

ODESA **ВІСНИК**
NATIONAL UNIVERSITY **ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО**
HERALD **УНІВЕРСИТЕТУ**
Volume 18. Issue 1 (17). 2013 **Том 18. Випуск 1 (17). 2013**
SERIES **СЕРІЯ**
SOCIOLOGY **СОЦІОЛОГІЯ**
AND **І ПОЛІТИЧНІ**
POLITICS **НАУКИ**

ISSN 2304-1439

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

VISNYK
ODESKOHO
NATSIONALNOHO
UNIVERSYTETU

(Odesa National University Herald)

Series: Sociology and Politics

Scientific journal

Published four times a year

Series founded in July 2006

Volume 18. Issue 1 (17). 2013

Odesa
«Astroprint»
2013

ISSN 2304–1439

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Соціологія і політичні науки

Науковий журнал

Виходить 4 рази на рік

Серія заснована у липні 2006 р.

Том 18. Випуск 1 (17). 2013

Одеса
«Астропринт»
2013

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*головний редактор*), **О. В. Запорожченко** (*заступник головного редактора*), **В. О. Іваниця** (*заступник головного редактора*), **Є. А. Стрельцов** (*заступник головного редактора*), **С. М. Андріївський**, **Ю. Ф. Ваксман**, **Л. М. Голубенко**, **Л. М. Дунаєва**, **В. В. Заморов**, **В. В. Глебов**, **Є. В. Круглов**, **В. Г. Кушнір**, **В. В. Менчук**, **О. В. Сминтина**, **В. І. Труба**, **О. В. Тюрін**, **Є. А. Черкез**, **Є. М. Черноіваненко**

Редакційна колегія серії:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*науковий редактор*); **О. Р. Личковська**, канд. соціол. наук (*відповідальний секретар*); **О. І. Брусиловська**, д-р політ. наук; **Є. А. Гансова**, д-р істор. наук; **О. В. Крапивін**, д-р істор. наук; **Б. Г. Нагорний**, д-р соціол. наук; **С. М. Наумкіна**, д-р політ. наук; **В. М. Оніщук**, д-р соціол. наук; **Н. О. Победа**, д-р філос. наук; **В. І. Подшивалкіна**, д-р соціол. наук; **О. В. Потехін**, д-р істор. наук

Editorial board of the journal:

I. M. Koval (*Editor-in-Chief*), **O. V. Zaporozhchenko** (*Deputy Editor-in-Chief*), **V. O. Ivanytsia** (*Deputy Editor-in-Chief*), **E. L. Streltsov** (*Deputy Editor-in-Chief*), **S. M. Andrievsky**, **Yu. F. Vaksman**, **V. V. Glebov**, **L. M. Golubenko**, **L. M. Dunaeva**, **V. V. Zamorov**, **V. E. Kruglov**, **V. G. Kushnir**, **V. V. Menchuk**, **O. V. Smyntyna**, **V. I. Truba**, **O. V. Tyurin**, **E. A. Cherkez**, **E. M. Chernoiivanenko**

Editorial board of the series:

I. M. Koval (*Redactor-in-Chief*), **O. R. Lychkovska** (*Executive Secretary*), **O. I. Brusylovska**, **E. A. Gansova**, **O. V. Krapyvin**, **B. G. Nagornyi**, **S. M. Naumkina**, **V. M. Onischuk**, **N. O. Pobeda**, **V. I. Podshyvalkina**, **A. V. Potekhin**

З 2012 року (з 17 тому)

«Вісник ОНУ. Серія: Соціологія і політичні науки»
має власну подвійну нумерацію

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЯ

СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬСТВ, ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ: ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

Шедяков В. Є.

Стратегічна конкуренція та якість інформаційного діалогу 9

Дышлевой И. А.

Свобода как среда обитания социального субъекта
в модернизирующемся обществе 18

Лычковская О. Р.

Блоги как медиа-практики участия и элементы социальных медиа
в современной Украине 30

Автенюк Д. А.

Этнонациональные конфликты в Украине: причины
и возможности их предупреждения 38

Позднякова-Кирбят'єва Е. Г.

Соціальна історична пам'ять про Велику Вітчизняну війну
в емпіричному вимірі 48

Зубарев О. С.

Східні духовні практики як феномен полікультурного суспільства:
між релігією та системами оздоровлення 57

Соловьева Н. А.

Динамика представлений о классической музыке 62

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ І СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА

Немченко Ю. А.

Загальнонаціональний характер парламенту України в контексті
конституціоналізму 73

Савельєв С. Г.

Проблеми і тенденції розвитку бюрократії в сучасному
суспільстві 81

Сіменіхіна М. Г.

Сучасний дискурс українських дослідників щодо категорії
«національний інтерес» 88

УКРАЇНА І СВІТ

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Кучик О., Червінка І.

Погляди реалістів та неореалістів на функції та роль
міжнародних організацій 99

Игошина Ж. Б.

Риски «арабской весны» и их значение для ближневосточного курса Украины106

Удовік В. В.

Українсько-японські відносини (у контексті візиту Президента України В. Януковича до Японії)117

Белова О. В.

Территориальная принадлежность островов Сенкаку/Дяоюйдао: исторические предпосылки и периодизация конфликта127

Крук Н. І.

Сучасні українсько-польські відносини: фактори впливу та перспективи розвитку136

СОЦІОЛОГІЯ
СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ СУСПІЛЬСТВ,
ЩО ТРАНСФОРМУЮТЬСЯ:
ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ
ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 315.774

В. С. Шедяков

д-р соц. наук, канд. екон. наук, доц., головний науковий співробітник
Національного інституту стратегічних досліджень
вул. Пірогова, 7а, Київ, 01030, Україна
тел.: 8 (099) 6114579, 8 (067) 9136359, 8 (066) 8037359
e-mail: shedyakov.mail.ru

**СТРАТЕГІЧНА КОНКУРЕНЦІЯ ТА ЯКІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ДІАЛОГУ**

У статті аналізуються можливості і обмеження при використанні міфологічних конструкцій в процесі інформаційного впливу в різних формах при взаємодії різних соціальних систем і змальовується його роль для соціально-економічного розвитку суспільства. У статті автор продовжує аналіз своєї концепції розвитку соціальних технологій постмодерного м'якого управління з погляду соціального та індивідуального діалогу в світових комунікаціях. На основі аналізу світового історичного процесу він розробляє модель постмодерного інформаційного впливу — стимулювання бажаних змін.

Ключові слова: соціальний та індивідуальний діалог, стратегічна конкуренція.

Як відомо, для завдань розвитку країни стратегічний ефект є категорією більш високого рівня, ніж безпосередній прибуток [1–3]. При цьому зберігається головне завдання існування держава — збільшення, збагачення та розвиток свого народу, тобто підвищення його кількості та якості. Найбільш гармонійно це можна забезпечити на базі регіональної політики та розвитку регіонів як територій, що «відрізняються своєю індивідуальністю, мають соціокультурну специфіку та регіональну ідентичність, яка визначається не стільки національною, скільки територіальною приналежністю, що виокремлює психологічні, етнокультурні та соціальні риси» [4, с. 21; 5].

Причому досягнення переваг може ефективно здійснюватися й без проголошення війни. Між- і внутрішньорегіональна взаємодія включає елементи як діалогу та взаємозбагачення (і духовного, і матеріального), так і конкуренції — різними шляхами. Як відомо, налагодження продуктивного інформаційного діалогу передбачає безумовну відмову від завчасної (попередньої) монополії на істину, свободу думок і думок, логічно доказовий тип міркування та мовлення [6; 7]. Суттєво, що глобальна конкуренція зіштовхує цивілізації, що знаходяться на абсолютно різних етапах розгортання внутрішньої логіки розвитку.

Водночас, суть загальновідомого бар'єру Пітерса саме в тому, що розвиток людини та прогрес технологій взагалі не можуть бути кардинально різношвидкісними без загрози знищення людства. Зрозуміло, вища життєздатність в конкретний момент зовсім не означає більшої цінності потен-

ціалу тієї або іншої цивілізації для майбутнього людства. При цьому будь-яка цивілізація зберігається людьми, готовими не до пристосування (що інколи зберігає життя окремих людей, проте перетворює їх на будівельні елементи вже цивілізації іншої), а до боротьби за свою гідність до кінця. В світі господарів і слуг найвищий привілей — свобода, незалежність, відчуття власної гідності — як у людини, так і у цивілізації.

Водночас історія — це боротьба макрорегіонів-цивілізацій; «структура міжнародних систем завжди є *олігополістичною*. В кожному з епох головні учасники визначали систему більшою мірою, аніж вони визначалися нею. Досить було одному з головних учасників змінити свій внутрішній режим, щоби змінився стиль, а іноді й курс міжнародних взаємин» [1, с. 109]. Втім в умовах формування багато(без)полюсного (полярного) світу одна з найбільш серйозних небезпек для країни — не тільки не опинитися біля одного з полюсів, але і не бути потрібною ні одному з них. За М. Портером, кластер і є групою взаємозв'язаних структур, що географічно є сусідами, та пов'язаних з ними організацій, які діють в певній сфері, характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного. Розробляючи ідею Ж. Дерріди про те, що потрібні соціально-інформаційні щеплення, які при точному здійсненні, приводять до мутацій соціальних систем, сучасні автори уточнюють: мова може йти не тільки про негативні, але і про позитивні мутації. І питання не в тому, як «ліквідувати відставання» у чомусь, а в тому, як «зберегти та зростити існуючі переваги», сконцентрувати ресурси та здійснити маневр ними. Отже саме сьогодні формується практична і теоретична відповідь на історичні виклики, визначається, чи використовуватимуться потенційні «точки розвитку» для конденсації позитивних процесів відповідно національним інтересам або будуть принесені у жертву політичним планам інтеграції до інших інфраструктур. Кластерний підхід, що базується на визначенні та підтримці ключових різномірних точок, дозволяє ефективно вирішувати складні завдання розвитку в мережевому середовищі тільки біля центрів прийняття та здійснення рішень.

Як відомо, самоідентифікація для пострадянських республік зовсім не обов'язково пов'язана з антиросійськими тенденціями та відторгненням підходів РФ. Більш того, й Україна, й Росія зацікавлені в посиленні національної безпеки один одного, в запобіганні сценаріям балканізації регіону як цілого та недопущенні використання в зовнішніх цілях. Відтак очевидна необхідність подальшої активізації чинника регіональної політики при формуванні «модернізаційних альянсів» для модернізації країни та її економіки, формування прогресивних соціальних інновацій. Це дозволяє опанувати та використати постсучасні тенденції, обійти певні нормативно-правові перепони, подолати ресурсні обмеження формування «вікон уразливості». Водночас, парадокс, за Олсоном, полягає в тому, що великі групи не діятимуть у своїх групових інтересах, принаймні, у тому випадку, коли вони складаються з раціональних індивідуумів [8]. При цьому закони і етика перерозподілу припускають, що через осідання частини виробленого продукту у самого перерозподільчого (нині — бюро-

кратичного) апарату, величина споживаного суспільством продукту виявляється менше виробленого. Але загалом, відповідні механізми є необхідними для виживання цивілізації, особливо — в гіперконкурентному глобальному середовищі.

Водночас найбільш ефективним шляхом впливу стає інформаційна сфера. Природно, розвиток інтереса до неї здійснювався відповідно зростанню її можливостей. Міжрегіональні інформаційні впливи в боротьбі смислів і протистоянні стратегій можуть ефективно організовуватися за допомогою технологій м'якої влади. З часів древньокитайських стратагем та розробок Н. Макіавелі підкреслюється, що «безпека у світі незалежних політичних утворень може ґрунтуватися або на слабкості суперників... або на власній силі... Якщо ми припустимо, що безпека є кінцевою метою політики держав, то найефективнішим засобом її досягнення буде встановлення нового співвідношення сил або модифікація колишнього з тим, щоб потенційні вороги, з огляду на свою слабкість, не мали спокуси взяти на себе ініціативу й розв'язати війну...» [1, с. 90]. Теорія використання при цьому інформаційної сфери також формується відвіку — наприклад, істотні її положення викладені в трактаті Сунь-Цзи «Мистецтво війни», пізніше ці ідеї розвивалися численними авторами, наприклад, К. Клаузевіцем, О. О. Брусіловим, А. Є. Снесаревим, О. А. Свечіним, Е. Бернейзом, Б. Л. Гартом, В. Донсбахом, О. О. Зінов'євим, С. Каннінгемом, Х. М. Кепплінгером, М. Кунциком, В. Ліппманом, М. Мак-Луганом, Р. Мак-Чесні, Е. Ноелле-Нойманн, Д. Ронфельдтом, Е. Аронсоном і Е. Пратканісом, І. М. Панаріним, С. М. Грін'євим, М. Л. Волковським, В. Ф. Бурлачуком тощо. При цьому О. П. Горбушина, К. С. Гаджієв, С. Г. Кара-Мурза, Є. Кассирер, М. Є. та Б. М. Літваки, Дж. Най, В. Фаркаш додатково досліджували роль і моделі формування та застосування символно-міфологічних конструкцій, стереотипів і шаблонів в маніпулюванні свідомістю, а також в контрманіпулятивних практиках. Виник і термін «нетократія» (net — мережа) як віддзеркалення нової структурної впорядкованості суспільства, коли головна цінність — це не самі матеріальні ресурси, а інформація.

Причому зняття «залізної завіси», розвиток інформаційних технологій та глобальних процесів примушує в набагато більшому ступені піклуватися про збереження ключової для структур розвитку інформації, оберігатися від інформації вірусної: як відомо, основою руйнування може стати не тільки позбавлення свого, але й нав'язування чужого, ворожого [9–14]. Нині серед мережевих ресурсів все більш помітну роль грають онлайнві соціальні мережі, що перетворюються на ресурс інформаційної конкуренції. І якщо для тоталітарних і авторитарних суспільств варіанти загальної моделі оксамитових подій абсолютно безсилі, то для тих, що переймають демократичні принципи і механізми, намагаються відповідати демократичним стандартам і зовнішнім стереотипам, — вельми відчуті. «Новим можна вважати, — ця новизна є наслідком демократичних свобод, — те, що слова і рупори офензивних держав прямують не тільки на пануючі меншини, але і на народні маси... Пропагандистська і радіовійна засвідчують перманентність конфлікту між державами і невтомне застосування

засобів тиску... Тут перемагає той режим, який уміє вербувати собі щирих прихильників або більш охоче витрачає гроші на насильство над мізками» [1, с. 79].

Відповідно, під час «оксамиту» механізмами міфотворчості намагалися не тільки відвернути від виникаючих проблем, але і активно вплинути на стереотипи (зокрема фундаментальні, довготривалі) [24–27]. Нові міфи, що старанно імплантували при «оксамиті», закладали в суспільну свідомість у край небезпечні міни та забезпечували запуск моделей суспільного вже самонавіювання. Власне, оксамитові технології всього лише маніпулюють як рухами незадоволених (які існують повсюдно), так і світовою громадською думкою — завдяки технологіям забезпечення бажаної спрямованості діяльності глобальних ЗМІ. При цьому сприйняття, як і пам'ять, вкрай вибіркове. Пропагандисти, як і ілюзійністи, вважають за краще, щоб об'єкти впливу не отримували відомостей, окрім потрібних — або з потрібними наголосами [28]. Причому глобальні ЗМІ створюють стереотипи не тільки для споживачів своїх матеріалів, але і для власних співробітників, перетворюючись на засоби масової дезінформації: високі людські якості дозволяється проявляти лише в рамках певної парадигми, інакше — остракізм. Відповідно, учасники телекартинки або сюжету в Інтернеті часто прагнуть «відповідати» (зокрема, проводити «правильні» протестні або вже військові дії) виключно у момент зйомок: навіщо ж старатися даремно?

Іншими словами, в умовах глобалізації потрібна можливість як якісного доступу до потрібної інформації, так і захисту від негативних інформаційних дій. Притому ліквідація услід за Югославією, Іраком і ін. Народною Джамахириї демонструє постійність Заходу в знищенні будь-яких альтернатив розвитку (внутрішніх — як катари для католиків або зовнішніх услід за СРСР і соціалістичною системою) і прагненні неодмінно зруйнувати будь-яку різноманітність, нав'язати свої формальні стандарти — і готовність до постійного і грубого втручання у внутрішнє життя суверенних держав. Захід взагалі із задоволенням несе свої правила тим, хто їх зовсім не потребує (не кажучи вже про такий звичай оксамитових подій, як розкрадання під шумок культурно-історичних цінностей). «Привілеєм» переважної можливості потрапити під те, що зовнішнє привнесло як би демократії, як демонструє практика, володіють країни з багатим потенціалом (перш за все, запасами нафти і газу) і небажаним за своєю геополітичною орієнтацією режимом. Зрозуміло, в самих країнах Заходу як тільки йдеться про забезпечення внутрішньої стабільності, всі варіанти самовираження громадян тут же відмітаються геть.

Апробація ж технологій «оксамиту» вимагає адекватної відповіді на їх виклик; мова при цьому лише про форму — про лідерів і процедури, про суті ж — про незалежність держав і цивілізацій [15–23]. Відтак, механізми та соціальні технології «м'якої» влади та гнучкого управління часто базуються на фундаментальних рівнях людської особистості, що відкриває додаткові можливості та ліквідує певні обмеження в продуктивній роботі з реальністю при організації міжсистемних інформаційних потоків. Тут має місце своєрідне «обертання основи»: якщо інструментальні цінності

формується інтересами й потребами людини, то фундаментальні – самі їх формують. Інакше кажучи, і на досить динамічному актуальному «побутовому» рівні світосприйняття відкриваються додаткові ніші впливу. Це поширює можливості боротьби не стільки силової, фізичної, скільки за свідомість та підсвідомість людини, дає змогу не перемагати шляхом ліквідації людини, а робити привабливою бажану поведінку. Дослідження з психозондування додатково демонструють: людина не просто використовує, «оперує» міфічними враженнями, вона «живе» серед них та ними. Спільність держави, політичної нації, організації забезпечується загальними цінностями, смислами та міфами [8].

Для цілей нашого аналізу важливо підкреслити, що «ці революції не просто приводять до зміни владної верхівки держави та її геополітичної орієнтації, а також принципово змінюють підставу легітимності всієї державності країни. Більш того, міняється навіть місцезнаходження *джерела легітимності*, воно переміщається з території даної держави в метрополію, в ядро світової системи капіталізму»; відтак «оксамит» — спосіб збільшення рівня підконтрольності макрорегіону Заходу [22, с. 36]. А через зубожіння своєї ресурсної бази і скажений галоп споживача різко зростає і потреба у все нових агресіях. Причому — в формах, що варіюються від м'яких, замаскованих під демократичні, до прямої інтервенції. До речі, у ряді країн внутрішні загони активно доповнювалися і зовнішнім вторгненням (Югославія, Ірак) або діями зарубіжного спецназу (Лівія). Звичайно, про дотримання якого-небудь законодавства можна при цьому у будь-якому випадку говорити вельми умовно: свідомо порушується суверенітет. Але додатково злочинність і правовий нігілізм подібних акцій підтверджується безпідставністю розгляду справ повалених лідерів в газському трибуналі. Для суспільної свідомості «оксамит» стає ще однією стандартизацією за лекалами Заходу, щепленням суспільної сервільності перед його лакеями, активним доповненням знищення інших цивілізацій маніпулюванням. Представники еліти отримують як надію на допуск до спеціальних опцій, так і найпотужніші погрози рахункам і життю своїх близьких. Під обгорткою цілком мирних картинок світових ЗМІ створюється та реалізується ситуація контрольованого хаосу — з приведенням до влади сил необхідної орієнтації. Як правило, здійснюється прив'язка до чергових виборів. Будь-який їх результат, окрім бажаного Заходу варіанту, зв'язується з неодмінними махінаціями. Отже підготовка ведеться не стільки до виборчого змагання, скільки до протестних акцій після виборів. З погляду «великої гри», та і просто фінансово-прагматичних витрат на здійснення оксамиту виправдовуються: при витратах на утримання групи своїх політико-економічних ставлеників є вірогідність отримати на тривале розграбування ресурси країни, а то й макрорегіону.

Отже, як правило, при первинному висуненні високих гасел з області поліпшення життя і забезпечення прав людини, завершується ж все подальшим обвалом в розвитку цивілізації. Президент України В. Ф. Янукович, виступаючи на урочистих зборах з нагоди Дня незалежності, заявив, що «помаранчева революція» кінця 2004 — початку 2005 року

забрала в Україні п'ять років з життя. На думку Януковича, «політика була перетворена на нескінченне ток-шоу» [24]. Суперечність між відстоюванням конкретних інтересів громадян і орієнтацією на протистояння цивілізацій-макрорегіонів при цьому лише уявна. Основою найміцнішого захисту своєї державності є свідомо активність кожного, високий рівень розвитку відчуття власної гідності, готовність відстоювати її. Відповідно, для підвищення значення волі кожного абсолютно необхідна своя держава, причому — не напівколоніальна, не бананова республіка або мережа нафто-сировинних факторій та опорних концесій. Більш того, навіть імперії, на чолі яких стояли не спадкові монархи, а відбирані за ознакою високих духовних, інтелектуальних і фізичних якостей, програвали унаслідок не стільки технологічних диспропорцій або недостатньої жорстокості, скільки унаслідок неготовності підданих до свідомого захисту своєї рідної цивілізації. Як відомо, нав'язуючи свої оцінки і демонструючи «винуватих у всьому» лідерів, цивілізація-конкурент шляхом оксамитових подій б'є по самій країні. Як показує світовий досвід, оксамит не вирішує проблем країни, де він здійснюється — та він не для цього і режисується. Проте він на якийсь час вирішує для Заходу деякі проблеми, пов'язані з відповідною країною.

Елементами підготовки і здійснення агресії стають організація з-за кордону груп незадоволених (від віртуалізованої Інтернет-молоді і верхівки, до неписьменних бідняків), провокації у віддалених регіонах, передача відомостей, широко використовуваних у військових цілях, постачання іноземної зброї, дії сплачених найманців — і неодмінно масована пропаганда, потрібні картинки в глобальних ЗМІ, по суті — під'юджування ісламізму до скидання світських урядів прогресистів. Останні військові агресії НАТО (тепер уже у Лівії, аж до звіряче жорстокого вбивства Каддафі) та дестабілізація ситуації в Північній Африці й на Близькому Сході приводять, по-перше, до усунення світських режимів, що багато зробили для економічного зростання та політичної модернізації своїх країн, а також і соціального забезпечення громадян на користь мозаїки реакційно-клерикалізму на чолі з фундаментально релігійними рухами салафитського спрямування, а також що широко використовують ісламську релігійну риторику для досягнення вузькокорисних цілей. По-друге, підсилюють ентропію та малопрогнозованість. Хвилі дикості, зрозуміло, вимагають не цивілізованих форм і застосування судової, політичної систем і тому подібне, а саме розгулу варварства і розбою, середньовічних марновірств, містики та ритуалів. По-третє, підвищують роль деяких країн — регіональних союзників (тих же ісламістських Саудівської Аравії, Катару і Бахрейна). По-четверте, обереігають від зростання впливу в регіоні альтернативних глобальних гравців і, відповідно, повертають під контроль Заходу його природні копалини. І, нарешті, по-п'яте, готують плацдарм для ескалації конфлікту. Це відбувається у великому та малому, в принципах і деталях світової політики і міжнародної економіки. На регіональному рівні — проти режиму Ірану, що зберігає самобутність. На глобальному — як акт — можливого передвісника посилення глобального спалаху конфронтації сил, що оголошують

себе ядром антитерору і проголошених ними терористами (глобальної Системи і що намагаються утримати самостійність). Сотню років тому подібна агресія в регіон стала знаком і передвісником Першої світової війни.

Таким чином, умови життя і розвитку, стан національної безпеки задаються, насамперед, не потенціалом, а його використанням і визначаються не стільки військово-політичним або економічним протистоянням, скільки умінням відстояти прогресивні форми своїх ціннісних ієрархій і смислових пріоритетів. Ідеологія конкурентного виграшу базується на здатності нав'язати власні координати прогресу на рівні ойкумени, відтак на сьогодні — у глобальному масштабі. Отже вміння ефективно захистити власні цивілізаційно-культурні ієрархії смислів в процесі трансформації суспільства об'єктивно є одним з пріоритетів розвитку. Причому постановка цього завдання в гіперконкурентному світі стає такою жорсткою, що фахівці роблять висновок про необхідність «гуманітарного» або «креативного» «спецназу» (риси: швидке реагування, жорсткість відповіді, гуманітарна сфера дії) [29].

Список використаної літератури

1. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон. — К.: Юніверс, 2000. — 688 с.
2. Ожиганов Э. Н. Стратегический анализ политики: Теоретические основания и методы / Э. Н. Ожиганов. — М.: Аспект Пресс, 2006. — 272 с.
3. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур / С. Г. Тер-Минасова. — М.: АСТ; Астрель, Хранитель, 2007. — 286 с.
4. Татаренко Т. Регіональний фактор у політичному житті України (політико-правові аспекти) / Т. Татаренко. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. — 416 с.
5. Черненко В. Украина — выход из лабиринта / В. Черненко. — К.: Саммит-Книга, 2010. — 360 с.
6. Межуев В. М. Диалог как способ межкультурного общения в современном мире / В. М. Межуев // Вопросы философии. — 2011. — № 9. — С. 65–73.
7. Шедяков В. Є. Конкурентоспроможність національного проекту економічного розвитку в інформаційну епоху / В. Є. Шедяков // Формування ринкових відносин в Україні. — 2005. — № 10 (53). — С.16–22.
8. Olson M. The Rise and decline of nations / M. Olson. — Yale University Press, 1982.
9. Цимбалюк А. Медиаэксперт Игорь Панарин: «Россия как новый центр силы» / А. Цимбалюк // 2000. — 2012. — № 9 (596), 2–8 марта.
10. Большаков В. В. Агрессия против разума / В. В. Большаков. — М.: Молодая гвардия, 1984. — 256 с.
11. Иванов О. В. Информационная составляющая современных войн / О. В. Иванов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 18. Социология и политология. — 2004. — № 4. — С. 64–70.
12. Рябчук В. Д., Ничипор В. И. Философия войны и теория управления современным противоборством / В. Д. Рябчук, В. И. Ничипор // Воен. мысль. — 2007. — № 8. — С. 65–73.
13. Белоус В. С. Оружие XXI века / В. С. Белоус // Международная жизнь. — 2009. — № 1. — С. 104–129.
14. Алехина Ю. Америка готовит мировую интернет-войну / Ю. Алехина // Комсомольская правда. — 2011. — 28 июля.
15. Аронсон Э., Пратканис Э. Современные технологии влияния и убеждения. Эпоха пропаганды / Э. Аронсон, Э. Пратканис. — СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. — 543 с.
16. Гарт Б. Л. Стратегия не прямых действий / Б. Л. Гарт. — М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2008. — 464 с.
17. Nye J. S. Soft Power. The means to success in world politics / J. S. Nye. — NY.: Public Affairs, 2004. — 174 p.

18. Гаджиев К. С. Имидж как инструмент культурной гегемонии / К. С. Гаджиев // Мировая экономика и международные отношения. — 2007. — № 12. — С. 3–14.
19. Шарп Дж. От диктатуры к демократии. Концептуальные основы освобождения / Дж. Шарп [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://http://maidan.org.ua/news/index.php3?bn=maidan lib&key=10230059&action=view>
20. Модин Н. В. «Гуманитарная интервенция» как метод урегулирования международных конфликтов / Н. В. Модин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http:// library.gospolitika.ru/catalog/Modin_Gumanitarn_intervenc.pdf](http://library.gospolitika.ru/catalog/Modin_Gumanitarn_intervenc.pdf)
21. Барсамов В. А. «Цветные революции»: теоретический и прикладной аспекты / В. А. Барсамов // Социс. — 2006. — № 8. — С. 57–66.
22. Кара-Мурза С. Г. Революции на экспорт / С. Г. Кара-Мурза. — М.: Алгоритм; Эксмо, 2006. — 528 с.
23. Фидель А. «Фальсификация» в наказание Путину за непослушание / А. Фидель // 2000. — 2011. — № 50 (586), 16–22 дек.
24. В. Ф. Янукович: «Оранжевая революция» забрала у Украины пять лет жизни / В. Ф. Янукович // Аргументы и факты. — 2012. — 27 февр.
25. Дудчак А. Голод. Голодомор. Геноцид. Кто виноват в трагедии народов? / А. Дудчак // Київська старовина. — 2010. — № 5. — С. 84–93.
26. Главный архивариус Украины: «Антиутопию построить не дам!» / О. Гинзбург // 2000. — 2012. — № 1–2 (589), 13–19 января.
27. Молчанов А. Н. Россия, Украина и Белоруссия от Н. Хрущева до Беловежской Пути: Проблемы и противоречия национальной политики и межнациональных отношений в славянских республиках Союза ССР. 1953–1991 гг.: В 2 ч. Ч.1. — Белгород; Харьков, 1996. — 331 с; Ч. 2. — Белгород; Харьков, 1997. — 408 с.
28. Каддафи испугался превращения Ливии в колонию Запада. Местный житель: СМИ словно «снимают фильм про Рэмбо» // NEWSru. com. — 09.03.2011.
29. Скуба В. Потрібен «гуманітарний спецназ» / В. Скуба // День. — 2011. — 18 мая.

Статья поступила до редакції 04.07.2012

В. Е. Шедяков

Национальный институт стратегических исследований
ул. Пирогова, 7а, Киев, 01030, Украина

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНЦИЯ И КАЧЕСТВО ИНФОРМАЦИОННОГО ДИАЛОГА

Резюме

В статье анализируются возможности и ограничения при использовании мифологических конструкций в процессе информационного влияния в различных формах при взаимодействии разных социальных систем и обрисовывает его роль для социально-экономического развития общества. В статье автор продолжает анализ своей концепции развития социальных технологий постмодерного мягкого управления с точки зрения социального и индивидуального диалога в мировых коммуникациях. На основе анализа мирового исторического процесса он разрабатывает модель постмодерного информационного влияния — стимулирования желательных изменений.

Ключевые слова: социальный и индивидуальный диалог, стратегическая конкуренция.

V. Shedyakov

National Institute of Strategic Studies
7a, Pirogova str., Kyiv, 01030, Ukraine

STRATEGIC COMPETITION AND QUALITY OF INFORMATIVE DIALOGUE

Summary

The article distinguishes between information influences of different social systems' interaction in their various forms, and outlines the impact of information influence upon society's social and economic development. In the article the author continues analyses of his conception of postmodern soft management social technologies development from the point of view of social and individual dialogue in world communication. From the point of view of world history process he elaborates the model of postmodern information influence — wished desirable changes stimulation.

Key words: social and individual dialogue, strategic competition.

УДК 316.334:422

И. А. Дышлевой

канд. соц. наук, ведущий специалист отдела координаций научных исследований и информационно-аналитической работы Одесского регионального института государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины
к. 321, ул. Генуэзская, 22, г. Одесса, 65000, Украина
тел.: (048) 771 67 92
e-mail: dyshlevyi@yandex.ru

СВОБОДА КАК СРЕДА ОБИТАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА В МОДЕРНИЗИРУЮЩЕМСЯ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматривается феномен свободы с позиций возможностей акторов реализовывать в современном обществе свои права и осуществлять социальные практики успеха в условиях достигнутого уровня модернизации социальных институтов, системы публичного управления. Свобода анализируется как среда обитания различных социальных слоев и групп, дающая им в современной Украине крайне неравные социально-экономические, политические возможности и зависящая от социальной инертности как элит, так и рядовых граждан.

Ключевые слова: свобода как среда обитания, модернизация, социальные практики успеха, ответственность, публичное управление.

Постановка и актуальность проблемы. Возникновение и становление независимого Украинского государства было связано с требованиями свободы в дискурсе оппозиционных коммунистическому режиму политических, общественных деятелей, а также в протестных практиках различных социальных групп. Обретение страной государственной независимости в социально-политическом измерении тесно связано с достижением свободы «от чего» («негативной» свободы от барьеров и ограничений), а государственное строительство, принятие и внедрение инноваций, реформирование различных сфер общественной жизни, модернизация общества как социальной системы в целом значительно связаны с достижением свободы «для чего» («позитивной» свободы, означающей возможности индивидуальной самореализации, изменения и расширения актором своего поля деятельности, возможности актора влиять на социальные изменения в обществе). При этом достижение свободы «для чего» в контексте модернизации обладает оборотной стороной — возникновение новых «непрозрачностей» в социальных отношениях, новых форм зависимости, новых барьеров и ограничений, проблемы принятия социальными субъектами «бремени» выбора.

Центральные «узлы» противоречий достижения свободы в контексте модернизации современного украинского общества можно концептуализировать через следующие дихотомии: 1. Рост социальной энтропии (снижение социальной солидарности, доверия к властным структурам, ослабление коллективной идентичности), с одной стороны, и необходимость солида-

ризации социальных групп для совместного внедрения инноваций в функционирование социальных институтов в целях реформирования подсистем общества и модернизации в целом, — с другой; 2. Наделение граждан новыми гражданскими, политическими, социально-экономическими, культурными правами, с одной стороны, и отсутствие эффективных механизмов их обеспечения и реализации органами публичного управления (центральными и местными органами исполнительной власти, органами местного самоуправления), — с другой; 3. Публичное декларирование представителями политической, административной, финансово-экономической элиты неолиберальных представлений о свободе, структурируемой на права человека, с одной стороны, и фактическая низкая готовность служащих органов публичного управления и руководителей бизнеса вступать в «разговор» со слабонересурсными социальными слоями по поводу уменьшения социально-экономического неравенства и низкой реализации политических интересов граждан, — с другой стороны. Данные «узлы» противоречий, в конечном итоге замыкающиеся на диссонансе «индивидуального» и «коллективного» в модернизирующемся обществе, обозначают **свободу как среду обитания социальных субъектов**. В данной статье **свобода как среда обитания** в контексте современного украинского общества понимается в качестве зачастую внутренне противоречивой совокупности возможностей акторов осуществлять восходящую социальную мобильность для достижения жизненного успеха, пользоваться имеющимися правами и выражать свои социальные интересы и ожидания через институты гражданского общества, — на самоорганизационном уровне общества, а также фактических условий, ограничений доступа к социальным ресурсам, определяемых функционированием социальных институтов, деятельностью служащих органов публичного управления и руководителей крупного бизнеса, стремящихся к воспроизводству собственной социально-ресурсной обеспеченности и закрытости, — на институциональном уровне социума. Под **модернизацией** понимаются преимущественно процессы рационализации структурной оформленности, совершенствования функциональной дифференциации, увеличения прозрачности и открытости деятельности различных социальных институтов, организаций, развития диалогичности социальных взаимодействий по оси власть — граждане, а также индивидуализация акторов в собственных социальных интересах. Под **публичным управлением** подразумевается деятельность центральных и местных органов государственной исполнительной власти и органов местного самоуправления в различных отраслях. В контексте социально-правовой необходимости открытости гражданским инициативам властных структур термин «публичное управление» является более точным и соответствующим современным требованиям правового государства, чем термин «государственное управление».

Проблемная ситуация исследования заключается в противоречиях проявления свободы как среды обитания в современном украинском обществе, связанных с возможностями реализации социальными субъектами своих социально-экономических, политических интересов в условиях обеспечения политической, административной, финансово-экономической элитой

преимущественно собственных социальных интересов. Данная ситуация влечет за собой низкую фактическую ответственность властных структур за успех модернизации общества, предполагающей осуществление реформ, и слабое структурирование ответственности между гражданами и социальными институтами государства и частного бизнеса.

Актуальность проблемы исследования в контексте модернизирующегося современного украинского общества заключается в необходимости предотвращения дезинтеграционных процессов между слабонересурсными социальными слоями (гражданами, не причастными к политической, административной элите, бизнес-элите) и сильноресурсными социальными слоями (руководителями в органах публичного управления, политическими лидерами, руководителями крупного бизнеса) путем обеспечения деятельностью социальных институтов и формирующимися институтами гражданского общества свободы как среды обитания, которая была бы комфортной с точки зрения реальных возможностей и условий для различных социальных субъектов.

Уровень разработанности проблемы в научной литературе. Свободу как важнейшее достижение развития человеческой цивилизации, открывающее человеку права и возможности, и преимущественно в разрезе свободы воли рассматривают следующие философы и социологи: Платон, Аристотель, Эпикур, Августин Аврелий, Фома Аквинский, Б. Спиноза, Т. Гоббс, Дж. Локк, И. Кант, Г. Гегель, Дж. С. Милль, М. Вебер, А. Камю, К. Ясперс, Н. Лосский [5], Э. Гуссерль, Н. Луман, К. Поппер, А. Турен, Э. Гидденс. Свободу с точки зрения результата модернизации общества, а также социального конфликта и консенсуса анализируют такие социологи, как Дж. Александер, Л. Козер, Р. Инглхарт, К. Вельцель, К. Херпфер [8], П. Штомпка. Сформированность свободы на уровне дискурса социальных институтов общества и воспроизводство неравных социально-статусных характеристик субъектов в дискурсивных представлениях о свободе концептуализировал М. Фуко [7].

Важное значение для анализа свободы в контексте социально-экономического неравенства акторов имеет подход Э. Райта [12] к социально-классовым отношениям. Свободу с точки зрения соотношения доступа социальных групп к социальным ресурсам и институциональных условий достижения индивидами социального успеха концептуализируют такие современные украинские социологи, как Е. Головаха, Н. Панина, О. Кученко, Н. Шульга, Л. Бевзенко [1], О. Иващенко [4], Е. Злобина [3]. Украинский социолог В. Бурлачук [2] актуализирует проблематику свободы в контексте значимости для модернизирующегося общества диалогичности в социальных коммуникациях.

Основной целью данной статьи является предварительный анализ противоречий между неравными социальными возможностями осуществления социальных практик успеха элит и рядовых граждан в современном украинском обществе. Данные возможности задаются реальным состоянием модернизации социальных институтов и характеризуют свободу как среду обитания.

Свобода в контексте дискурса модернізації. Распространение свободы требует инновационности в публичном управлении, публичной политике, законотворчестве, подходах к социально-экономическому развитию, которая бы привела к структурированию и дифференциации ответственности властных структур, институтов гражданского общества, бизнесменов, формированию у данных участников публичной сферы адаптивной способности к непрерывным изменениям [3, с. 87]. Исходя из относительной несформированности в контексте локальных цивилизационных особенностей украинского общества модерна как стадии эволюции различных социальных институтов, **перспективы становления демократии с сопутствующей ей свободой** на уровне институтов, организаций и в плоскости социальных практик достижения успеха акторов в современной Украине зависят от степени восприятия в публичном дискурсе и массовом сознании модернизационного проекта, социально-исторически нашедшего свое воплощение в Западной Европе, США и дающего возможность характеризовать эти страны как относительно свободные. Свобода как своего рода продукт «проекта модерна» в своей социально-бытийной форме скорее преимущественно рационально-сознательна, чем иррационально-бессознательна [7, с. 329]. Вместе с этим, свобода как социальный феномен имеет свое нравственное измерение, будучи одной из базовых социальных ценностей, принимаемых исторически в правовую основу и ценностно-нормативную систему странами Западной Европы и США, начиная с периода буржуазных революций. Эти ценности, начиная с XX века, характеризуют универсальность социального развития различных стран, когда свобода была институционализована вместе с сопутствующими ей ценностями на уровне международного права и деятельности международных организаций [9, р. 241–242].

Диалектика «освобождения» и модернизации разных обществ, социальных групп и общностей предполагает одновременное наделение новыми правами и закрепление новых форм контроля [5, с. 117]. Именно на сопровождении социально-исторических процессов «освобождения» все новыми и новыми формами власти, предполагающими различные, зачастую неочевидные, инструменты контроля, сфокусирован анализ дискурса о свободе М. Фуко. **Дискурс**, согласно концепции М. Фуко, представляет собой совокупность объектов, концептов, актов высказывания, теоретических стратегий и продуцируется сильноресурсными социальными группами, в том числе интеллектуальной и политической элитой. Дискурс через рефлексируемые объекты реальности является социально обусловленным, через концепты категоризирует социальную реальность, посредством теоретических стратегий (зависящих от конкретного дискурса — правового, политического, экономического, образовательного, религиозного, медицинского, сексуального) структурирует социальные отношения, а с помощью актов высказывания дискурс приобретает публичность в политической, управленческой областях. Опредмечиваются акты высказывания в коммуникациях, в частности, — в «разговоре», формирующем общественное мнение. Дискурс о свободе подчиняется именно данным «правилам» продуцирования и проявления дискурса и может рассматриваться в ка-

честве частного случая дискурса модернизации. Дискурс модернизации, согласно подходу М. Фуко, восходит еще к античному принципу «заботы о себе» социального субъекта, подразумевающую непрерывные изменения мировоззрения, интересов, потребностей субъекта в сторону соответствия критериям ответственности, компетентности, формам контроля, выработанным социально-историческими практиками конкретного общества [7, с. 284–285].

Необходимо отметить, что **дискурс модернизации** и «проект модерна», включенный в него, социально-исторически оформились в рамках философии Просвещения и немецкой классической философии XVIII–XIX веков, были предвосхищены Английской буржуазной революцией (1640–1660 гг.) и последующим за ней институциональным признанием прав человека при английском короле Вильгельме III Оранском в «Билле о правах» (1689 г.).

Свобода в дискурсе модернизации **символизируется** в праздниках и памятниках, — например, День свободы, отмечаемый в США 1 февраля, Статуя Свободы, обозначаемая «символом свободы и демократии» и подаренная от имени французских граждан к столетию Американской революции 1775–1783 гг., итогом которой стало обретение США независимости и создание нового демократического государства с идеалами и принципами свободы.

В конце XX — начале XXI века под лозунгом свободы, структурируемой в публичном дискурсе на права человека, осуществляется военное вмешательство США, Великобритании и их союзников в страны, считающиеся правительствами англосаксонских государств недемократическими и «несвободными» (как, например, в случае с военными кампаниями против бывшей Югославии (1999 г.), Ирака (2003–2011 гг.), Ливии (2011 г.)). В заявлениях и выступлениях руководителей США данная внешняя политика обозначается как требуемое общемировым цивилизационным развитием «распространение» свободы и «продвижение» демократии.

Свобода и модернизация на повседневном уровне. Свобода как среда обитания постоянно артикулируется в вертикальных и горизонтальных коммуникациях общества, а наибольшая диффузность, представленность свободы в самых различных составляющих социальной системы проявляется через **«разговор»**, имеющий диалогичную (в противовес монологичности) природу и характеризуемый В. Бурлачуком следующим образом: «Внутри политического поля, образуемого интересами различных социальных групп, социальных институтов, появляется нечто, не привязанное непосредственно ни к социальной группе, ни к социальному институту, лишённое всякого визуального образа, не имеющее конкретного местопребывания, аморфное, изменчивое, и в то же время вездесущее и влиятельное» [2, с. 90]. При этом следует отметить, что в процессе «разговора», формирующего общественное мнение относительно отчужденных от отдельного индивида проблем, присутствуют социальные ожидания относительно конкретных акторов, прагматические представления об этих акторах. Здесь уместно обратиться к высказыванию из романа «Портрет Дориана Грея» О. Уайльда: «Мы приписываем нашим ближним те добродетели, из кото-

рых можем извлечь выгоду для себя, и воображаем, что делаем это из великодушия» [6, с. 103]. Таким образом, под кажущейся беспредметностью «разговора» кроются прагматические установки социальных субъектов в отношении друг друга, являющиеся актуальными в реализации социальных практик успеха [1, с. 108]. Преимущественно в данных характеристиках «разговора» проявляется свобода как среда обитания на повседневном уровне общества.

При становлении свободы как привычной среды обитания различных социальных групп при «менеджеральных» государственных структурах, предоставляющих административные услуги гражданам, важнейшее значение имеет не только обретение свободой институционально-правовой формы, но и ее «распространение» в массовом сознании акторов на повседневном уровне [10, р. 411–412]. Исследуя становление и формирование демократического политического устройства в посткоммунистических странах Центральной и Восточной Европы, К. Херпфер сделал акцент именно на установках и представлениях в отношении формирующейся демократии граждан переходных государств. В этом заключается эвристичность «трансформационного подхода», выделенного данным исследователем.

В рамках «**трансформационного подхода**», сформулированного применительно к анализу социальных изменений в посткоммунистических странах К. Херпфером, отмечается, что некорректно говорить о модернизации применительно к данным странам как об однозначном и линейном переходе от коммунистической партийной системы к либеральной демократии. Более обоснованным является выделение именно трансформаций, которые не имеют четкого конечного пункта, особенно с позиции представлений о свободе на уровне массового сознания граждан модернизирующихся обществ.

Под данным углом зрения К. Херпфер разработал «**индекс демократии**», применение которого в сравнительных социологических исследованиях «состоит в том, чтобы измерить степень демократизации обществ на индивидуальном уровне в процессе преобразования недемократических режимов в демократические» [8, с. 127–128]. «Индекс демократии» К. Херпфера включает в себя **девять позиций**: «негативная оценка коммунистического политического режима»; «позитивная оценка новой демократии или нынешнего политического режима»; «оптимизм в отношении будущего демократических парламентов»; «поддержка демократического национального парламента»; «неприятие авторитарного лидера как альтернативы демократии», «неприятие военного режима как альтернативы демократии»; «неприятие монархии как альтернативы демократии», «неприятие возврата к коммунистическому политическому режиму как альтернативе демократии»; «оптимизм в отношении будущего демократии» [8, с. 128–129].

По всем девяти позициям по состоянию на 1994, 1996, 1998 годы значение «индекса демократии» в Украине занимает предпоследнее место среди пятнадцати посткоммунистических стран Центральной и Восточной Европы, опережая только Россию и имея тенденцию к еще большему его снижению. К состоянию «консолидированной демократии», где число «демокра-

тов» составляет больше 60 % населения, к 1998 г. пришли только Польша, Чехия и Венгрия. Общества, в которых доля «демократов» составляет менее 40 % населения, являются сугубо трансформирующимися обществами, где демократия — **один из** путей социально-политического развития. В 1998 г. в Украине доля «демократов» составляла 19 % населения, в то время как, например, Румыния, Хорватия, Болгария преодолели барьер в 40 % «демократов» в масштабах населения страны и достигли уровня «становящихся демократий» [8, с. 130–131]. Эти данные характеризуют первое и наиболее драматичное десятилетие после обретения Украиной государственной независимости, однако они являются очень показательными и актуализируют дальнейшие исследования в области модернизации на повседневном уровне общества. Также приведенные результаты сравнительных социологических исследований очерчивают контуры свободы как среды обитания на повседневном уровне украинского общества в контексте модернизации.

Публичное управление и институциональные характеристики свободы. «Ядром» сформированной в обществе свободы как среды обитания выступают социальные отношения **по оси власть — граждане**. Эти отношения опредмечиваются в свободе в ее ипостаси среды обитания. С одной стороны, отношения по оси власть — граждане в своей опредмеченности характеризуются в трансформирующемся украинском обществе социальным отчуждением, проистекающим из закрытости сильноресурсных групп, с другой стороны, — низкой самоорганизационной активностью слаборесурсных групп [4, с. 51]. Взаимосвязанными полюсами в оси власть — граждане выступают публичное управление и самоорганизация населения [11, р. 79]. От согласованной динамики этих двух полюсов зависит взаимосвязанное становление институтов правового государства и гражданского общества, в которых объективируется свобода как социальный феномен. Социальные реформы, их принятие различными социальными классами, уровень реальной, а не декларативной значимости прав человека для представителей власти, уменьшение неравенства в социальных возможностях доступа к социальным и экономическим ресурсам характеризуют динамику отношений по оси власть — граждане [12, р. 20].

В 2012 г. в Одесском региональном институте государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины (ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины) автором данной статьи совместно с коллегами было проведено **социологическое исследование** на тему «Инновации в системе публичного управления: основные тенденции на Юге Украины». Методами сбора эмпирических данных являлись анкетный опрос (N = 150) и фокус-групповое интервью. Обработка и анализ полученных данных осуществлены при помощи компьютерной программы SPSS. В выборочную совокупность вошли слушатели ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины. 83 % респондентов имеют стаж государственной службы, а 79 % опрошенных на время проведения опроса являлись служащими органов публичного управления. В ходе данного исследования, в частности, были затронуты вопросы социального взаимодействия

властных структур и граждан, а также представления служащих органов власти об ответственности.

В контексте модернизации украинского общества чрезвычайно важным является **социальное взаимодействие между структурами власти** и формирующимися на данном этапе демократизации **институтами гражданского общества** (неправительственными организациями, общественными движениями и гражданскими инициативами). Инструментарий проведенного исследования содержит эмпирические индикаторы, которые позволяют выявить меру процедурной готовности служащих органов публичной власти к диалогу с гражданами в процессе формирования и принятия решений. Данная готовность особо актуальна в контексте выстраивания «разговора» как важной характеристики достижения свободы в рамках процессов модернизации общества. Как позитивную тенденцию стоит отметить преобладание неприятия авторитарного стиля руководства, который свойственен тоталитарным общественным системам и исключает диалог власти и граждан. Это подтверждается тем, что 91 % опрошенных не считают, что разработка и одобрение решений должны осуществляться исключительно служащими властных структур без обсуждения принимаемых нормативно-правовых документов с гражданами. Однако при этом диагностирована низкая готовность служащих органов власти взаимодействовать с гражданами через письменные обращения, — всего 11 %. Более полная картина данных представлена в табл. 1.

Табл. 1

Предпочтения служащих органов публичного управления относительно форм взаимодействия власти и граждан

Ранг	Формы взаимодействия органов публичного управления и граждан	Число сторонников (в %)
1	Круглые столы и общественные слушания с участием представителей институтов гражданского общества	52,7
2	Приглашения представителей общественности на рабочие заседания, сессии, сборы в органы публичного управления	39,3
3	Создание общественных комитетов при органах публичного управления	38,7
4	Электронные коммуникации руководителей органов публичного управления с гражданами	23,3
5	Письменные обращения граждан с предложениями в органы публичного управления	11,3
6	Взаимодействие органов публичного управления с гражданами — лишнее явление, управленческие решения должны приниматься без вмешательства общественности	9,3

Содержательные смыслы категории «ответственность» в представлениях служащих органов публичного управления, так же как и предпочтения служащих органов власти относительно форм своих взаимодействий с гражданами, выступают важными институциональными характеристиками свободы как среды обитания. Ответственность юридически и нравственно взаимосвязана со свободой. Согласно результатам проведенного социоло-

гического исследования, ответственность означает строгую подотчетность Закону всего для 37 % респондентов, а оперативность в реализации управленческих решений всего для 5 % опрошенных. Только 37 % респондентов под ответственностью подразумевают обоснованность в принятии управленческих решений. Такие содержательные смыслы ответственности, как выполнение органами публичного управления обещаний, данных властью гражданам, и применение юридических санкций относительно нарушителей Закона разделяют сравнительно небольшие группы опрошенных, — по 15 % и 12 % соответственно. Это отображает сравнительно **низкую степень модернизации системы публичного управления и социального института государства в целом**, что затрудняет осуществление реформ в различных сферах общества и реализацию гражданами своих прав. Развернутая картина данных представлена в табл. 2.

Табл. 2

Содержательные смыслы категории «ответственность» в представлениях служащих органов публичного управления

Ранг	Содержательные смыслы категории «ответственность»	Число лиц, разделяющих данный смысл ответственности (в %)
1	Ответственность — это чувство долга перед принятыми в обществе ценностями и нормами профессиональной этики	45,3
2	Ответственность — это строгая подотчетность Закону, внутреннему служебному распорядку, а также выполнение своих функциональных обязанностей в четко отведенный временной срок	37,3
3	Ответственность — это обоснованность в принятии решений и доведение их реализации до конца	36,7
4	Ответственность — это соблюдение принципа справедливости при принятии и реализации решений	22,0
5	Ответственность — это выполнение обещаний, данных властью гражданам	14,7
6	Ответственность — это юридические санкции за невыполнение обязанностей или за превышение служебных полномочий должностным лицом органа публичного управления	12,0
7	Ответственность — это способность применять приобретенные в ходе получения образования и профессионального опыта знания, умения, навыки для решения управленческих заданий	7,3
8	Ответственность — это, прежде всего, оперативность в реализации управленческих решений	5,3

Выводы. Свобода как среда обитания социального субъекта имеет три основных измерения в модернизирующемся обществе: 1. Социально-исторически сформированный в Западной Европе и США **дискурс модернизации**, включающий в себя дискурс о свободе, проявляющийся в публич-

ной политике и предполагающий глубинные инновационные изменения в социальных институтах и реформирование различных сфер общества; 2. Модернизация **на повседневном уровне**, главным образом, — проявление процессов демократизации в диалогичных коммуникациях и восприятии перехода к стандартам неолиберальной демократии в массовом сознании; 3. Деятельность **органов публичного управления** (центральных и местных органов государственной исполнительной власти, а также органов местного самоуправления), выражающая в институциональных характеристиках реально достигнутый уровень модернизации общества.

Все три указанные социальные измерения свободы как среды обитания в современном украинском обществе объединяет **социальная инертность** как элит, так и рядовых граждан. «Индивидуальное» и «коллективное» слабо сочетаются на основе принципов ответственности, предполагаемых принципами гражданского общества и правового государства, имманентных «проекту модерна». Это приводит к крайне неравным условиям осуществления акторами в контексте высокого социального неравенства социальных практик достижения успеха, а соответственно к крайне неравным социальным возможностям доступа к экономическим, финансовым, политическим, культурным ресурсам политической, административной, финансово-экономической элит, с одной стороны, и рядовых граждан, — с другой стороны.

О низкой степени модернизированности общества свидетельствует то, что социальный капитал субъекта (высокое социально-классовое происхождение, наличие влиятельных родственников и друзей, связей с представителями элиты) имеет **определяющее значение** для доступа к правам.

Характеризуя свободу как среду обитания в модернизирующемся украинском обществе, можно говорить о сравнительно крайне низкой встроенности стратегий социальных практик успеха акторов в контекст становления демократических политических и правовых институтов. В данном ракурсе объясним приоритет в свободе как среде обитания корпоративных социальных связей и умения обходить Закон по отношению к способам социального взаимодействия, предполагаемым гражданским обществом и правовым государством. Имеет актуальность **дальнейшее исследование** характеристик свободы как среды обитания в условиях включенности значительного числа социальных практик достижения успеха акторами в теневую экономику и необходимости ее преодоления.

Список использованной литературы

1. Бевзенко Л. Культурная регуляция социального поведения в ситуации нестабильности: на примере практик успеха / Любовь Бевзенко // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2012. — № 2. — С. 98–119.
2. Бурлачук В. Общественное мнение и разговор / Виктор Бурлачук // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2012. — № 4. — С. 87–101.
3. Злобина Е., Тихонович В. Традиционализм и инновация в украинском измерении / Елена Злобина, Всеволод Тихонович // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2006. — № 4. — С. 69–93.

4. Иващенко О. Об анатомии экономического неравенства в современной Украине: социологические опыты / Ольга Иващенко // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2010. — № 4. — С. 29–55.
5. Лосский Н. Свобода воли / Н. Лосский. — Париж : YMCA PRESS, 1927. — 182 с.
6. Уальд О. Портрет Дориана Грея : роман / Оскар Уальд; [пер. с англ. А. Абкиной]. — СПб. : Издательская группа «Азбука классика», 2010. — 320 с.
7. Фуко М. Герменевтика субъекта: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1981–1982 учебном году / Мишель Фуко ; пер. с фр. А. Г. Погоняйло. — СПб. : Наука, 2007. — 677 с.
8. Херпфер К. Новый индекс демократии. Демократизация общественности в пятнадцати государствах Европы (1991–1998) / Кристиан Херпфер // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2001. — № 3. — С. 123–150.
9. Adut A. A Theory of the Public Sphere / Ari Adut // Sociological Theory. — 2012. — № 4 (30). — P. 238–262.
10. Fischer B. B. At Cold War's End: U. S. Intelligence on the Soviet Union and Eastern Europe, 1989–1991 / Benjamin B. Fischer. — Washington, D. C. : Center for the Study of Intelligence, 1999. — 456 p.
11. Jansen R. S. Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism / Robert S. Jansen // Sociological Theory. — 2011. — № 2 (29). — P. 75–96.
12. Wright E. O. Transforming Capitalism through Real Utopias / Erik O. Wright // American Sociological Review. — 2013. — № 1 (78). — P. 1–25.

Статья поступила в редакцию 25.03.2013

І. О. Дишлевий

відділ координації наукових досліджень та інформаційно-аналітичної роботи
Одеського регіонального інституту державного управління Національної
академії державного управління при Президентові України
к. 321, вул. Генуезька, 22, Одеса, 65000, Україна

СВОБОДА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПРОЖИВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА У СУСПІЛЬСТВІ, ЩО МОДЕРНІЗУЄТЬСЯ

Резюме

У статті розглядається феномен свободи з позицій можливостей акторів реалізовувати у сучасному суспільстві свої права та здійснювати соціальні практики успіху в умовах досягнутого рівня модернізації соціальних інститутів, системи публічного управління. Свобода аналізується як середовище проживання різних соціальних верств та груп, що надає їм у сучасній Україні вкрай нерівні соціально-економічні, політичні можливості та залежить від соціальної інертності як еліт, так і пересічних громадян.

Ключові слова: свобода як середовище проживання, модернізація, соціальні практики успіху, відповідальність, публічне управління.

I. O. Dyshevyyi

Department of scientific research coordination and information-analytical work of Odesa Regional Institute of Public Administration of National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine
room 321, Genuezka Street, 22, 65000, Odesa, Ukraine

FREEDOM AS THE MILIEU OF SOCIAL SUBJECT IN MODERNIZING SOCIETY

Summary

The article deals with the phenomenon of freedom from a perspective of opportunities for actors to exercise their rights in modern society and realize social practices of success in the context of attained modernization of social institutions, public administration system.

Freedom is regarded as the milieu of social strata and groups that provides extremely unequal socioeconomic, political opportunities and is dependent on social inertia of both elites and common people.

Key words: freedom as the milieu, modernization, social practices of success, responsibility, public administration.

УДК 316.77

О. Р. Лычковская

канд. соц. наук, доц. кафедры социологии Института социальных наук,
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
к. 40, 24/26, Французский бул., Одесса-58, 65058, Украина,
тел.: +38 (0482) 68-60-92
e-mail: lychkovska@mail.ru

БЛОГИ КАК МЕДИА-ПРАКТИКИ УЧАСТИЯ И ЭЛЕМЕНТЫ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

В статье анализируются новые типы медиа-практик интерактивности и участия, порожденные появлением новых цифровых технологий. В рамках социальных медиа, представляющих один из типов таких практик, более подробно концептуализированы блоги. Выявлено, что блоги, как и социальные сети, иллюстрируют ключевые элементы человеческого желания: выразить свою идентичность, создать сообщество единомышленников и/или присоединиться к такому сообществу, желание структурировать свое прошлое и поделиться своим опытом. Автор также проанализировал структурные и содержательные элементы русскоязычных сегментов блогосферы в Украине, а также соотнес между собой основные цели блоггеров и мотивы читателей блогов. Анализ феномена социальных медиа и их важнейшего элемента — блогов — показал, что традиционные медиа отражали сферу публичного, в то время как социальные медиа, такие как блоги, микроблоги и социальные сети, скорее структурируют публичную сферу, создавая вокруг онлайн-контента определенные виртуальные сообщества, которые можно назвать одной из форм самоорганизации гражданского общества.

Ключевые слова: медиа-практики участия, цифровые технологии, социальные медиа, блоги, виртуальные сообщества.

Появление и расширение цифровых технологий в целом, и Интернет-технологий в частности, позволяет говорить о существенном изменении сферы активности и интерактивности, а также о складывании совершенно новых коммуникативных и медиа-практик. Анализируя коммуникативные практики Интернет и новых медиа, (к ним мы относим *«социальные медиа»*, представленные *социальными сетями, видеосервисами, интерактивными сайтами и форумами, блогами и микроблогами, сетевыми компьютерными играми и т. п.*), следует различать понятия «интерактивность» и «обратная связь». Первое шире второго. Обратная связь — это реакция, отклик субъекта на информационное воздействие. Интерактивность же предполагает несколько другие возможности — контроль пользователя над содержанием (запрос, оценка), участие в его формировании через постановку проблем для освещения и обсуждения, инициативу в обсуждении, авторство, обмен мнениями с другими пользователями и т. п. Некоторые возможности такого рода могут использоваться и в традиционных масс-медиа (под понятием «традиционные масс-медиа» подразуме-

ваются телевидение, радио, газеты, журналы, прямая почтовая реклама), однако в них отсутствовали и отсутствуют возможности общения по горизонтали, между пользователями.

Говоря о типах интерактивности в рамках новых коммуникативных цифровых практик, следует, на наш взгляд, выделять 2 оси типологизации — одна включает понятие одновременности/неодновременности, а вторая предполагает соотношение количества коммуникаторов и коммуникантов, то есть коммуникация «одного-с-одним», «одного-со-многими» и «многих-со-многими». Соединяя эти две оси, мы получаем, соответственно, **6 разных типов коммуникативных практик [1]:**

1. «неодновременная коммуникация одного-с-одним», предполагающая отсроченное медиатизированное взаимодействие посредством обычной или электронной почты, коротких текстовых сообщений (смс) или же любых Интернет-программ интерактивного общения on-line — ICQ, Skype и пр.;

2. «одновременная коммуникация одного-с-одним», означающая как живое межличностное взаимодействие лицом-к-лицу, так и опосредованное взаимодействие через стационарный или же мобильный телефоны, а также использование интерактивных Интернет-программ, скажем, Skype, в режиме живого времени, «off-line», как обычного телефона;

3. «неодновременная коммуникация одного-со-многими», существовала всегда посредством книг, традиционных печатных медиа и любых аудио- и видеоносителей. В современных условиях она представлена также технологией Web 1.0, прежде-всего обычными веб-страницами и не интерактивными сайтами в Интернете, то есть большей частью гипертекстового пространства, предлагающей основной массив текстовой, видео- и аудиоинформации, которую можно потреблять on-line или же «скачивать» на свои носители (в том числе и сайтами традиционных медиа, а также новыми Интернет-изданиями);

4. «одновременная коммуникация одного-со-многими», представлена традиционными электронными медиа — радио и телевидением;

5. «неодновременная коммуникация многих-со-многими» стала возможной благодаря появлению технологии Web 2.0, в рамках которой уже получили свое дальнейшее развитие социальные медиа — блоги, микроблоги, социальные сети, видеосервисы, сетевые игры, форумы, сообщества совместного контента и пр.;

6. и наконец «одновременная коммуникация многих-со-многими», существовавшая традиционно в рамках массового общения во время любых публичных мероприятий, концертов, спортивных состязаний, посещений рынков и т. п. и получившая новое развитие уже как опосредованная коммуникация в рамках on-line чатов.

Возвращаясь непосредственно к объектам нашего исследования, определим еще раз «медиа-практики участия» как появившиеся в последние 10–15 лет типы социальной и гражданской активности, обусловленные созданием и широким распространением «социальных медиа». Выше мы уже упоминали основные составляющие социальных медиа, такие как социальные сети, блоги и микроблоги [2], другие исследователи предлагают

включать в них также видеосервисы (например, YouTube) и сетевые игры [3, р. 1084], кроме того ряд исследователей также предлагает включать в них различные сообщества — например, «сообщества по производству совместного контента» (Wikimedia) [4, с. 112], а также различные «профессиональные сообщества» и «сообщества увлечений» [5]. Но, так или иначе, под социальными медиа следует понимать ансамбль новых форм совместной коммуникации производителей контента с его потребителями, то есть совместной продукции контента самими пользователями конечного продукта, когда каждый читатель/подписчик блога, например, может выполнять функции комментатора, репортера, фотокорреспондента или редактора данного сервиса и наоборот. Социальные медиа как набор онлайн-технологий, таким образом, позволяют пользователям общаться между собой в форме передачи мнений, опыта, знаний, новостей, а также фото, видео и музыки. Кроме того, они, в отличие, от традиционных медиа, апеллируют к принадлежности человека к некоторому on-line или же off-line сообществу. **Предметом настоящего исследования является блог** — это персональный веб-сайт, который содержит, главным образом, заметки и новости. Он регулярно обновляется, ведется в форме личного дневника, доступного для комментариев другими пользователями Интернета, большинство материалов разделено по рубрикам, обычно создается и поддерживается одним человеком. Множество блогов называют блогосферой, а также «общественным мнением Интернета», «социальным Вебом» (Social Web), «живым Вебом» (Live Web).

Определяя **цели данного исследования**, хотелось бы остановиться на следующем:

- Концептуализировать блоги как важнейшие элементы медиа-практик участия в современном обществе;

- Определить основные структурные характеристики блогов в украинском Интернет-пространстве в сравнении с их использованием в западных Интернет-платформах.

Итак, Слово «**блог**» (blog) возникает впервые в 1997 г. Технология «**веб-блогов**» становится популярной благодаря распространению простого в использовании Интернет ориентированного программного обеспечения в 1999 г. **Twitter** — это разновидность блогов, т. н. «**микроблог**», изначально созданный для мобильных телефонов для того, чтобы предоставить пользователю возможность распространять в сети короткие (до 140 знаков) и легко обновляемые сообщения (tweets). Сайт заявил о себе в 2006 и становится популярной медиа-практикой, начиная с 2008–2009 гг.

С точки зрения коммуникативной формы или жанра, блог представляет собой on-line дневник. Независимо от его содержания — это всегда **отражение** в прямом или обратном хронологическом порядке «отпечатков» **личностной активности, личного опыта и/или размышлений** [6, р. 64]. Таким образом, блоги обеспечивают временное структурирование действий человека, событий и/или мыслей, которое является функцией традиционных дневников, а также выступает потребностью, глубоко внедренной в человеческой психологии. Через обширные рассказы, образы, а часто и глу-

боко личные описания ежедневных действий, блоггеры показывают и создают, преднамеренно или же нет, свою уникальную идентичность онлайн.

В отличие от других Интернет-презентаций, структурированных вокруг «сущности меня», как это происходит, скажем, в конструировании личного «профиля» или «статуса» в социальных сетях, **блоги всегда структурируются вокруг «меня в процессе или динамике»**. В отличие от «чатов», призывающих услышать меня здесь и сейчас, **блоги предлагают «слушать меня постоянно», это стремление «быть услышанным всегда»**.

Ведение блога, таким образом, является **«двойным коммуникативным событием»**. С одной стороны, это **«описание себя»** посредством непрерывной записи прошлых и настоящих событий, так же, как в случае традиционных дневников. С другой стороны, ведение блога — это всегда **«переписывание себя»** через взаимодействие с аудиторией. В отличие от ведения традиционного дневника, ведение блога — процесс взаимодействия двух и/или более людей. Именно поэтому блог — всегда и приватный текст, и публичный, что способствует складыванию как индивидуальной, так и групповой идентичности. Блог, предоставляя возможность **«глубинной самопрезентации»** себя зачастую малознакомой или вовсе незнакомой аудитории, удовлетворяет **нарциссическую потребность современного человека в постоянной демонстрации себя и поиске любви**.

Таким образом, блоги, как и социальные сети, иллюстрируют **ключевые элементы человеческого желания: выразить свою идентичность, создать сообщество единомышленников и/или присоединиться к такому сообществу, структурировать свое прошлое и поделиться своим опытом**.

В качестве эмпирического объекта дискурс-анализа был использован русскоязычный вариант известного Веблога LiveJournal (Живой Журнал). В дальнейшем мы будем использовать русскоязычную аббревиатуру ЖЖ. Валидность данного объекта в применении к анализу блогосферы современной Украины может быть подтверждена тем, что до сих пор в Украине развитость и представленность русскоязычных Интернет-платформ, то есть *ru.net* (социальные сети «В контакте», «Одноклассники», русскоязычные блоги) в значительной степени превышает развитость собственно украинскоязычных Интернет-платформ.

Начнем с моделей блогов в рамках ЖЖ. Это:

- **ЖЖ как дневник**. В данном случае автор публикует записи, касающиеся его собственной жизни, текущих событий и мыслей. При этом блоггера не слишком волнует реакция аудитории, поскольку главным здесь выступает нарциссический мотив самопрезентации или же психотерапевтическая потребность в вербализации своего опыта и своих переживаний. Впрочем, наличие одного мотива не исключает другого;

- **ЖЖ как форум**. В данном случае автор помещает здесь свои записи как повод для общения и/или обсуждения. При этом записи бывают короткие, часто афористичные, информативные, иногда провокационные. Зачастую такой блог адресован конкретным лицам или группам;

- **ЖЖ как пространство для публикаций**. В таком варианте блог — это возможность представить свои литературные «опусы». При этом даже

маститые литераторы иногда используют ЖЖ для размещения своих произведений;

● **ЖЖ как «концептуальный проект».** В данном случае автор, как правило, анонимен или виртуален, а произведением является дневник в целом;

● **ЖЖ как рекламная площадка.** «Хозяин» или «держатель» такого дневника часто дает ссылки на какие-нибудь сайты, или же рассказывает о магазинах, заведениях, кинотеатрах и т. п.;

● **ЖЖ как сообщество единомышленников** возникает в том случае, когда дневник ведут члены некоторого сообщества, а не один автор.

Сравнивая содержание русскоязычного сегмента ЖЖ от LJ в целом, Е. Горный предлагает выделять следующие отличия [7, с. 107]: средний возраст пользователя ЖЖ выше, чем возраст такового в LJ, в ЖЖ доминируют совершеннолетние профессионалы, содержание дневников в ЖЖ часто состоит из обсуждений общественно значимых вопросов, в отличие от англоязычного сегмента, представленного в большей степени событиями личной жизни автора блога. В русскоязычном ЖЖ также наблюдается высокая степень связности между дневниками разных людей, что объясняется гораздо большим количеством виртуальных друзей и читателей — до нескольких сотен — у русскоязычных блогеров в отличие от их англоязычных коллег. В этом плане также интересно, что английское слово friend используется только для обозначения виртуальных друзей, так называемых, «френдов», для друзей в оффлайне же используется русское слово «друг». Чтению постингов в ЖЖ зачастую придается столь высокое значение, что страстный читатель может забросить ведение собственного дневника. Русскоязычный блог также может оказывать влияние как на онлайн-овые, так и на оффлайн-овые медиа. Русскоязычные русские и украинцы общаются исключительно с другими русскоязычными и не пытаются перешагнуть границу русскоязычного мира. Тот же процесс характерен и для большинства русскоязычных, живущих за границей. Для них ЖЖ является не средством интеграции в мировой контекст, а скорее средством изоляции от чужой среды. То есть вместо тяжелого труда по изучению языка той страны, в которой они живут, русскоязычные эмигранты предпочитают уход в виртуальную русскоязычную среду ЖЖ.

Обратимся к сравнению основных целей блоггеров и мотивов читателей блогов, представленных в Таблице 1.

Как видно из Таблицы 1, цели блоггеров и мотивы читателей блогов совпадают только частично в той части, что касается отдыха, развлечения, поддержания постоянных связей или же «слабых» социальных контактов. В то же время, как можно судить из представленной таблицы, блог гораздо нужнее самому автору, чем его читателю, именно как способ самопрезентации, нарциссического расширения, решения своих, иногда очень глубоких, психологических проблем. Или же другим полюсом подобной мотивации выступает достижение сугубо прагматической цели — создания саморекламы, чаще всего политической или социальной, или же получение экономической выгоды путем позиционирования в своем блоге прямых коммерческих рекламных предложений. В то же время авторы блогов

чаще всего не преследуют чисто информативные цели и не предполагают, что их произведения могут служить агентами социализации читателей, однако читатели блогов, тем не менее, руководствуются подобными мотивами, хотя зачастую и неосознано.

Таблица 1

Соотношение целей блоггеров и мотивов читателей блогов

Цели блоггеров	Мотивы читателей блогов
Контакты	Поддержка постоянной связи с друзьями, знакомыми, близкими людьми
Самопрезентация	Получение информации
Создание политического имиджа, реклама	Отдых и развлечение
Отдых и поддержание социальных связей	Социализация
Создание мемуаров	Мониторинг общественного мнения
Индивидуальные размышления	
Форма психотерапии через вербализацию своих проблем	

И в заключение хотелось бы остановиться на социальной функции блогов и порождаемых ими медиа-практик участия как конструкторов современного публичного пространства.

Современную публичную сферу можно определить в основном как виртуальное пространство, в котором выделяются и обсуждаются общественно значимые темы и формируется общественное мнение. Публичная сфера сегодня – это сфера нарциссической самопрезентации. Граница между интимностью и публичностью оказалась практически разрушенной. Р. Барт называет ее «публичностью приватного», «новой общественной ценностью», подчеркивая, что «взрыв приватного на публике», то есть публичное потребление приватного, есть процесс глубоко амбивалентный. Публичность и интимность, общественное и частное, публичное и приватное взаимозависимы и составляют бинарную оппозицию. Все это мы видим теперь достаточно зримо с появлением и широким распространением социальных медиа в целом и блогосферы в частности.

Таким образом, анализ феномена социальных медиа и их важнейшего элемента — блогов — показал, что традиционные медиа отражали сферу публичного, в то время как социальные медиа, такие как блоги, микроблоги и социальные сети, скорее структурируют публичную сферу, создавая вокруг онлайн контента определенные виртуальные сообщества, которые можно назвать одной из форм самоорганизации гражданского общества. Кроме того, подобные сообщества могут стать не только новым и вполне действенным каналом взаимодействия между властью и гражданским обществом, но и выступить как специфическая форма социальной структуры. Новые виртуальные сообщества, создаваемые в рамках коммуникативных практик социального и политического участия, способствуют коммуникации и интеграции между представителями различных, часто конфликтующих социальных групп.

Список использованной литературы

1. Castells M. The Internet Galaxy / M. Castells. — Oxford: Oxford University Press, 2001; Hutchby I. Conversation and Technology: From the Telephone to the Internet / I. Hutchby. — Cambridge: Polity Press, 2001; Ling R. New Tech, New Ties: Yow Mobile Communication is Reshaping Social Cohesion / R. Ling. — Cambridge, MA: MIT Press, 2008.
2. Michael Stelzner. «How Marketers are Using Social Media to Grow their Businesses» / М. Stelzner [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://mediarevolution.ru/advertiser/brands/1960.html>
3. Caroline Haythornthwaite and Lori Kendall. Internet and Community / С. Haythornthwaite, L. Kendall // American Behavioral Scientist. — 2010. — Vol. 53, N.8. — pp. 1083-1094.
4. Горошко Е.И. Влияние социальных медиа на коммуникативные процессы / Е. И. Горошко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Философия. Социология». — Том 23 (62). — №3. — Симферополь, 2010. — С. 111–117.
5. Шикун Д. Интернет-сообщества как субъекты, формирующие глобальную информационную среду: понятие, происхождение, типы / Д. Шикун [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1055&level1=main&level2=articles>
6. Gurak Laura, Antonijevic Smilijana. The Psychology of Blogging: You, Me, and Everyone in Between / L. Gurak, S. Antonijevic // American Behavioral Scientist. — 2008. — Vol. 52, N.8. — pp. 60-68.
7. Горный Е. Русский LiveJournal: влияние культурной идентичности на развитие виртуального сообщества / Е. Горный // Control + Shift: Сборник статей. — М.: Новое литературное обозрение, 2009. — С. 103–124.

Статья поступила в редакцию 18.03.2013

О. Р. Личковська

кафедра соціології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
к. 40, 24/26, Французький бул., Одеса, 65058, Україна

**БЛОГИ ЯК МЕДІА-ПРАКТИКИ УЧАСТІ ТА ЕЛЕМЕНТИ
СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Резюме

У статті аналізуються нові типи медіа-практик інтерактивності й участі, породжені появою нових цифрових технологій. У рамках соціальних медіа, що становлять один із типів таких практик, більш докладно концептуалізовано блоги. Виявлено, що блоги, як і соціальні мережі, ілюструють ключові елементи людського бажання: бажання виразити свою ідентичність, бажання створити спільноту однодумців і/або приєднатися до такої спільноти, бажання структурувати своє минуле й бажання поділитися своїм досвідом. Автор також проаналізував структурні й змістовні елементи російськомовних сегментів блогосфери в Україні, а також співвідніс між собою основні цілі блогерів і мотиви читачів блогів. Аналіз феномена соціальних медіа і їхнього найважливішого елемента — блогів — показав, що традиційні медіа відображали сферу публічного, у той час як соціальні медіа (блоги, мікроблоги й соціальні мережі) скоріше структурують публічну сферу, створюючи навколо онлайн-контента певні віртуальні спільноти, які можна назвати однією з форм самоорганізації громадянського суспільства.

Ключові слова: медіа-практики участі, цифрові технології, соціальні медіа, блоги, віртуальні спільноти.

O. R. Lychkovska

Sociology Department of Social Sciences Institute
of Odessa Mechnikov National University,
r. 40, 24/26, Frantsuzsky Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

**BLOGGING AS PARTICIPATORY MEDIA PRACTICES AND
ELEMENTS OF SOCIAL MEDIA IN CONTEMPORARY UKRAINE**

Summary

The paper deals with new types of participatory media practices of interactivity generated by emergence of new digital technologies. Blogs as one type of such practices within the social media are conceptualized in detail. It is revealed that blogs, (and social networking sites in general) illustrate the fusion of key elements of human desire: to express one's identity, to create community, to structure one's past and to present experiences. The author also has analyzed structural and substantial elements of Russian-speaking segments of a blog sphere in Ukraine, and also has compared main objectives of bloggers and motives of blogs' readers. The analysis of a phenomenon of social media and their major element — blogs — showed that traditional media reflected the public sphere while social media, such as blogs, microblogs and social networks, rather structure it, and create round the online content some virtual communities which are forms of self-organization of civil society.

Key words: participatory media practices, digital technologies, social media, blogs, virtual communities.

УДК 316.485.6(477)

Д. А. Автенюк

соискатель кафедры социологии Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
кв. 130, д. 9-А, ЖМ «Радужный», Овидиопольский район, Одесская область,
65036, Украина
тел.: 0632692809
e-mail: dasha-avtenuk@rambler.ru

ЭТНОНАЦИОНАЛЬНЫЕ КОНФЛИКТЫ В УКРАИНЕ: ПРИЧИНЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ

Статья посвящена анализу проблемы этнонациональных конфликтов на территории Украины и их особенностям. Особое внимание обращено на пробелы законодательства в сфере регулирования межэтнических отношений и соотносённость их с учетом международного опыта.

Ключевые слова: этнический конфликт, дискриминация, этнические меньшинства, антидискриминационное законодательство, европейская интеграция: свобода выбора.

Проблематика этнических конфликтов в течении последних десятилетий является одной из наиболее актуальных для исследователей, представляющих различные сферы науки. Главная причина столь пристального внимания к данному вопросу заключается в сложности самих проблемных ситуаций и их трудноразрешимости. Однако они все чаще становятся источниками общественных противоречий и политической нестабильности.

Общие тенденции исследования в гуманитарных и социальных науках сместились с изучения отдельных общественных явлений к глобальным трендам. В социологии — чаще всего анализируются факторы возникновения этнических конфликтов, и в тоже время, их разрешение соотносится с правовым полем. Обобщая можно сказать, что на теоретическом уровне дискутируются направления социетальных изменений и их содержательные смыслы, на практическом — особенности изменения социальной структуры, способы функционирования и развития конкретных государств. Для Украины особое значение приобретает влияние процессов европейской интеграции, в частности рынков, политических зависимостей и культур, определяющих содержание, скорость и результаты внутренних трансформаций.

Наряду с глобальным трендом повышения рациональности организаций, индивидуализации и распространения инструментального активизма все большее значение приобретает тренд универсализации ценностно-нормативных структур. Он интерпретируется как инвариант новой гражданской религии развитых обществ, включающий в себя идеи универсальных прав человека, экономической, политической и этнокультурной устойчивости, обеспечивающей легитимацию распространения инструмен-

тального активизма, более эффективного проведения реформ в различных областях общественной жизни.

Межэтнические конфликты, как правило, происходят между отдельными представителями, социальными группами, различными этносами. Этносом движет потребность в самосохранении, защите своих ценностей и традиций. Наиболее болезненны и эмоционально насыщены конфликты, возникающие в результате ущемления ценностных оснований того или иного этноса. Ценностные конфликты сами по себе могут иметь место в любой сфере жизнедеятельности общества. Но более реально специфика ценностных межэтнических конфликтов проявляется в противоречиях, связанных с различиями в культуре, языке, религии и других социокультурных особенностях этносов.

Образование независимых государств после распада СССР дало первопричину возникновения этносоциальной напряженности между титульным этносом независимой Украины и меньшинствами. Инициатива Украины вступить на путь евроинтеграции — дала новый подход к объяснению причин этноконфликтов, а также возможные варианты их предотвращения. Анализ процессов формирования политической нации необходим для понимания того, в каком случае это «отталкивание меньшинства» имеет тенденцию перерасти в этническое противостояние и открытый конфликт.

Целью настоящей статьи является попытка обозначить сущность этнических конфликтов и рассмотреть особенности их проявления на территории Украины, а также выявить ядро противоречий и сформулировать взаимосвязь этнокультурных и правовых аспектов в их регулировании.

Подход к проблеме и уточнение понятий

Прежде чем рассмотреть конфликтные ситуации, уточним суть понятия «конфликт» в контексте этническом и социальном. И дадим некую типологию конфликтов.

Межэтническим конфликтом, согласно определению А. Я. Анцупова и А. И. Шипилова, является одна из форм отношений, характеризующаяся наиболее острым способом разрешения значимых противоречий между взаимодействующими субъектами [1, с. 80].

Межэтнические конфликты множественны по своей природе. Исследователи предлагают самые разные их классификации. По целям, которые ставят перед собой вовлеченные в конфликт стороны, межэтнические конфликты можно подразделить на:

- социально-экономические, при которых выдвигаются требования гражданского равноправия (от прав граждан до равного экономического положения);
- культурно-языковые и конфессиональные, при которых выдвигаемые требования затрагивают проблемы сохранения или возрождения функций языка, культуры, религии, этнической общности;

- политические, если участвующие в них этнические меньшинства добиваются политических прав (от автономии местных органов власти до полномасштабного конфедерализма);

- территориальные — если в их основе лежат требования изменения границ, присоединения к другому («родственному» с культурно-исторической точки зрения) государству или создания нового независимого государства. Кроме целевого подхода, природу межэтнических конфликтов можно рассматривать с точки зрения структурных изменений в обществе как основы противоречий, приводящих к конфликтам [3, с. 22].

Научный дискурс, фиксирующий существенные характеристики показывает, что: «Конфликт, представляет собой противостояние — оппозицию — столкновение противоположных целей, интересов, мотивов, позиций, мнений, замыслов, критериев или же концепций субъектов — оппонентов в процессе общения — коммуникации» [12, с. 12]. Но для социологического анализа этого недостаточно.

Функциональный подход к пониманию конфликта характерен для большинства этноконфликтологов. В. А. Тишков определяет межэтнический конфликт как любую форму «гражданского, политического или вооруженного противоборства, в котором стороны, или одна из сторон, мобилизуются, действуют или страдают по признаку этнических различий».

Ф. М. Бородкин, один из известных исследователей конфликта, предлагает следующее его понимание: «Конфликт — это такая характеристика взаимодействия, в которой не могущие сосуществовать в неизменном виде действия взаимодетерминируют и взаимозаменяют друг друга, требуя для этого специальной организации. Вместе с тем любой конфликт представляет собой актуализировавшееся противоречие, т.е. воплощенные во взаимодействии противостоящие ценности, установки, мотивы. Можно считать очевидным, что для своего разрешения противоречие непременно должно воплотиться в действиях, в их столкновении» [2, с. 86].

В европейских странах, по оценке З. В. Сикевич, актуализация этнического фактора, как правило, протекает латентно, носит частный характер и является следствием процесса культурной и ценностной глобализации, которая рассматривается представителями радикальных движений как посягательство на культурно-историческую идентичность [9, с. 260].

Как следствие, межнациональные конфликты усиливают миграционные потоки и порождают огромное число беженцев, а это, в свою очередь, ведет к появлению еще одного типа конфликтов — между переселенцами (беженцами) и местным населением. Конечный результат любого из типов конфликтов — усугубляющееся бедствие народов, втянутых в противоборство, и почти всегда беспроигрышная политическая игра явных и скрытых организаторов народной трагедии [4, с. 132].

В 1993 году в журнале «Foreign Affairs» Сэмюэл Хантингтон опубликовал статью «Столкновение цивилизаций». Для целей методологии подхода к собственно этническим конфликтам, она имеет достаточно важное значение.

Признаки непохожести разных цивилизаций связаны с коренными традициями и самоидентификацией людей. В связи с этим Хантингтон

отмечает, что этот — самый трудно измеряемый и поддающийся логике — фактор является решающим. Для многих он более значим, чем даже экономическая выгода. Быть гражданином какого либо государства — еще не значит соотносить себя с олицетворяемой этим государством цивилизацией [10, с. 34]. Хантингтон перечисляет семь ныне существующих типов цивилизаций, из которых к нам в Украине непосредственное отношение имеют две: православно-славянская и западная [6, с. 1].

Принимая во внимание данную концепцию в отношении раскола цивилизаций, как причины нарастания этнического конфликта, мы можем констатировать, что в Украине нынче сосуществуют даже не два отдельных народа, а две отдельных цивилизации, которые, по Хантингтону, неизбежно обречены на конфликт в той или иной форме. Когда при советской власти запад Украины противился русификации — это и было проявлением цивилизационного противостояния, поскольку затрагивало «самоидентификацию» (по определению изменению не подлежащую).

Образование на территории бывшего Советского Союза ряда независимых государств выдвинуло перед ними множество вопросов гуманитарного характера, в кругу которых, без сомнения, на первом месте стоит вопрос о национальных меньшинствах. Десятки миллионов людей оказались за пределами своих национально-государственных образований и практически стали представителями национальных меньшинств на территориях новых независимых государств. В этой связи специфична идентификация различных этнических групп и признание страны, в которой они проживают.

В качестве примера можно привести соседнюю Республику Молдову, с ее русской диаспорой, образовавшуюся после распада Советского Союза, в которой проблема языков национальных меньшинств, так же как и на Украине, стала одним из оснований межэтнических разногласий.

Председатель Демократической партии Молдавии М. И. Лупу говорит о том, что: «Важнейшим фактором успеха интеграции на постсоветском пространстве стало единое языковое пространство» [5, с. 100].

Русский язык остался и остается востребованным. На сегодняшний день на русском языке, кроме этнических русских, говорят очень многие жители Молдовы. Это изрядная часть молдаван, каждый второй украинец, каждый третий болгарин и каждый четвертый гагауз [5, с. 89].

В соответствии с Законом РМ 1989 года «О функционировании языков на территории Молдавской ССР» русскому языку обеспечиваются условия для использования и развития как языка межнационального общения. Однако до сих пор положение национальных меньшинств не закреплено надлежащим образом на законодательном уровне. Так, Конституционный суд своим решением в 2002 году, обжаловал положение Закона «О правах национальных меньшинств». Суд констатировал, что некоторыми положениями превышены конституционные и законодательные нормы по использованию русского языка в сферах социальной жизни, тем самым порождаются разногласия между национальными меньшинствами, проживающими на территории республики [7, с. 46].

Вступая в Совет Европы, Республика Молдова взяла на себя обязательство защитить богатое лингвистическое наследие своего народа путем ратификации Европейской Хартии региональных языков и языков национальных меньшинств, как это сделала Украина. Однако до настоящего времени не ратифицировала ее, несмотря на то, что страна вступила в Совет Европы в 1995 году [7, с. 41].

Согласно выступлению представителя Департамента внешнеэкономических и международных связей Правительства Москвы С. М. Картавого: «Мы живем в век, когда лучшие духовные силы мира стремятся к интеграции, в век, когда люди обогащают опытом друг друга, стремятся к взаимопониманию, которое трудно представить себе без общего языка. Выбор общего языка диктуется не только экономическими потребностями. Общественный прогресс требует взаимодействия народов в глобальном масштабе, из чего вытекает необходимость изучения языков друг друга, прежде всего языков широко распространенных. И русский язык — один из таких языков. Активное продвижение русского языка на мировую арену — процесс закономерный и естественный. Он обусловлен тем, что русский язык — это средство общения и приобщения к величайшим ценностям мировой культуры в самом широком ее понимании» [5, с. 17].

В этом контексте, на примере Республики Молдовы, мы видим, что проблема языков национальных меньшинств характерна и для Украины. Как ранее русификация вызывала раздражение и протест, так ныне и украинизация естественным образом вызывает сопротивление. Учитывая данную концепцию, можно сделать вывод о том, что одним из преимущественных факторов возникновения этнических конфликтов в Украине является нежелание подчиниться насильственной «русификации» либо «украинизации». И главным аспектом в этом контексте выступает не историческая ценность языка и украинской культуры, а гражданская свобода выбора человека, его самоидентификация и конституционная неприкосновенность его свобод.

Соотношение социального и этносоциального конфликта

В независимой Украине ярко вырисовалась проблема этносоциальных конфликтов, которая имеет непосредственное отношение к этнополитическим процессам, происходящим в условиях трансформации общества от авторитарно-тоталитарной системы к демократической и строительства правового, социального государства. Они сопровождаются этническим ренессансом, активной включенностью этнических сообществ в формирование новой модели сосуществования граждан Украины. Характерной особенностью этого прогресса, с одной стороны, является утверждение украинской нации, национальных меньшинств как действенных субъектов и постоянных структурных компонентов украинского социума, с другой — их интеграция и становление многоэтнического украинского народа — украинской политической нации.

Западными учеными определены два основных подхода к анализу социального конфликта: структурно-функциональный (Т. Парсонс) и кон-

фликтная модель общества (Р. Дарендорф, И. Миллс). Признавая конфликт естественным состоянием общества, западные ученые настаивают на необходимости осуществлять регулирование, управление конфликтом, а также его прогнозирование и предупреждение (К. Боулдин). Одним из методов регуляции этнического конфликта, по их мнению, является национальная политика государства, а также формы институционализации этнического конфликта. Именно данную концепцию целесообразно применить для диагностики и регулирования этнических конфликтов на территории Украины.

Опираясь на европейский опыт, можно утверждать, что универсализация прав человека является ключом к предотвращению этносоциальных конфликтов, которые характерны для последнего десятилетия не только в экономически слабых странах Восточной Европы, но и в благополучных государствах Западной Европы. Краткосрочные коммерческие проекты и усиление экономической дифференциации на фоне свертывания долгосрочно ориентированных социальных стратегий развития социума воспроизводят партикуляризм в культурных ориентациях и политических действиях разных социальных групп [8, с. 112].

Говоря о фактических недостатках украинского правительства в отношении урегулирования проблем, связанных с правами этнических меньшинств, можно сослаться на отчеты в отношении Украины, принятые Конститутивным комитетом по вопросам Рамочной конвенции о защите национальных меньшинств. Особое беспокойство ЕКРН вызвало промедление с принятием антидискриминационного законодательства. В пункте 27 этого документа сказано: «с момента публикации Второго отчета не принят ни один исчерпывающий законодательный акт по борьбе с дискриминацией. Единственное положение есть только в Гражданском кодексе (статья 26). И потому Комитет отмечает, что «после роспуска Государственного комитета по делам национальностей и религий в декабре 2010 года его специфические функции в сфере противодействия расизму и расовой дискриминации так и не были переданы другому учреждению, вследствие чего возник вакуум ответственности за такую деятельность».

Больше всего, по мнению международных экспертов, делает невозможным эффективное противодействие и борьбу с дискриминацией в Украине отсутствие отдельного всеобъемлющего закона, который определял бы понятийную базу в этой сфере, содержал перечень признаков, по которым возможны дискриминационные действия, устанавливал институционные рамки ответственных органов и предусматривал другие необходимые нормы.

Направленность правовых документов к урегулированию этносоциальных конфликтов

Реальным шансом и толчком к преодолению указанных противоречий по усовершенствованию законодательства и реальной практики стало принятие в 2010 году «Плана действий по либерализации визового режима между Украиной и ЕС». Основной пункт, который очерчивает за-

конодательные и стратегические задачи, сформулирован так: «Принятие всеохватывающего антидискриминационного законодательства, как рекомендовано мониторинговыми органами ООН и Совета Европы, для обеспечения эффективной защиты от дискриминации». То есть этим пунктом были предусмотрены подготовка и принятие единого целостного антидискриминационного закона или внесение соответствующих изменений во все законы, касающиеся разных аспектов возможных проявлений дискриминации. Еще одним неоспоримым положительным изменением стало ужесточение уголовной ответственности за преступления, совершенные на почве (расовой или направленной на представителей других групп меньшинств) ненависти; введен запрет на импорт, производство, хранение и распространение продукции, разжигающей расовую, национальную или религиозную нетерпимость и дискриминацию. Кроме того, в 2008 году при Кабинете Министров Украины была создана межведомственная Рабочая группа для противодействия ксенофобии и расовой нетерпимости с целью интегрированного подхода к этим вопросам [11, с. 5].

Однако ЕКРП вновь обращает внимание на отсутствие всеобъемлющих гражданских и административных статей, определяющих разные сферы, в которых случаются дискриминационные практики; и подчеркивает, что нет также никаких инструментов или эффективных механизмов имплементации имеющихся норм, возмещения и компенсации жертвам таких действий.

Отмечено резкое уменьшение количества антисемитских публикаций, начиная с 2007 года, повышение уровня мероприятий по чествованию памяти жертв Холокоста и улучшение качества преподавания в школах истории еврейского народа. Констатируется уменьшение количества расистских нападений на иностранных студентов и общая активизация борьбы с проявлениями острых форм ксенофобии, расизма и нетерпимости (последнее объясняется подготовкой к проведению в Украине футбольного чемпионата ЕВРО-2012).

Вместе с тем, с ликвидацией правительственного органа в 2010 году прекратили работу межведомственная рабочая группа против ксенофобии и этнической и расовой нетерпимости, а также отдельные подразделения Министерства внутренних дел по расследованию преступлений на этнической почве и борьбе с ними. В 2011 году их деятельность не восстановлена; не применены достаточные меры для обеспечения активного участия представителей офиса омбудсмена в Украине в борьбе с дискриминацией (вопреки рекомендациям мониторинговых структур) [11, с. 7].

Таким образом, можно констатировать, что в Украине внесено слишком мало соответствующих изменений в законодательство относительно обеспечения прав меньшинств, запрета дискриминации и защиты от нее. В новом Уголовном процессуальном кодексе Украины осталось самое сомнительное положение статьи 161. Согласно ее новой редакции «субъективная сторона преступления характеризуется прямым умыслом, обязательными признаками которого являются мотив и цель совершения преступления. Мотив проявляется в неприязни к лицам определенной расы, религиозных, поли-

тических и других убеждений, этнического и социального происхождения, пола, цвета кожи, по языковым и другим признакам». Однако особое беспокойство вызывает промедление с принятием всеобъемлющего антидискриминационного законодательства, закона о статусе крымскотатарского народа или вообще о коренных народах в Украине, а также с адекватным обновлением законов о национальных меньшинствах и языках в Украине.

Что касается закономерностей массового сознания в контексте указанной темы, то на протяжении 1990-х годов социологические службы констатировали распространение в Украине ксенофобии, «языка вражды» и нетолерантности в отношении представителей разных групп «других», а также увеличение количества преступлений на почве ненависти, совершенных членами экстремистских группировок, а иногда — и представителями правоохранительных органов. Впрочем, уже с начала 2000-х эта тенденция стала общемировой. Анализируя это, специалисты нередко связывали ксенофобию с процессами глобализации, терактом в США 11 сентября 2001 года и активизацией всемирной борьбы против терроризма. В Украине указанные явления стали реальной национальной проблемой, хотя и не признанной официально [11, с. 9].

Исходя из этой практики проблемам дискриминации в Украине и перспективам их преодоления следует уделить особое внимание, прежде всего путем усовершенствования соответствующего законодательства.

Для Украины, объявившей курс на европейскую интеграцию, самое важное — принять во внимание и изучить опыт изменений в результате реформ, обусловленных требованием соблюдать соответствующие критерии Европейского Союза, а также более активно урегулировать национальное законодательство в сфере национальных меньшинств в соответствии с общепринятыми европейскими стандартами.

Выводы

Кризисная ситуация, возникшая в результате развала союзного государства и разрыва социально-экономических связей на всех уровнях, привела к девальвации идеологических, политических и экономических регуляторов, интегрирующих национально-территориальные, профессиональные и иные групповые образования государства, к ослаблению правовых институтов власти, к эффективности выполнения положений конституции и государственных законов. Эти объективные условия до предела обострили социальные противоречия и напряженность между бывшими республиками (в частности в Украине), в первую очередь, в сфере распределения ресурсов, правового положения граждан, что привело к политизации социальных требований о пересмотре существующего порядка на основе национально окрашенного понимания справедливости и правды, и что дало толчок к нарастанию этносоциальных противоречий на территории независимой Украины.

Проблемы этнических конфликтов приобрели новый характер. В частности, можно говорить о главной проблеме правового регулирования —

статуса национальных меньшинств, а также несоответствия норм национального законодательства европейской практике.

В новом видении соблюдения прав национальных меньшинств появляется проблема защиты прав человека. Важность отмеченного заключается в том, что большинство европейских стран отношение к национальным меньшинствам рассматривают как основной критерий в развитии внешнегосударственной деятельности страны и одновременно как международно-го актора.

Украина является полиэтническим государством, что, с одной стороны, возлагает на нее ответственность за защиту прав представителей этнических меньшинств параллельно с учетом потребностей и требований титульной украинской нации, с другой стороны — этнический фактор является тем рычагом, который определяет и формирует отношение к Украине государств, чья этносоставляющая населения в ней представлена. В соответствии с состоянием защищенности прав этнических меньшинств развиваются отношения Украины с европейскими структурами — Советом Европы, ОБСЕ, ЕС и тому подобное, призванными защищать права и свободы человека.

Можно констатировать, что хотя Украина пытается решить проблему статуса этнических меньшинств на своей территории, все же остается множество недостатков на внутригосударственном уровне. Несоответствие норм украинского законодательства общепризнанным европейским трендам в данной области — не дает необходимый толчок к интеграции и полному урегулированию этнической напряженности.

Стремительное развитие прав человека на глобальном уровне, обязывает украинское государство принимать общепризнанные нормы по защите национальных меньшинств и недопущению коллизий в правовой сфере. С учетом соблюдения международной практики и выявления основоположных причин этносоциальных конфликтов Украина имеет все шансы улучшить ситуацию и предотвратить напряженность в этой сфере.

Список использованной литературы

1. Анцупов А. Я. Конфликтология / Анцупов А. Я., Шипилов А. И. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 416 с.
2. Бородкин Ф. М. Внимание — конфликт / Бородкин Ф. М., Коряк Н. М. — М.: Юнити, 2002. — 123 с.
3. Козырев Г. И. Введение в конфликтологию / Козырев Г. И. — М.: Владос, 2001. — 154 с.
4. Крысько В. Г. Словарь-справочник по социальной психологии / Крысько В. Г. — СПб.: Питер, 2003. — 416 с.
5. Материалы круглых столов «Россия — Молдавия: диалог во имя будущего» (21.03.2008 г., 11.12.2008 г., 23.11.2009 г.). — Кишинев, 2010. — 150 с.
6. Ничога М. Столкновение цивилизаций посреди Украины / Ничога М. // Украинская правда, 2010. — Режим доступа: http://www.prawda.com.ua/rus/articles/2010/06/11/5126765/view_print/
7. Остапенко Л. В. Русские в Молдавии. Двадцать лет спустя... (этносоциологические исследования) / Остапенко Л. В., Субботина И. А., Нестерова С. Л. — М.: ИЭА РАН, 2012. — 403 с.
8. Победа Н. А. Этнические и гражданские идентичности: амбивалентность воображаемых конструкций и преодоление пространственной локализации (к методологии подхода) / По-

- беда Н. А. // Українці в Молдові, молдовани в Україні: етносоціальні процеси: Матеріали міжнародної научної конференції. — Кишинів, 2008. — 306 с.
9. Сикевич З. В. Этнонациональный фактор в современном обществе (актуальные проблемы этнической социологии). / Сикевич З. В. // Общество и социология: новые реалии и новые идеи. Труды Первого Всероссийского социологического конгресса. — СПб., 2002. — 687 с.
10. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Хантингтон С. // Полис. — 1994. — № 1. — Режим доступа: <http://archive.nbuv.gov.ua/polit/93hssc.htm>
11. Шубин О. Дискриминация — проблема без перспектив? / Шубин О., Белицер Н. // Зеркало недели. — Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/LAW/diskriminatsiya__problema_bez_perspektiv.html
12. Юрчук В. В. Современный словарь по психологии / Юрчук В. В. — Минск: Элайда, 2003. — 704 с.

Статья поступила в редакцию 06.03.2013

Д. О. Автенюк

кафедра соціології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова кв. 130, буд. 9-А,
ЖМ «Радужний», Овідіопольський район, Одеська область, 65036, Україна

**ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ
ТА СПОСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ**

Резюме

Стаття присвячена аналізу проблеми етнонаціональних конфліктів на території України та їх особливостям. Особливу увагу звернено на прогалини законодавства у сфері регулювання міжетнічних відносин та співвіднесеність їх з урахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: етнічний конфлікт, дискримінація, етнічні меншини, антидискримінаційне законодавство, європейська інтеграція: свобода вибору.

D. A. Avtenyuk

Department of Sociology of Odessa National University I. I. Mechnikov
Apt. 130, house 9-A, residential area»Raduznyj» Ovidiopol district,
Odessa region, 65036, Ukraine

**ETHNIC CONFLICT IN UKRAINE: CAUSES AND METHODS
OF PREVENTION**

Summary

This article analyzes the problem of ethno-national conflicts on the territory of Ukraine and their peculiarities. Special attention is paid to the gaps of legislation in the regulation of inter-ethnic relations and to link them with international experience.

Key words: ethnic conflict, discrimination, ethnic minorities, antidiscrimination legislation, European integration: freedom of choice.

УДК 316.4.051.3:94»1941/1945»

Е. Г. Позднякова-Кирбят'єва

канд. соц. наук,

докторант кафедри політології, соціології та культурології

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

кв. 92, вул. Новгородська, буд.22А, м. Запоріжжя, 69076, Україна

тел.:+380504117087

e-mail: cobrian@mail.ru

СОЦІАЛЬНА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ВЕЛИКУ ВІТЧИЗНЯНУ ВІЙНУ В ЕМПІРИЧНОМУ ВИМІРІ

Статтю присвячено проблемі дослідження соціальної історичної пам'яті про Велику Вітчизняну війну. Автор розглядає та аналізує результати соціологічного дослідження яке проводилось в Східній та Центральній Україні. Особлива увага приділяється визначенню особливостей соціальної пам'яті серед різних її суб'єктів-носіїв, передусім серед представників різних поколінь. Також розглядаються особливості соціальної пам'яті.

Ключові слова: соціальна пам'ять, соціальна історична пам'ять, Велика Вітчизняна війна, респонденти, вікові групи.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що після розпаду СРСР ригоризм і пієтет, пов'язані з війною і перемогою, залишилися практично незмінними, цікаво, яким чином сприймаються ці події сучасною молоддю. Яка різниця між соціальною пам'яттю груп людей, що виростили за часів Радянського Союзу, і молоді, що виховувалася в незалежній Україні. Поза сумнівом, величезний вплив на формування відношення до війни у молодих людей надають сучасні канали комунікації, одним з наших завдань було виявлення їх особливостей.

Актуальним є виявлення особливостей соціальної пам'яті серед різних її суб'єктів-носіїв, перш за все серед представників різних поколінь. Все це і зумовило актуальність проблематики, яку ми розглянемо в пропонованій Вашій увазі статті.

Метою даної статті є викладення та аналіз результатів соціологічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Починаючи з кінця 1980-х у країнах колишнього СРСР неодноразово проводилися масові опитування, які тим або іншим чином є дотичними питань історичної пам'яті та історичної пам'яті про ВВВ. Прикладом є дослідження Центру соціологічних досліджень АОН при ЦК КПРС «Історична пам'ять (на прикладі дослідження історичного свідомості населення РРФСР)», проведене в 1990 р. (загальноросійська репрезентативна вибірка N = 2196 осіб); дослідження кінця 80–90-х рр. Всеросійського центру досліджень громадської думки (ВЦИОМ) і дослідження Російського незалежного інституту соціальних і національних проблем 1996 р.; результати досліджень соціологічного центру РАГС «Історична

пам'ять у масовій свідомості населення Російської Федерації» 2001 та 2004 рр. (загальноросійська репрезентативна вибірка N = 2401 і 1601 осіб відповідно) [1]. Інститут соціології НАН Білорусі напередодні 65-річчя з дня перемоги провів соціологічні дослідження і вивчив стосунки білорусів до Перемоги над фашистською Німеччиною [2], соціологічне дослідження «Діти і молодь про Велику Вітчизняну війну». Згідно з програмою дослідження анкетні опитування читачів дитячих бібліотек Чуваської Республіки проводилися кожні 4 роки (2000, 2004, 2009) — в роки, передуючі ювілейним датам Великої Перемоги [3].

Основний зміст. Для емпіричної верифікації деяких аспектів соціальної історичної пам'яті було проведено анкетне опитування населення деяких міст Сходу і Центру України. Вибірка двоступенева, така, що районує, випадкова, репрезентативна для дорослого населення. Опитування за місцем проживання. Контрольовані параметри — стать і вік. Опитано 870 осіб.

У проведеному дослідженні вивчалася специфіка відношення до Великої Вітчизняної війни і стану соціальної пам'яті про неї для різних поколінних когорт.

Для виділення поколінних когорт була використана шкала, в якій виділено покоління, що виросло на початку ХХІ століття — час відносної стабілізації після отримання незалежності України (тобто до 20 років), від 21 до 30 років — респонденти, становлення яких припало на перші роки незалежності, 31–40 років — люди середнього віку, які формувалися в часи перебудови, 41–60 років — люди, які формувалися до перебудови, понад 60 років — літні люди, формування яких припало на післявоєнні десятиліття. У дослідженні виявилася найбільша різниця в соціальній пам'яті і в різних аспектах, пов'язаних з нею, між наймолодшою віковою групою і більш старшими поколіннями. Далі розглянемо особливості соціальної пам'яті детальніше.

Перш за все, слід з'ясувати загальний інтерес населення Сходу і Центру України до подій Великої Вітчизняної війни. Звернемося до емпіричних даних (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Інтерес до подій Великої Вітчизняної війни серед різних вікових груп

	До 20	21–30	31–40	41–60	Понад 60	Всього
Так, дуже цікавлять	34,8 %	42,3 %	55,8 %	61,3 %	49,1 %	46,6 %
Скоріше цікавлять	54,5 %	46,2 %	41,9 %	32,0 %	42,4 %	44,1 %
Скоріше не цікавлять	10,7 %	11,5 %	2,3 %	5,9	8,5 %	9,1 %
Не цікавлять абсолютно				0,8		,2 %

Як бачимо з таблиці 1, в населення досить високий інтерес до подій Великої Вітчизняної війни. В тій чи іншій мірі таку цікавість виявляє 90 % респондентів. Гендерних відмінностей по цьому пункту немає. Проте є деякі відмінності у відповідях респондентів різного віку.

З даних таблиці 1 видно, що міра інтересу до подій Великої Вітчизняної війни серед молоді (до 20 років), відрізняється від міри інтересу до війни старших поколінь. Серед молоді менше тих, хто дійсно цікавиться війною,

ніж тих, кого події війни цікавлять. Так на питання «Чи цікавлять Вас особисто події Великої Вітчизняної війни?» серед молодих респондентів відповіли «Так, дуже» 34,8 % (що на 11,8 % менше середнього по вибірці), тоді як «Скоріше цікавлюся» — 54,5 %. Звичайно, не можна говорити про те, що молоді люди зовсім не цікавляться подіями ВВВ, проте вони виявляють швидше середню цікавість, ніж високу. Найбільший інтерес до війни проявляють люди у віці від 31 до 60 років. У цих людей соціальна пам'ять про війну сформована під впливом ще радянської ідеології, при цьому вони проявляють високий рівень соціальної активності.

Крайній інтерес викликають дані, представлені в таблиці 2, що відображають відчуття, пов'язані зі святом 9 травня. На відміну від поколінь, що виросли під час Радянського Союзу, молодь відчуває це свято інакше. Молоді люди, що виросли в незалежній Україні, поряд з гордістю за перемогу над фашизмом, частіше, ніж особи інших вікових груп, висловлюють думки про безглуздя війни.

Таблиця 2

Відчуття, пов'язані зі святом 9 травня, залежно від віку

	До 20	21–30	31–40	41–50	51–60	Старше 60	Всього
Гордість за перемогу над фашизмом	76,1 %	85,9 %	93,0 %	91,4 %	80,9 %	78,0 %	83,7 %
Скорбота про загиблих і поранених	89,6 %	84,6 %	93,0 %	91,4 %	85,3 %	84,7 %	87,1 %
Гордість за те, що відстояли честь своєї Батьківщини	85,1 %	85,9 %	83,7 %	94,3 %	76,5 %	72,9 %	83,0 %
Жаль про безглуздя війни	52,2 %	46,2 %	44,2 %	34,3 %	36,8 %	40,7 %	43,9 %
Певних відчуттів із цього приводу у мене немає	1,5 %	5,8 %	,0 %	2,9 %	5,9 %	1,7 %	4,1 %

Як видно з таблиці, у всіх вікових групах переважна більшість респондентів (84 %) виражають «Гордість за перемогу над фашизмом». Примітним є те, що гордість за перемогу над фашизмом більшою мірою висловлюють жінки (89 %, а серед чоловіків 79 %), при цьому така тенденція просліджується у всіх вікових групах. Це може свідчити про украй різко негативне відношення жінок до будь-яких проявів фашизму, що і пояснює їх високу гордість за перемогу над ним.

Переважна більшість респондентів також виражають свою «Скорботу про загиблих і поранених» (87 %) і «Гордість за те, що відстояли честь своєї Батьківщини» (83 %).

Але в одному пункті характеристики відчуттів відмінності є. Так, більше половини (52 %) молодих людей шкодує про безглуздя війни, тоді як в інших вікових групах таких людей помітно менше (34–40 %).

Гіпотез про причини даного факту може бути декілька. Минають покоління, для яких жертвенність у війні була природною, без сумнівів в її

необхідності. Баланс між цінністю перемоги і жертвами заради перемоги поступово схиляється у бік жертв. Тоді як для людей старшого віку цінність перемоги була безперечною і жертви заради неї означали менше, ніж для молодого покоління.

Змінюється ментальність людей. Абстрактний пацифізм без коректування на значення конкретної війни поступово стає усе більш поширеним. Відмінності між справедливими і несправедливими війнами стають менш виразними.

Причиною так само може бути додаткова інформація про Велику Вітчизняну війну, яка була раніше недоступна з ідеологічних причин, але після розпаду Союзу вільно поширюється різними каналами масової комунікації. До неї можна віднести дані про реальні втрати СРСР, стратегічні і політичні помилки влади, вимушені жертви, жорстокості НКВД і так далі.

Певне значення має дещо менша увага до війни з боку суб'єктів соціалізації в процесі дії їх на молодь. У системі сучасної освіти менше, ніж раніше, приділяється уваги формуванню певного відношення до війни. У школах діти і підлітки менше, ніж раніше, учать пісні, присвячені війні і перемозі в ній, 9 травня проводяться паради, але без обов'язкової масової присутності школярів та студентів. Необов'язковими також стають ритуали вручення квітів ветеранам і тому подібне. У якійсь мірі в цьому проявляється можливий вплив зміни ідентичності. Молодь менше ідентифікує себе з тим народом, який перемагав у війні. При обговоренні результатів дослідження на наукових семінарах зустрічалися вислови молодих соціологів-аспірантів, що «молоді люди слабкіше ідентифікують себе з переможцями у війні, оскільки перемагав у війні СРСР, а не Україна. Хоч Україна і була у складі Радянського Союзу і активно брала участь у війні, але все-таки у війні брала участь інша країна, не власне Україна. А молоді люди мають ідентичність, пов'язану з Україною, а не ідентичність радянської людини».

Але всі ці зміни існують як невелика тенденція і доки не виявляються з повною визначеністю. Існує різниця в соціальній пам'яті різних поколінь і щодо причин початку Великої Вітчизняної війни (див. табл. 3).

Як видно з таблиці, переважна більшість (80 %) респондентів всіх вікових груп вважають, що причиною початку Великої Вітчизняної війни є «Прагнення Німеччини до світового панування». По цьому пункту істотних відмінностей між віковими групами немає. Проте є відмінності в оцінці міри провини за війну Німеччини і фашизму. Частина респондентів розводить ці поняття і не повністю ототожнює їх в терміні «фашистська Німеччина». Люди старшого покоління відносно велику провину за розв'язування війни покладають на фашизм, а молодь на Німеччину. Тут спостерігається чітка симетрія. Пункт «прагнення фашизму до світового панування» як причина війни також відзначила більшість респондентів з усіх вікових груп. Проте серед молоді цей пункт вибрали відносно менше респондентів, ніж серед людей із старших вікових груп (відповідно 67 % і 88 %).

Таблиця 3

Думки про головні причини початку Великої Вітчизняної війни залежно від віку

	До 20	21–30	31–40	41–50	51–60	Понад 60	Всього
Прагнення фашизму до світового панування	67,2 %	82,7 %	88,4 %	88,6 %	81,8 %	72,4 %	79,9 %
Прагнення провідних держав світу оволодіти новими територіями, сировинними ресурсами, ринками збуту	68,7 %	77,6 %	62,8 %	48,6 %	62,1 %	67,2 %	68,8 %
Прагнення фашистів знищити комунізм	22,4 %	21,2 %	37,2 %	34,3 %	42,4 %	39,7 %	30,1 %
Прагнення знищити фашизм	20,9 %	19,2 %	11,6 %	20,0 %	12,1 %	10,3 %	16,7 %
Прагнення Німеччини до світового панування	82,1 %	81,4 %	88,4 %	82,9 %	74,2 %	69,0 %	79,6 %
Інтереси владної верхівки Німеччини	53,7 %	58,3 %	58,1 %	48,6 %	59,1 %	53,4 %	56,0 %
Інтереси владної верхівки СРСР	32,8 %	26,9 %	18,6 %	14,3 %	15,2 %	19,0 %	23,6 %
Інтереси владної верхівки інших країн (США і Великої Британії)	20,9 %	19,9 %	27,9 %	17,1 %	24,2 %	27,6 %	22,7 %

А відносно Німеччини співвідношення між відповідями молоді і старших протилежне (відповідно 82 % серед молоді і 69 % серед літніх людей). На наш погляд, ця різниця багатозначна. Ідеологічні причини війни молоддю відносно зменшуються. Акцент значущості переноситься на політичний чинник, агресивну політику країни, а не на особливість фашистської ідеології даної країни. Це може означати, що в соціальній пам'яті молоді поступово стирається уявлення про суть фашизму як агресивної, людиноненависницької ідеології.

Ця думка підтверджується іншими даними. Серед молоді можна відзначити певну нівеляцію міри вини за початок війни фашизму і комунізму. Якщо серед респондентів старшого віку пункт «Прагнення фашистів знищити комунізм» як причина війни наголошується в 4 рази частіше, ніж пункт «Прагнення знищити фашизм» (відповідно 42 % і 11 % серед осіб від 50 років і старше), то серед молоді різниці між цими пунктами практично немає (відповідно 22 % і 21 %). Попутно можна відзначити, що провина фашистів відмічена молоддю в два рази рідше, ніж людьми старше 50 років і відповідно провина комунізму відмічена молоддю в два рази частіше, ніж людьми старше 50 років. Кожна п'ята молода людина вважає, що прагнення знищити фашизм і знищити комунізм, як причина

війни, значимі однаковою мірою. У цьому може позначатися досить поширена думка серед певної групи молоді і інтелігенції, що між фашизмом і комунізмом сталінського толку великої різниці немає: обидві ідеології і режими, засновані на цих ідеологіях, відрізняються жорстокістю до людей, тоталітаризмом, мілітаризмом і імперськими намірами. Годі й говорити, що люди старшого віку з цим рішуче не згодні. Відзначаючи деякі перегиби сталінізму, люди старших вікових когорт ясно вважають, що комунізм і фашизм діаметрально протилежні ідеології і зіставляти їх неприпустимо.

Всі вікові групи приблизно в однакових пропорціях вважають, що однією з причин війни були геополітичні інтереси не лише Німеччини, а і інших країн — учасниць війни. Так, дві третини респондентів відзначили пункт причини війни: «Прагнення провідних держав світу оволодіти новими територіями, сировинними ресурсами, ринками збуту».

Проте, є відмінності між молодими і старшими в оцінці міри провини конкретних країн. Так, якщо пункт «Інтереси владної верхівки США і Великої Британії» відмічено приблизно однаково п'ятою частиною всіх вікових груп, пункт про вину влади Німеччини також відмічений приблизно однаково половиною респондентів всіх вікових когорт, то пункт винності влади СРСР відмічений молоддю і старшими по-різному. В цілому по вибірці винність влади Німеччини відмічена в два рази частіше, ніж винність влади СРСР. Але серед молоді ця різниця складає 60 % (відповідно 54 % вини на владі Німеччини і 33 % на владі СРСР), а серед людей старшого віку ця різниця складає 40 % (59 % і 15 %), тобто в 6,5 разів більше, ніж серед молоді. Ми бачимо по цьому пункту діаметральне різне уявлення про причини війни між старшими і молодшими.

Такі ж відмінності є і по інших варіантах відповідей про причини війни.

Серед молоді локус причин переміщується від агресії нацистської Німеччини до політичних інтересів СРСР. Молоді люди в меншій мірі вважають прагнення фашизму до світового панування і знищення комунізму причинами війни. Навпаки, причини війни вони частіше, ніж старші, бачать у політиці владної верхівки Радянського Союзу і прагненні знищити фашизм. Так, варіант відповіді на питання про причини війни «Інтереси владної верхівки СРСР» серед молоді вибрали в два рази більше респондентів, ніж серед людей старшого віку. Серед молоді так вважає третина респондентів, а серед людей 40–60 років даний пункт вибрали лише близько 15 %.

Така ситуація наводить на думку про те, що досить велика частина сучасної молоді покладає деяку долю провини за початок війни на Радянський Союз, вірніше на його сталінське керівництво.

Вживання непараметричної статистики Спірмена дозволило встановити статистично значимий зв'язок між віком 21–30 років і деякими переконаннями з приводу причин початку війни. Це свідчить на користь висновку про сформованість певного образу семантичної пам'яті. У цій віковій групі сформована стійка громадська думка, що основною причиною початку Великої Вітчизняної війни було прагнення провідних держав світу

оволодіти новими територіями, сировинними ресурсами, ринками збуту. Вони відносяться до причин війни прагматично, критично відносяться до інформації, що отримується із ЗМІ. Люди цього віку вже закінчили ВНЗ або певний час працювали, тобто — це вже досить самостійні молоді люди. На них мало вплинула радянська пропаганда, оскільки виросли вони в час або після перебудови. Існує зворотна кореляція між цією віковою групою і варіантом «прагнення фашистів знищити комунізм», тобто в їх соціальній пам'яті немає переконання про те, що однією з причин війни було бажання Німеччини знищити комунізм.

Вищезазначені тенденції є видимими і у відповідях респондентів на питання про чинники, що визначили перемогу у Великій Вітчизняній війні (див. таблицю 4).

Таблиця 4

Чинники, що визначили перемогу у Великій Вітчизняній війні

	До 20	21–30	31–40	41–50	51–60	Понад 60	Всього
Патріотизм	63,6 %	69,2 %	82,9 %	90,9 %	83,8 %	81,4 %	75,3 %
Героїзм на фронті і в тилу	71,2 %	73,1 %	82,9 %	87,9 %	86,8 %	86,4 %	78,6 %
Ненавість до ворога	13,6 %	28,2 %	51,2 %	78,8 %	48,5 %	54,2 %	38,8 %
Добра військова підготовка населення	9,1 %	9,0 %	2,4 %	,0 %	8,8 %	6,8 %	7,4 %
Допомога країн-союзників	19,7 %	14,1 %	9,8 %	6,1 %	2,9 %	,0 %	10,2 %
Прагнення перемогти ворога	34,8 %	38,5 %	36,6 %	12,1 %	42,6 %	44,1 %	37,4 %
Страх людей за своє життя	10,6 %	14,1 %	,0 %	3,0 %	5,9 %	3,4 %	8,4 %
Страх населення за життя рідних і близьких	50,0 %	26,9 %	12,2 %	6,1 %	14,7 %	15,3 %	23,7 %

Примітка. Респонденти могли вибрати 3 основних чинника.

Молодь і старші покоління по-різному оцінюють чинники перемоги у війні. Так, люди старше 30 років в більшості своїй вважають вирішальними афектні чинники, такі як «патріотизм», «ненавість до ворога», тоді як представники молодших соціальних груп, до 30 років, прагматично відносяться до перемоги. Вони вважають, що вирішальними чинниками були «допомога країн-союзників» і «страх населення за життя рідних і близьких». Молоді люди сильно відірвані в часі від тієї дійсності, в якій виховувалися старші покоління, тому молодь менше переживає почуття гордості і патріотизму. Молодь так само менше відчуває ненавість до фашистських загарбників і менше боїться їх.

Висновки. Велику роль також відіграє інформаційне поле, в якому сформована установка, що в багатьох соціально-економічних проблемах сучасної України винне радянське минуле. До радянського минулого в час-

тини молоді сформувалося негативне відношення, а люди, які тим або що іншим чином проявляють прихильність радянським цінностям і культурі, безкомпромісно називаються homo soveticus. Довгий час після розпаду Радянського Союзу Україна знаходилася в проміжному стані з точки зору ідентичності і характеру ідеології, проте зараз, на прикладі відношення до подій ВВВ, ми бачимо, що в молодіжному середовищі складаються нові цінності, направлені швидше у бік незалежності, інтеграції до Європи і що принижують цінність радянського минулого. Для прийняття суспільством нових цінностей необхідно переглянути старі, що наочно продемонстровано країнами Центральної і Східної Європи, що вступили до Єврозоні.

Список використаної літератури

1. Тавокин Е. П. К вопросу об исторической памяти о Великой Отечественной войне / Е. П. Тавокин, И. А. Табатадзе // Социологические исследования. — 2010. — № 5. — С. 62–66.
2. Котляров И. В. Великая Отечественная война в зеркале социологии [Электронный ресурс] / И. В. Котляров; Институт сацыялогіі НАН Беларусі. — Режим доступа: <http://socio.bas-net.by/be/artdetailed.php?id=8> (дата обращения: 20.03.2013). — Загл. с экрана.
3. Миронова Т. Н. Дети и молодежь о Великой Отечественной войне. Итоги социологического исследования 2009 г. [Электронный ресурс] / Т. Н. Миронова. — Режим доступа: http://www.chuvrhub.ru/child_vov.htm (дата обращения: 20.03.2013). — Загл. с экрана.

Э. Г. Позднякова-Кирбятъева

кафедра политологии, социологии и культурологии
Харьковского национального педагогического университета
имени Г. С. Сковороды
ул. Артема, 29, г. Харьков, 61000, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ О ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ В ЭМПИРИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Резюме

Статья посвящена проблеме исследования социальной исторической памяти о Великой Отечественной войне. Автор рассматривает и анализирует результаты социологического исследования, которое проводилось в Восточной и Центральной Украине. Особое внимание уделяется определению особенностей социальной памяти среди разных ее субъектов-носителей, прежде всего среди представителей разных поколений. Также рассматриваются особенности социальной памяти.

Ключевые слова: социальная память, социальная историческая память, Великая Отечественная война, респонденты, возрастные группы.

E. G. Pozdnyakova-Kirbatyeva.

Department of political science, sociology and cultural science of The Kharkiv national pedagogical university the name of G. S. Skovorody
Artem str., 29, Kharkiv city, 61000, Ukraine

**SOCIAL HISTORICAL MEMORY ABOUT GREAT PATRIOTIC WAR
IN THE EMPIRIC MEASURING**

Summary

The article is devoted the problem of research of socially historical memoryi about Great Patriotic war. An author examines and analyses the results of sociological research which was conducted in East and Central Ukraine. The special attention is spared determination of features of social memory among different subjects — transmitters, foremost among the representatives of different generations. The features of social memory are also examined.

Key words: social memory, social historical memory, Great Patriotic war, respondents, age-dependent groups.

УДК 316.7

О. С. Зубарєв

аспірант кафедри соціології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м-н Свободи, 4, Харків, 61077, Україна

тел.: +380967661668

e-mail: viva-zas@mail.ru

СХІДНІ ДУХОВНІ ПРАКТИКИ ЯК ФЕНОМЕН ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА: МІЖ РЕЛІГІЄЮ ТА СИСТЕМАМИ ОЗДОРОВЛЕННЯ

У статті звертається увага на східні духовні практики як феномен полікультурного українського суспільства. Розкривається культурна специфіка східних духовних практик з огляду на їх культурні витoki. Зазначається, що східні духовні практики помітно відрізняються одна від одної в залежності від того, з якою з релігій чистого досвіду (індуїзмом, буддизмом або дасизмом) вони мають найсуттєвіші зв'язки. Аргументується потреба подальшого дослідження східних духовних практик як способу конструювання життєвого світу особистості.

Ключові слова: східні духовні практики, полікультурне суспільство, життєвий світ особистості.

Полікультурність як характерна риса сучасного українського суспільства, на яку все частіше звертається увага дослідників, в цілому виражає також специфічну духовну ситуацію часу, для якої властивим є співіснування в одному соціокультурному просторі різних за своїм походженням, витокami культурних форм, які однаковою мірою здатні ставати для особистості способом конструювання життєвого світу, джерелом найважливіших категорій мислення, сприйняття, поведінки. Одним з таких способів побудови певної «версії життя» (О. Злобіна) виступають, зокрема, і східні духовні практики, що й обумовлює необхідність їх соціологічного вивчення.

У сучасному науковому дискурсі східні духовні практики досліджуються передусім у межах релігієзнавства та соціології релігії, розглядаючись в якості одного з різновидів нових релігійних течій. Основне завдання більшості дослідників вбачає в їх критичному аналізі з огляду на можливу небезпечність для суспільства та особистості. Такий підхід реалізують такі дослідники, як Є. Балагушкін, Б. Фаліков, Л. Григор'єва, Д. Кучерев, С. Філатов, О. Неронов. Серед українських дослідників феномен новітніх релігійних течій в цьому аспекті досліджує, наприклад, Ю. Решетніков. Втім варто зазначити, що існують східні духовні практики, які навряд чи можна віднести до нових релігійних течій у повному сенсі цього слова, наприклад, це тілесно орієнтовані йога та цигун.

На наш погляд, феномен східних духовних практик може бути розглянутий у більш широкому контексті зростання полікультурності українського суспільства, про яке пишуть сучасні соціологи культури, наприклад, Ю. Сорока [1], Л. Малес. Адже поява східних духовних практик — це

результат міжкультурного взаємовпливу, актуалізації смислів індійської, китайської, японської культур в українському соціокультурному просторі, пов'язаної із розширенням можливостей міжкультурної взаємодії в процесі пострадянських трансформацій. Наслідком чого в свою чергу стало урізноманітнення способів репрезентації світу [1, с. 101].

Отже, мета даної статті полягає в тому, щоб розглянути культурну специфіку східних духовних практик як феномену полікультурного українського суспільства з огляду на їх культурні витoki.

На наш погляд, як певні культурні форми східні духовні практики розгортаються у сфері «поміж», з одного боку, у широкому сенсі пострадянською релігійною культурою, яка за версією багатьох сучасних соціологів релігії та релігієзнавців визначається як ренесансна (М. Паращевін, О. Панков), а з іншого боку, тілесною (соматичною) культурою, зміни у якій, зокрема, описуються у руслі зростаючих споживацьких настанов (Ж. Бодріяр, З. Бауман). Займаючи таке проміжне положення, східні духовні практики виступають в полікультурному українському суспільстві в якості одного зі способів смислоутворення, яке зазвичай пов'язується з релігією, та в якості одного зі способів соціокультурної модифікації тіла, що є основним змістом тілесної (соматичної) культури [2, с. 99]. Але чому зміни у релігійній та тілесній культурі останніх десятиліть відбувалися і відбуваються за активної інтеграції в український соціокультурний простір східних духовних практик? Можливо, це пов'язано з культурною специфікою, яка зробила східні духовні практики актуальними, затребуваними, потенційно здатними корелювати зі світом людських проблем.

Східні духовні практики сягають своїми витокami переважно трьох релігійно-філософських систем — індуїзму, буддизму та даосизму (за термінологією Є. Торчинова — релігій чистого досвіду [3]), і тому, маючи такий генетичний зв'язок, відзначаються розвинутою психотехнікою; вираженою орієнтацією на особистий медитативний досвід, в тому числі психічні переживання трансперсонального типу; наявністю уявлень про «життєву енергію», у різних культурних контекстах — «прану», «рейкі», «ци».

Різноманітні напрямки йоги (санскр. «йога» — зв'язок, з'єднання, злиття), якщо тільки не йдеться про даоську або буддійську йогу, наслідують традиційні уявлення, сформовані в найстародавнішій індійській релігії — індуїзмі, для якої універсальними виступають категорії дхарми, сансари, карми, мокші. У контексті індуської традиції йога зазвичай асоціюється з восьмирічною йогою Патанджалі, викладеною в «Йога сутрах» [3]. Власне кажучи популярна в Україні хатха-йога (санскр. «хатха» — зусилля, «йога» — зв'язок, з'єднання, злиття), яка деколи помилково ототожнюється з йогою взагалі, виникла на основі двох ступенів класичної йоги (асани і пранаями), що й обумовлює її тілесну орієнтованість. Якщо хатха-йога, йога Айенгара чи, наприклад, Шивананда йога включають в себе розвинену систему фізичних вправ, то, приміром, сахаджа-йога має більшою мірою релігійне забарвлення, а фізичні вправи в ній практично відсутні.

Іншим важливим джерелом східних духовних практик є даосизм та буддизм. Останній набув більшого розповсюдження в Китаї, ніж в Індії —

культурному ареалі свого виникнення. З позицій сходознавчої науки порівняння даоської та буддійської картин світу здійснює Т. Григор'єва [4].

Фундаментальною для даосизму є категорія Дао, надзвичайно багатозначна, що позначає джерело життя, певну вищу істину й вищу реальність світобудови [4, с. 160–162]. Здавна даосами практикувалися методи «внутрішньої алхімії», які мали на меті перетворення тіла задля продовження життя, сексуальні практики, що відповідало визнанню природності як певного життєвого ідеалу. З даосизмом, а також з китайським буддизмом, пов'язані практики цигун (кит. «ци» — енергія, дихання, повітря, газ, пар, «гун» — робота, сила, влада) і бойове мистецтво тайцзи-цюань. В Україні представлені такі школи цигун, як тяньчжуська система цигун Лю Шаобіня, цигун Мантека Чиа, Чжун Юань цигун, та інші, в яких значна увага приділяється управлінню життєвою енергією «ци».

У буддизмі, на відміну від даосизму, немає місця поверненню, всі зусилля направлені на зняття усіх протилежностей, які розглядаються як плід невідання (авідья), та досягнення нірвани — повного заспокоєння та згасання всіх бажань [5, с. 164]. Згідно з Є. Торчиновим [5], все різноманіття напрямків буддизму базується на чотирьох благородних істинах, а також дванадцятичленній формулі буття (пратітьясамутпада), теорії недущі (анатмавада), теорії непостійності буття (кшанікавада), розвинутій буддійській космології. Виділяють три основні гілки буддизму: тхераваду («вчення старійшин»), махаяну («малу колісницю»), ваджраяну («алмазну колісницю» чи тантричний буддизм). В Україні широко представлені школи тибетського буддизму ваджраяни, особливістю яких є визнання того, що природа Будди від початку властива всім живим істотам (Карма Каг'ю, Нингма-па, Дзогчен та інші). Буддизм ваджраяни відрізняється акцентом на медитативних практиках, так, приміром, в школі Карма Каг'ю практикується пхова (санскр. «пхова» — «зміна місця», «вхід в інше тіло»), яка передбачає навчання тому, як вмирати свідомо і в момент смерті переносити власну свідомість до стану найвищого блаженства.

Таким чином, соціокультурні зміни останнього двадцятиліття та ситуація полікультурності, яка визначає український соціокультурний простір, створили сприятливі умови для поширення східних духовних практик. Одні з них тяжіють до релігії, а інші — до систем оздоровлення, утворюючи таким чином специфічний континуум. Як бачимо, східні духовні практики помітно відрізняються між собою, в залежності від того, з якою з релігій чистого досвіду вони мають найсуттєвіші культурні зв'язки (індуїзмом, буддизмом або даосизмом). Дослідження східних духовних практик у соціокультурній перспективі не тільки не заперечує традиційні наукові дискусії з приводу безпеки практики східних медитацій, але й відкриває широке поле проблематики. Серед таких актуальних напрямків аналізу можна назвати вивчення місця Сходу як одного з глобальних духовних орієнтирів, проблем комунікації між спільнотами — носіями різних культурних форм, дослідження східних духовних практик як способів конструювання особистістю власного життєвого світу, надання йому відповідної ритміки й горизонтів, проблем та шляхів їх вирішення.

Список використаної літератури

1. Сорока Ю. Г. Проблеми соціологічної інтерпретації полікультурного суспільства (на прикладі концепту полістилістичної культури) / Ю. Г. Сорока // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. — Вип. 17. — С. 98–101.
2. Лукашук В. І. Тілесність як об'єкт вивчення соціології спорту / В. І. Лукашук // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. — 2005. — № 652. — С. 96–100.
3. Торчинов Е. А. Религии мира: Опыт запредельного: Психотехника и трансперсональные состояния [Электронный ресурс] / Е. А. Торчинов. — СПб.: Центр «Петербургское Востоковедение», 1998. — 384 с. (Orientalia). — Режим доступа к книге: <http://psylib.ukrweb.net/books/torch01/index.htm>
4. Григорьева Т. П. Даосская и буддийская модели мира (предварительные заметки) / Т. П. Григорьева // *Дао и даосизм в Китае*. — М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1982. — С. 159–179.
5. Торчинов Е. А. Введение в буддологию. Курс лекций [Электронный ресурс] / Е. А. Торчинов. — СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. — С. 19–44. — Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/torchin/buddhism_02.html

Стаття поступила до редакції 09.02.2013

О. С. Зубарев

кафедра социологии

Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина,

м-н Свободы, 4, Харьков, 61077, Україна,

тел.: +380967661668

e-mail: viva-zas@mail.ru

ВОСТОЧНЫЕ ДУХОВНЫЕ ПРАКТИКИ КАК ФЕНОМЕН ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ОБЩЕСТВА: МЕЖДУ РЕЛИГИЕЙ И СИСТЕМАМИ ОЗДОРОВЛЕНИЯ

Резюме

В статье обращается внимание на восточные духовные практики как феномен поликультурного украинского общества. Раскрывается культурная специфика восточных духовных практик. Указывается, что восточные духовные практики заметно отличаются друг от друга в зависимости от того, с какой из религий чистого опыта (в терминологии Е. Торчинова) они имеют наиболее существенные культурные связи: индуизмом, буддизмом или даосизмом. Аргументируется необходимость дальнейшего исследования восточных духовных практик как способа конструирования жизненного мира личности.

Ключевые слова: восточные духовные практики, поликультурное общество, жизненный мир личности.

A. S. Zubarev

Sociology Department of the Kharkov V. N. Karazin National University Svoboda square 4, Kharkov, 61077, Ukraine

ph.: +380967661668

e-mail: viva-zas@mail.ru

**EASTERN SPIRITUAL PRACTICES AS A PHENOMENON
OF MULTICULTURAL SOCIETY: BETWEEN RELIGION
AND SYSTEMS OF LIFEWORLD**

Summary

The paper is devoted to the Eastern spiritual practices as a phenomenon of multicultural Ukrainian society. The cultural specificity of the Eastern spiritual practices is revealed in the paper. It's indicated that Eastern spiritual practices are markedly differed from each other, depending on what religion of pure experience (in terms of E. Torchinov) they have the most significant cultural communication with: Hinduism, Buddhism and Taoism. The necessity of the further studying the Eastern spiritual practices as a way of constructing the life-world of the individual is discussed here.

Key words: Eastern spiritual practices, multicultural society, lifeworld.

УДК 316.74:78

Н. А. Соловьева

аспирант кафедры социологии Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ауд. 40, 24/26, Французский бульвар, Одесса, 65058, Украина
тел.: (0482) 68–60–92
e-mail: natka_777S@ukr.net

ДИНАМИКА ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О КЛАССИЧЕСКОЙ МУЗЫКЕ

Статья посвящена анализу и характеристике этапов развития классической музыки. Исследование социальных оснований классической музыки позволяет выявить новые формы воспроизводства классики в современном социокультурном пространстве.

Ключевые слова: социокультурная динамика, классическая музыка, Эпоха Постмодерн, мозаичная культура.

Эпоха Постмодерн сместила акценты в понимании и осмыслении социологической действительности. В последнее время в социологической науке на первый план выходит исследование социального в специальных и отраслевых социологиях. Социология культуры, в частности социология музыки, как специальная социологическая теория не явилась исключением. Социология музыки является одной из наиболее прогрессирующих специальных социологических дисциплин, поскольку звуковая среда, в которой разворачивается сегодняшний музыкальный процесс, являет собой благодатный материал для социологических обобщений. На наших глазах происходят фундаментальные преобразования в музыкальном пространстве, колоссальное расширение влияния музыки, ее места в обществе. Изменения, протекающие в различных пространственных и временных параметрах музыкального искусства, отражаются в небывалых звучаниях, темпах, ритмах, новых типах движения и провоцируют на поиски новых выразительных возможностей музыки. Именно классическая музыка наиболее ярко демонстрирует эти процессы сегодня, пытаясь тем самым дать ответ на вызов эпохи Постмодерн, что и подчеркивает актуальность данной постановки проблемы.

Вальтер Беньямин отмечал, что в эпоху технической воспроизводимости произведение искусства лишается своей ауры [1, с. 20]. Однако мы не беремся давать оценку о том, хорошо это или плохо. В данной работе мы попытаемся указать на основные особенности, в которых звучит и видоизменяется классическая музыка на различных исторических этапах.

В современном социологическом дискурсе преобладают исследования в области музыки массовых жанров, а также типологии слушателей музыкальных произведений. Так, в России проблемами социологии искусства и социологии музыки занимаются следующие авторы Б. Ф. Смирнов, П. Гайденко, И. Сурина, Н. Селиверстова, Н. В. Савицкая, А. Н. Серебрякова.

В Украине — Р. Шульга, Е. С. Зинькевич, А. Семашко, Н. С. Мудрян, Г. Шостак, О. Гоян, В. Олейник. На наш взгляд, недостаточное внимание уделено проблемам развития и функционирования классической музыки в современном социологическом пространстве.

Отметим, что классическая музыка является одним из факторов духовно-нравственного развития современного информационного общества. Классическая музыка — понятие, употребляющееся, в зависимости от контекста, в трех значениях: в значении качественной оценки — музыка прошлого, выдержавшая испытание временем и имеющая аудиторию в современном обществе; в узкоисторическом смысле музыка второй половины XVIII — начала XIX века (этот период традиционно соотносят с классицизмом); в типологическом смысле: так называемая академическая музыка, находящаяся в отношении преемственности, прежде всего к сформировавшимся в Европе в XVII–XIX вв. музыкальным жанрам и формам (опера, симфония, соната и т. п.), мелодическим и гармоническим принципам и инструментальному составу [2, с. 278].

Целью данной работы является прослеживание основных тенденций развития классической музыки в разрезе «Традиционное общество — Модерн — Постмодерн».

В социологической науке наиболее значимыми в области социокультурной динамики классической музыки являются исследования П. Сорокина и А. Моля. По мнению П. Сорокина, всякая великая культура есть не просто конгломерат разнообразных явлений, сосуществующих, но никак друг с другом не связанных, а есть единство или индивидуальность, все составные части которого пронизаны одним основополагающим принципом и выражают одну, и главную, ценность. Настоящий кризис культуры и общества видится в разрушении преобладающей чувственной системы евро-американской культуры. По мере разрушения чувственной формы культуры разрушаются и другие компоненты нашего общества и культуры. По этой причине кризис — это не только несоответствие того или иного компонента культуры, а скорее разрушение большей части ее секторов, интегрированных «в» или «около» чувственный принцип. Автор книги считает, что мы живем и действуем в один из поворотных моментов человеческой истории, когда одна форма культуры и общества (чувственная) исчезает, а другая форма лишь появляется [5, с. 431–432].

Начиная с анатомии кризиса в изящных искусствах, автор пытается объяснить, что они являются наиболее чувствительным зеркалом, отражающим общество и культуру, составной частью которых являются. Каковы культура и общество, таковыми будут и изящные искусства. Так П. Сорокин в своей работе определяет три основных типа и один дополнительный тип искусства.

Идеациональное искусство как своим содержанием, так и своей формой выражает основную посылку идеациональной культуры — основная реальность-ценность есть Бог. Поэтому тема идеационального искусства — сверхчувственное царство Бога [5, с. 437]. Чувственное искусство живет и развивается в эмпирическом мире чувств. Реальный пейзаж, человек, ре-

альные события и приключения, реальный портрет — таковы его темы. Оно свободно от религии, морали и других ценностей, а его стиль — «искусство ради искусства» [5, с. 436–437]. Идеалистическое искусство является посредником между идеациональной и чувственной формами искусства. Его мир частично сверхчувственный, частично чувственный, но только в самых возвышенных и благородных проявлениях чувственной действительности.

Эклектичное искусство есть псевдоискусство, не объединенное каким-либо серьезным образом в единый стиль, представляющее собой исключительно механическую смесь той или иной формы. У него нет ни внешнего, ни внутреннего единства, нет индивидуального или постоянного стиля, и оно не отражает системы унифицированных ценностей. Это искусство восточного базара, мешанины различных стилей, форм, тем, идей. Такое искусство скорее псевдо, чем истинное [5, с. 437–438].

Таким образом, можно сделать вывод, что, рассматривая три типа искусств (идеациональный, идеалистический, и чувственный), П. Сорокин отстаивал позицию, что данные типы сменяют друг друга в зависимости от господствующих идеологических принципов в обществе.

А. Моль в работе «Социодинамика культуры» представил концепцию «мозаичной культуры» как культуры будущего, культуры эпохи Постмодерн. Он акцентирует внимание на том, что мозаичная культура находится в тесной взаимосвязи со средствами массовой коммуникации, более того, она возникла благодаря возросшему влиянию СМК. Как отмечает М. Б. Глотов, современный мозаичный характер западной культуре придает соединение в ней случайных элементов культур разных народов и эпох, которые в сознании каждого индивидуума оседают по определенным статистическим законам и образуют в его «мозгу нечто вроде хранилища сообщений» [3, с. 64–65].

Однако, что наиболее примечательно и важно в рамках данного научного исследования, — это то, что Моль музыку относил к одному из основных каналов культуры. По его мнению, музыка особым образом включается в рамки нашей культуры. В современном мире музыка представляет нечто очень важное, по крайней мере, с количественной точки зрения. Средний гражданин Западной Европы поглощает около двух часов музыкального сообщения ежедневно, независимо от «качества» последнего и интереса, который они могут вызвать [4, с. 269].

Моль вслед за Сорокиным рассматривает трансформацию музыки в историческом срезе, разделяя на три этапа. Первый этап — музыкальной спонтанности, он начинается с появления музыки и простирается на весь период от возникновения музыкальных инструментов до появления нотной записи. Понятие «публика» в то время еще не существовало; удовольствие, получаемое от музыки, заключалось в ее исполнении. Слушатели были одновременно и исполнителями. Дифференциация их происходила постепенно с появлением инструментов, предназначенных для коллективного слушания и обладающих большой звуковой мощностью.

Второй этап явился результатом появления музыкальных инструментов и музыкальной нотации. Он связан с вмешательством памяти, желанием

сохранить это мимолетное, временное явление. Здесь уже происходит разделение на слушающую публику и исполнителя: люди специально приходят в церковь или в салон, чтобы послушать музыку. Этот этап подразделяется на два периода: первый знаменует появление музыкальных произведений (он простирается вплоть до начала XVIII века), второй — отделение в микрогруппе передатчика сообщения композитора от исполнителя. С тех пор эти два элемента расходились все больше и больше.

Третий этап характеризуется развитием процессов копирования и вмешательства средств массовой коммуникации. Он начинается примерно в 1936 году, в период, когда удовольствие, получаемое от записи, становится спонтанным, то есть требует лишь внимательного слушания. Это время, когда электрическая запись завоевывает рынок. Мы живем в период, когда этот этап достиг своего апогея. Произведение утрачивает свой уникальный, преходящий характер. Оно доступно всегда и всюду. Это закат дирижера и солиста. Композитор приобретает теперь новое значение, но он все больше и больше удаляется от своей публики. Наряду с массой зафиксированной на бумаге музыки, наследием прошлых веков, составляющим 85 % музыкального потребления, создается новая музыка, порождающая новый социальный слой, микросреду, которая развивается независимо от всегда очень консервативной массы. Эта микросреда открыта для экспериментирования в любых его видах. В произведении возникает сначала какая-то оригинальная форма и одновременно с ней множество приемлемых решений. Это своего рода культурный «фонтан» бьющих ключом и порождаемых друг другом форм: вариации, фантазии, попури, заимствования и аранжировка — вот некоторые из них [5, с. 269–272].

Именно характеристике и интерпретации третьего периода Моль уделяет больше всего внимания, потому как именно в этот период и формируется «мозаичность» сознания как таковая.

Исходя из рассмотренных идей П. Сорокина и А. Моля, автором было проведено исследование методом анализа документов источников по истории классической музыки с целью зафиксировать изменения в классической музыке, описанные выше. Изучив творчество основоположников классической музыки, можем четко определить тенденции происходящих изменений аккордовой структуры, структуры различных музыкальных форм классической музыки, изменение системы мензуральной нотации, а также изменение звуковых характеристик как следствие совершенствования инструментов.

Так, музыка полифонического склада существовала задолго до Баха. Однако только в творчестве Баха полифония достигла наивысшего художественного совершенства. Одновременно с этим в его творчестве обозначились черты иного, нового для того времени склада музыки — гомофонии. В отличие от полифонии в гомофонной музыке первостепенное значение имеет один голос, все же остальные голоса подчинены ему и являются сопровождением.

Наиболее весомый вклад в выделение симфонии, сонаты как классических жанров внес Й. Гайдн. Он установил не только последовательность ча-

стей симфонии, но и определил также характер и строение каждой части. Это и дало право называть музыку Гайдна классической. Помимо Гайдна в жанры сонаты и симфонии внес много оригинального и нового В. А. Моцарт. Так, в отличие от Гайдна, у Моцарта своеобразное строение сонаты. Первая часть написана в форме вариаций, поэтому музыкальное развитие заключается не в обострении контраста между темами, а в выявлении выразительных возможностей, заложенных внутри одной темы. Для Моцарта также характерны взаимосвязь чувств и настроений всех частей симфонии; их постепенное и неуклонное развитие существенно отличают симфонию Моцарта от симфонии Гайдна, где цикл основан на выразительном контрасте частей.

Однако в творчестве Людвиг ван Бетховена классическая музыка достигла своей вершины. И не только потому, что он сумел воспринять все лучшее из того, что было достигнуто, а потому, что он сумел показать в своей музыке, что творцом различного рода преобразований является человек как «актор». Он также немного видоизменил характер сонаты. Прежде всего, стал иным общий характер музыки, отразивший более глубокие, значительные мысли и переживания человека.

Симфонии Бетховена, в частности пятая симфония, во многом отличаются от симфоний Гайдна и Моцарта. Впервые Бетховен объединяет четырехчастный симфонический цикл единой мыслью, единым замыслом. Так, в пятой симфонии борьба двух враждебных сил дана в развитии. Четыре части симфонии — это как бы различные этапы борьбы. Благодаря этому симфония приобретает сюжетность, «программность». А это обстоятельство в свою очередь делает музыку Бетховена более понятной. Серьезность и глубина замысла вызвали необходимость увеличить состав оркестра, что придало звучанию величие и мощь.

Произведения таких классиков, как Ф. Шуберт и Ф. Шопен, знаменовали собой переход к отражению в музыке самых тонких и сокровенных нюансов чувств. Их произведения заметно усложнились, вследствие этого обострилась проблема между поиском новаторских решений и необходимостью структурного развития, связанного с академическими традициями. Такое противоречие способствовало возможности прослушивания их произведений простому обывателю, не имеющему музыкального образования.

Исходя из этого мы можем утверждать, что классическая музыка является тем элементом музыкальной культуры, который отражает эстетические переживания человека в той степени, в какой он воспринимает то или иное произведение, а также что *уровень восприятия классической музыки напрямую зависит от уровня развития музыкальной культуры общества*. Появление целой плеяды классиков в музыке является наглядным примером изменения и совершенствования классической музыки, благодаря чему она выходит на качественно новый уровень и, таким образом, соответствует требованиям как своего, так и грядущего поколения слушателей.

Проведенное исследование показало, что действительно в соответствии с требованиями времени происходит трансформация музыкальных произве-

дений, в том числе и их структуры. Что подтверждает также идею М. Вебера о том, что эволюция музыкальных инструментов зависит от общего технического и экономического уровней развития общества и от природно-климатических условий его существования. При этом происходит изменение классической музыки, которая все более уходит от мелодики в гармоническую сторону лада. Полифоническое звучание одного электронного инструмента, заменяющего целый симфонический оркестр, лишь подтверждает сделанные умозаключения.

Немаловажную роль в процессе рационализации музыки играет изменение музыкальных инструментов, открывающее перед композиторами новые возможности для музыкального экспериментирования. Примером этого процесса являются произведения, написанные Бахом, Моцартом и другими композиторами. Во-первых, одни и те же музыкальные строения видоизменяются в зависимости от личностного вклада каждого композитора, а во-вторых, с течением времени происходит изменение звучания классических произведений в отличие от первоначально созданной композиции.

Мы попытаемся отобразить зафиксированные социальные изменения в классической музыке историческом разрезе «Традиционное общество — Модерн — Постмодерн» в таблице 1.

Таким образом, проведенное исследование трансформации социальных изменений классической музыки в разрезе «Традиционное общество — Модерн — Постмодерн» иллюстрирует теоретические концепции П. Сорокина и А. Моля. Причинами этих изменений Сорокин считает господствующие в обществе идеологические принципы. Моль акцентирует свое внимание на исследовании последнего, третьего этапа, который формируется благодаря возросшему влиянию средств массовой коммуникации и обладает чертами мозаичности. Можно провести параллель между историческими типами, рассмотренными П. Сорокиным и А. Модем. Этап музыкальной спонтанности у Моля соответствует идеациональному типу П. Сорокина, второй этап музыкального накопления у Моля соответствует двум — идеалистическому и чувственному типам искусства; третий этап мозаичный соответствует эклектичному типу, который по Сорокину является переходным этапом.

Предложенные П. Сорокиным идеациональный, идеалистический и чувственный типы — соответствуют типам развития в музыке. В частности, для традиционного типа общества — характерна идеациональная форма, для эпохи Модерн — две формы: идеалистическая и чувственная. Принципиально новым открытием было то, что П. Сорокин рассматривал еще четвертый тип эклектику как своеобразную форму, не объединенную каким-либо серьезным образом в единый стиль, представляющую собой исключительно механическую смесь той или иной формы. То есть, в теории П. Сорокина, эклектика выступает как вкрапление в один из трех типов искусств. В ходе проведенного исследования автор выявил тенденции развития эклектичной формы, которая характерна для эпохи Постмодерн, указав при этом, что в данной эпохе эклектика становится самостоятельной формой искусства.

Таблиця 1

**Трансформація класическої музики в разрезе
«Традиционное общество — Модерн — Постмодерн»**

	Традиционное общество	Модерн	Постмодерн
Авторы	Музыка Возрождения (фламандская школа—А. Вилларт, Габриеле, Г. Сакс) И. С. Бах, И. Гайдн, В. А. Моцарт, Л. Бетховен, А. Вивальди...	Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Шопен, Ф. Лист, Россини, Д. Верди, Оффенбах, Вагнер, Бородин и многие другие. Музыкальный авангард (Шостакович, Гершвин)	Шнитке, С. Райч, Кейдж, К. Оливер и Д. Мортон, Л. Армстронг и Д. Эллингтон, Э. Л. Вебер, Л. Пламодон и др.
Мелодика	Переход из мелодической системы в гармоническую	Усложнение мелодики, использование нетрадиционного сочетания аккордов, нелинейный ритм. Использование вариаций на темы афроамериканских исполнителей, экстравагантность	Импровизация, техника музыкальной композиции, предполагающая отсутствие фиксированного музыкального текста, минимализм (возврат к гармонии и традиционной мелодии, но посредством использования простейших, непрерывно повторяющихся ритмических и мелодических элементов)
Инструментальная насыщенность	Ударные инструменты (идиофон), струнные (аэрофон), флейта, труба, лира, арфа, гобой, цитра. Классический набор инструментов для симфонического и камерного оркестра	Саксофон, банджо. Использование народных инструментов для классических произведений. Усложнение инструментального состава, отступление от классических канонов (появление революционных направлений)	Состава, характерного для какого-либо жанра, нет
Жанры	Опера, оратория, токката, сюита, симфония, соната, ария и бельканто, fuga	Опера-буфф, комик-опера, джаз, блюз, регтайм, свинг	Смешение различных стиливых характеристик (джаз-рок, рок-опера и др.)

Список использованной литературы

1. Беньямин В. Произведения искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Избранные эссе / В. Беньямин; [под. ред. Ю. А. Здороваго]. — М.: Медиум, 1996. — 244 с.
2. Боффи Г. Большая энциклопедия музыки / Г. Боффи. — М.: АСТ: Астрель, 2007. — 413 с.
3. Глотов М. Б. Социодинамическая концепция «мозаичной культуры» А. Моля как прообраз его виртуальной модели / М. Б. Глотов // Виртуальное пространство культуры : материалы науч. конф. (Санкт-Петербург, 11–13 апр. 2000 г.). — СПб., 2000. — С. 64–66.
4. Моль А. Социодинамика культуры /А. Моль; [пер. с фр. Б. В. Бирюкова, Р. Х. Зарипова, С. Н. Плотникова]. — М.: Музыка, 1973. — 322 с.
5. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество/ П. Сорокин. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.

Статья поступила в редакцию 06.03.2013

Н. О. Соловйова

кафедра соціології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ауд. 40, 24/26, Французький бульвар, Одеса, 65058, Україна

ДИНАМІКА УЯВЛЕНЬ ПРО КЛАСИЧНУ МУЗИКУ

Резюме

Стаття присвячена аналізу і характеристиці етапів розвитку класичної музики. Дослідження соціальних підстав класичної музики дозволяє виявити нові форми відтворення класики в сучасному соціокультурному просторі.

Ключові слова: соціокультурна динаміка, класична музика, Епоха Постмодерн, мозаїчна культура.

N. A. Soloviova

Odessa National University
Institute of Social Sciences, Department of Sociology
r. 40, 24/26, Frantsuzsky Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

DYNAMICS OF PRESENTATIONS OF CLASSIC MUSIC

Summary

The article is devoted to analysis and description of the stages of development of classic music. Research of social grounds of classic music allows to expose the new forms of reproduction of the classics in modern sociocultural space.

Key word: sociokultural dynamics, classic music, Epoch of Postmodern, mosaic culture.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
І СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА

УДК [328:342.41](477.74)

Ю. А. Немченко

канд. іст. наук, доц. кафедри історії та світової політики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 37, Французький бул., 24/26, Одеса, 65058, Україна
тел.: (380482) 685160

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Стаття присвячена визначенню загальнонаціонального характеру парламенту України — Верховної Ради у відповідності із загальновизнаними принципами світового конституціоналізму. У статті проведено історичний аналіз поняття та сутності загальнонаціонального характеру парламенту, висловлені зауваження щодо цього поняття українськими науковцями та зроблена пропозиція про внесення зміни до ст.75 Конституції України.

Ключові слова: Верховна Рада, загальнонаціональний, конституціоналізм, нація, народ, політичне представництво, представницький мандат, парламент.

Здійснення конституційної реформи в Україні, стабільність конституційного ладу багато в чому визначаються ефективним функціонуванням вищого органу державної влади — Верховної Ради України. Відсутність у конституційному понятті Верховної Ради її характеристики як загальнонаціонального органу робить його однобічним, підкреслюючи тільки її законодавчий характер. Відтак кожна політична сила і навіть окремих депутат в процесі законотворчості намагаються вирішити суто свої політичні інтереси або показати своїм виборцям, що вони захищають саме їх інтереси. Інтереси ж народу до уваги не беруться.

Більш як двадцятилітній досвід існування української держави підтверджує, що механізм управління державою не є ефективним, оскільки породжує протистояння різних політичних сил і не дає можливості плідно працювати, результативно вирішувати нагальні питання і, насамперед, найважливіші з них — питання правотворення.

Саме в цей момент Указом Президента створена Конституційна асамблея для розробки змін до Конституції. З одного боку, пропозиція слухна і заслуговує на підтримку. Але з іншого — «ніким поки що не доведено, що в Україні сформовано якісно новий етап розвитку нашого суспільства і держави» [1, с. 154], що є обов'язковою умовою будь-яких законодавчих, а тим більше конституційних змін. Більше того, до цього часу ні науковці, ні політики не сказали, в якому напрямку повинні вноситься ці зміни (щоб не сталося так, як зі змінами 2004 року).

Тому конституційні перспективи України закономірно привертають неабияку увагу суспільства, стають у центрі гострих політичних дискусій, визначають головну сферу застосування наукових знань і теоретичних до-

сліджень у вітчизняному конституційному праві. Шлях до конституційної модернізації, а не до нової конституції, реально прийнятний для суспільства — шлях боротьби за принципи та цінності конституціоналізму, їх збереження та розвитку.

Однією з таких цінностей сучасного конституціоналізму є парламент, який виступає «своєрідним уособленням, головним виразником представницької демократії» [2, с. 360]. Незважаючи на широке коло питань, що досліджувались і досліджуються українськими науковцями щодо місця і ролі парламенту в системі влади та його конституційних характеристик, недостатньо розробленою і навіть спірною залишається проблема загальнонаціонального характеру парламенту України.

Загальнонаціональний характер парламенту України з теоретичної точки зору визнається і обґрунтовується всіма відомими конституціоналістами України [2; 3]. В практичну площину ця та інші проблеми були поставлені у зв'язку з розробкою змін до конституції України [4]. Найбільш активно розробляють цю проблему В. М. Шаповал [5] та Л. Т. Кривенко [6]. Кожен з них має свою точку зору, але єдиної думки щодо визначення загальнонаціонального характеру Верховної Ради немає.

Метою цієї роботи є спроба викласти та обґрунтувати, спираючись на світовий досвід розвитку конституціоналізму, загальнонаціональний характер Верховної Ради та запропонувати зміни до ст.75 Конституції України щодо конституційного її визначення.

На сьогоднішній день парламент перетворився «в парламент, свого роду, комедійно-циркових владних правителів, який утворюють дві практично рівноцінні за обсягом реальних повноважень палати: палати привладних правителів... та палати опозиційних владних правителів... кожен прагне самотужки витягнути воза з політичної багнюки, власноруч створеної. Але гуртом, сконсолідувавшись — ні в якому разі» [4, с. 5].

Практика діяльності українського парламенту підтверджує, що він не відображає свого загальнонаціонального характеру. Навпаки, перетворюється в арену протистояння двох політичних сил — провладної та опозиційної, які виставляють одна одній умови для розгляду тих чи інших питань життя народу, блокують трибуну, вільно відвідують пленарні засідання, ігнорують волю громадян. Врешті прагнуть до того, щоб народ України жив саме за їхніми правилами, а не за тими, за якими прагне жити сам народ.

Діяльність парламенту обумовлена найважливішим положенням конституціоналізму — представницькою демократією, яка передбачає здійснення публічної (державної) влади, включно і місцевого самоврядування, обраними представниками народу. Саме функціонування парламенту засвідчує організацію державного владарювання, для якої характерне встановлення провідної ролі парламенту у здійсненні влади. Але для того, щоб парламент не перетворювався в орган окремих політичних сил, треба на конституційному рівні, тобто в самій конституції, закріпити його народний або загальнонаціональний характер. Як правило, більшість конституцій, визначаючи парламент, виділяють дві його сторони: представницьку

та законодавчу. Тим самим визначається дуалістичний характер правової природи парламенту: як органу державної влади, що виконує функції держави, та органу загальнонаціонального представництва, що має своїм соціальним призначенням здійснення законодавчої влади від імені та в інтересах народу [7, с. 290].

Стосовно ролі парламенту як законодавчого органу, то вона впливає з принципу розподілу влади, як одного з фундаментальних в теорії конституціоналізму. Поняття законодавчої влади відображає одну з основних функцій парламенту — законодавчу. Цим підкреслюється, що саме парламент і тільки він може здійснювати правове регулювання, тобто формулювати єдину волю та закріплювати її в законах.

Більш важливою з точки зору соціально-політичного значення парламенту є його роль як загальнонаціонального органу. Саме ця риса робить його таким, що відповідає ідеям конституціоналізму, оскільки монархії теж мали законодавчий орган, але він не був виразником волі всього народу, тобто не був загальнонаціональним. Парламент же розглядається як виразник інтересів і волі народу (нації), тобто всієї сукупності громадян даної держави. Звідси і таке його визначення як загальнонаціонального або народного органу. Видатний український філософ XIX ст. П. Д. Юркевич зауважував, що «державна існує як орган, який вносить гармонію у нескінченні приватні інтереси» [8, с. 591]. Функцію внесення гармонії перш за все виконує найвищий і єдиний орган держави — парламент через здійснення законодавчої влади від імені і в інтересах народу. Саме парламент і тільки він регулює суспільні відносини, щоб створити цю гармонію. І в цьому проявляється його загальнонаціональний характер.

Деякі автори вважають, що термін «представницький» відображає загальнонаціональний, народний, загальнодержавний характер парламенту [2, с. 362; 7, с. 291; 9, с. 274 та ін.]. При цьому наголошується, що сприйняття представництва у нерозривному зв'язку із загальними виборами є, по суті, загальноприйнятим на рівні політичної і правової свідомості [10, с. 20].

На жаль, таке сприйняття представництва саме на рівні політичної і правової свідомості перейшло до нас з радянських конституцій. Стаття 78 Конституції УРСР 1978 року закріплювала: «Ради народних депутатів... — складають єдину систему *представницьких* органів державної влади Української РСР» [11, с. 27].

У даному випадку представництво як результат виборів характеризує тільки певний спосіб формування відповідних органів і ні в якому разі не загальнонаціональний (народний) характер цих органів. Депутат обирається від певної території. І якщо в ч. 1 ст. 92 Конституції УРСР говориться, що депутат є «повноважним представником народу...», то ч. 3 цієї ж статті закріплює, що депутат в своїй діяльності «керується загальнодержавними інтересами, враховує потреби населення виборчого округу, домагається впровадження в життя наказів виборців» [11, с. 31]. Фактично депутат представляє інтереси виборців певної території. Саме тому, що в нашій свідомості під впливом радянської ідеології та «конституційної» практики склалось таке уявлення про представницький характер парламенту, його

треба змінити шляхом чіткого визначення Верховної Ради як загальнонаціонального органу, що представляє весь народ і не допускає імперативного мандату депутатів.

Термін «представницький» з точки зору конституціоналізму означає, що депутат отримує право увійти у склад парламенту, який і отримує право на здійснення законодавчої влади від імені всього народу як єдиного джерела влади.

Такий підхід до характеристики парламенту як загальнонаціонального органу впливає з теорії конституціоналізму, а саме — принципу народного суверенітету як найзагальнішої засади організації і здійснення влади в державі. У відповідності з цим принципом тільки народ визнається джерелом влади і водночас її носієм. Як носій влади народ може здійснювати її тільки через представницькі органи, які формуються за принципами виборчого права. Свого часу відомий російський історик права Б. М. Чичерін в своїй роботі «О народном представительстве» писав, що питання про представницький устрій, про його умови та наслідки складає один із найбільш живих інтересів сучасного життя [12, с. V]. І далі підкреслював, що народне представництво не є простим дорученням, як приватна довіреність або повноваження; державна основа надає йому зовсім іншого характеру [12, с. 4].

Поява представницьких органів, в тому числі і парламенту, мала місце набагато раніше, ніж з'явилися і втілилися в життя ідеї конституціоналізму. Тому на початку свого існування представництво було становим і переважна більшість представників репрезентувала, по суті, самих себе. Юридичною основою такого представництва був мандат, практично аналогічний цивільно-правовому мандату. За своїм змістом мандат міг бути загальним, спеціальним або визначав тільки інформаційну роль депутата. У першому випадку депутату доручалось вести всі справи у станово-представницькій установі, у другому — депутатам надавались певною мірою точно визначені повноваження, в третьому — депутат мав ознайомитись з позицією установи та повідомити про неї виборців [13, с. 15].

Представництво ж як вираження суверенітету народу передбачає представництво всього народу, а не окремих осіб або певних частин суспільства. Тому вже в Конституції Франції 1791 р. народний суверенітет було визнано єдиним, неподільним, невідчужуваним, невід'ємним і констатовалося, що «жодна частина народу, жодна особа не може привласнити його здійснення» [2, с. 124]. Таке представництво на відміну від цивільного є народним представництвом. Воно бере свої витoki в надрах феодального ладу в період формування соціальних сил, які почали претендувати не тільки на економічну, а й на політичну владу. Розквіт таких ідей передував революціям XVII–XVIII століть і був їхнім передвісником. Одним із наслідків цих революцій було запровадження ідеї народного представництва в конституції та формування державного ладу на її засадах.

Французький класик конституційного права Л. Дюгі називає це політичним представництвом, маючи на увазі представництво політичної влади. Відповідно до принципу народного суверенітету, народ є єдиною

вищою владою, єдиним джерелом влади. Він доручає парламентові, як своєму представнику, здійснювати від його (народу) імені державну владу, наділяючи його для цього певними повноваженнями як свого представника. На думку Л. Дюгі: «нація є особа носій суверенітету; вона дає мандат іншій особі, парламенту, здійснювати цей суверенітет від її імені» [14, с. 415].

Пояснюючи свій висновок, Л. Дюгі спирається на юридичну характеристику відносин представництва, які базуються на вільній волі суб'єктів цих відносин, тобто представництво має місце кожного разу, коли юридичний акт, зроблений представником, призводить до тих же наслідків, якби він був зроблений самим доручителем. «В політичних відносинах, — пише Л. Дюгі, — це виглядає таким чином, що: прояви волі, які походять від певних індивідів або певних груп індивідів, мають ту ж силу і призводять до тих же наслідків, які б настали, якби походили від самої нації» [14, с. 411]. При цьому суверенітет народу не розподіляється між членами нації, ні між різними округами, ні між членами парламенту. «Лише весь парламент, утворюючий юридичну особу, отримує мандат здійснювати цей суверенітет від імені всієї нації» [14, с. 415–416].

Таким чином, Л. Дюгі доходить висновку, що депутат не отримує мандату від свого округу «але парламент отримує своє право від нації, яка його обрала; парламент є представницьким мандатарієм нації» [14, с. 416]. Саме в цьому сенсі парламент є представницьким органом.

Оскільки єдиним представником (мандатарієм) нації є парламент, то політичне представництво не передбачає представництво депутатами своїх виборців або своїх округів. Політичне представництво полягає в тому, що кожен депутат представляє всю націю. Тому депутати не залежать від своїх виборців і не зобов'язані виконувати будь-яких їхніх побажань або наказів. Слідом за Л. Дюгі французький конституціоналіст М. Прело підкреслює, що: «Волевиявлення виборця обмежується вибором тої чи іншої особи... обрана особа, яка безпосередньо і вільно творить волю нації, має повну незалежність» [15, с. 436]. Більше того, М. Прело зауважує, що ця особа не пов'язана зобов'язаннями, які вона могла прийняти на себе під час передвиборчої кампанії або після неї. Вони не мають юридичної сили [15, с. 438]. Продовжуючи цю думку, Б. М. Чичерін вважає, що парламент не є виразником численних відтінків політичної думки, які існують в суспільстві, він не є яскравим об'єднанням різноманітних думок, яким є суспільство, а він є «центром, де сходяться головні політичні напрямки, які встигли отримати силу в народі і тому мають значення для держави» [12, с. 7].

З огляду на сказане, виходячи з теорії та практики світового конституціоналізму, загальнонаціональний характер парламенту полягає в тому, що саме парламент представляє всю націю (народ) і тільки він може виступати від її імені. Ця його риса впливає із суверенітету народу, і тільки він, як єдине джерело влади, доручає парламентові здійснювати його волю, тобто регулювати суспільні відносини від імені та в інтересах всього народу.

На жаль, сьогодні вітчизняними українськими конституціоналістами висловлюються думки, що «немає мандата парламенту, а є представницький характер цього органу, який він набуває завдяки наявності мандатів депутатів». На їх думку, мандатаріями є депутати, а не парламент [10, с. 17–18]. Існування такої думки і вимагає внесення в Конституцію певної зміни щодо загальнонаціонального характеру Верховної Ради.

Конституційне визначення Верховної Ради України (ст. 75) не дає такої важливої характеристики, як загальнонаціональний характер. Хоча положення ст. 79 свідчать про те, що тільки Верховна Рада в цілому є представником народу і може виступати від його імені. Поки депутат не прийме присягу на вірність Україні, його повноваження не почнуться. Тобто, поки депутати не стануть єдиним цілим — парламентом, представляти весь народ вони не можуть. А тому саме парламент є єдиним представником народу. Більше того, якщо депутат відмовляється прийняти присягу, він втрачає депутатський мандат.

Таким чином, згідно з найважливішими засадами конституціоналізму — суверенітету народу та його ролі як єдиного джерела влади, треба визначити характеристику Верховної Ради України як загальнонаціонального органу держави. Не можна погодитись з запропонованим Л. Т. Кривенко поняттям Верховної Ради як «єдиного представницького органу українського народу і єдиного органу законодавчої влади в Україні» [16, с. 44]. Крім того, що термін «представницький» не відображає загальнонаціонального характеру Верховної Ради, у визначенні фігурують два органи: «орган народу» і «орган влади». Постає питання, яким же органом є Верховна Рада? Як слушно зауважують В. М. Шаповал, Б. І. Борденюк та Г. С. Журавльова: «важко знайти теоретичне підґрунтя для існування терміну «орган народу» [10, с. 19].

Відповідно до дуалістичного характеру парламенту, про що говорилось вище, у конституційному визначенні Верховної Ради треба закріпити дві характеристики — як органу законодавчої влади та як загальнонаціонального органу. Все інше буде впливати саме з цих характеристик. Характеристику її як органу законодавчої влади треба залишити, вона є оптимальною і притаманна більшості існуючих конституцій. До неї ж треба додати, що законодавча влада здійснюється від імені всього народу і виключно парламентом. Можна запропонувати таке визначення Верховної Ради в ст. 75 Конституції — єдиним органом законодавчої влади, що виступає від імені Українського народу, є парламент — Верховна Рада України.

Список використаної літератури

1. Селіванов А. Конституційна реформа в Україні: потреба наукової концепції / А. Селіванов // Право України. — 2011. — № 5. — С. 153–158.
2. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: Монографія / В. М. Шаповал. — К.: Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. — 560 с.
3. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник / В. В. Кравченко. — Вид. 4-те, виправл. та доповн. — К.: Атіка, 2006. — 568 с.; Фрицький О. Ф. Конституційне право України: Підручник / О. Ф. Фрицький. — К.: Юрінком Інтер, 2003. —

- 536 с.; Конституційне право України. Академічний курс: Підручник: У 2 т. Т.2 / За загальною редакцією Ю. С. Шемшученка. — К.: Тов. «Видавництво «Юридична думка», 2008. — 800 с.
4. Тимченко І. Конституційна реформа: усвідомлений обопільно розбрат чи об'єктивна необхідність / І. Тимченко // Право України. — 2008. — № 9. — С. 4–13.
 5. Шаповал В. М. Парламент як орган народного представництва / В. М. Шаповал // Віче. — 1999. — № 5. — С. 3–10; Шаповал В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні: Навчальний посібник / В. М. Шаповал, Б. І. Борденюк, Г. С. Журавльова; Українська Академія державного управління при Президентові України. — К., 2000. — 216 с.
 6. Кривенко Л. Парламент без парламентаризму / Л. Кривенко // Віче. — 1997. — № 4. — С. 13–32; Кривенко Л. Необхідно модернізувати конституційне визначення Верховної Ради / Л. Кривенко // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 4(35). — С. 37–52; Кривенко Л. Воля народу, її трансформація у державну волю / Л. Кривенко // Віче. — 1997. — № 9. — С. 42–59
 7. Конституційне право України. Академічний курс. Підручник: У 2 т. Т.2 / За загальною редакцією Ю. С. Шемшученка. — К.: Тов. «Видавництво «Юридична думка», 2008. — 800 с.
 8. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник / Памфіл Юркевич. — К.: Ред. журн. «Український світ», 1999. — 756 с.
 9. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник / В. В. Кравченко. — Вид. 4-те, виправл. та доповн. — К.: Атіка, 2006. — 568 с.
 10. Шаповал В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні: Навчальний посібник. / В. М. Шаповал, Б. І. Борденюк, Г. С. Журавльова; Українська Академія державного управління при Президентові України. — К., 2000. — 216 с.
 11. Конституция (Основной закон) Украинской Советской Социалистической Республики: Официальное издание. — К.: Парглитиздат Украины, 1989. — 62 с.
 12. Чичерин Б. Н. О народном представительстве / Б. Н. Чичерин. — М.: Грачев, 1866. — 558 с.
 13. Шаповал В. Зарубіжний парламентаризм / В. Шаповал. — К.: Основи, 1993. — 143 с.
 14. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства / Леон Дюги. — Репринт издания 1908 г. — Одесса: Юридическая литература, 2005. — 1008 с.
 15. Прело М. Конституционное право Франции / Марсель Прело. — М.: Изд. иностр. лит., 1957. — 671 с.
 16. Кривенко Л. Воля народу, її трансформація у державну волю / Л. Кривенко // Віче. — 1997. — № 9. — С. 42–59.

Стаття поступила до редакції 18.03.2013

Ю. А. Немченко

кафедра истории и мировой политики

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

к. 37, 24/26, Французский бул., Одесса, 65058, Украина

ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР ПАРЛАМЕНТА УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА

Резюме

Статья посвящена определению общенационального характера парламента Украины — Верховной Рады в соответствии с общепризнанными принципами мирового конституционализма. В статье проведен исторический анализ понятия и сущности общенационального характера парламента, высказаны замечания относительно этого понятия, даваемого украинскими учеными, и сделано предложение о внесении изменения в ст.75 Конституции Украины.

Ключевые слова: Верховная Рада, общенациональный, конституционализм, нация, народ, политическое представительство, представительный мандат, парламент.

Yu. A. Nemchewenko

Department of History and World Politics

of the Odessa I. I. Mechnikov National University

Office 37, 24/26, Frantsuzskyy Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

NATION-WIDE NATURE OF PARLIAMENT OF UKRAIN WITHIN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONALISM

Resume

The article is devoted to determination of the nation-wide nature of the Parliament of Ukraine, namely the Supreme Rada in pursuance with the common principles of world constitutionalism. Historical analysis of definition and essence of the nation-wide nature of the Parliament was performed in the article, remarks concerning this notion given by Ukrainian scientists were expressed and an offer about making an amendment to the Article 75 of the Constitution of the Ukraine was made.

Key words: Supreme Rada, nation-wide, constitutionalism, nation, people, political representation, representative mandate, parliament.

УДК 32:35.08 «1990/2013»

С. Г. Савельєв

аспірант кафедри політології Інституту соціологічних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бул., 24/26, Одеса, 65058, Україна
тел.: +38(063) 436-75-23
e-mail: savelev10.08.89@gmail.com

ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БЮРОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті йдеться про функції бюрократії в сучасному суспільстві, про її існуючі форми, характерні для глобалізованого світу, а також тенденції розвитку і перспективи держслужби на сучасному етапі. Основною метою даної статті є відповідь на питання, як в даний момент відбувається розвиток бюрократії, а також що необхідно зробити для подальшого покращення функцій держави, щоб вона виконувала свої завдання найбільш продуктивно і допомагала суспільству вирішувати соціально значущі питання.

Ключові слова: бюрократія, держслужбовці, бюрократична система, глобалізація, державна служба.

На сучасному етапі розвитку суспільства велике значення багато зарубіжних і вітчизняних дослідників приділяють ролі бюрократії в управлінні державним апаратом, її особливостям. Введення законів якісного менеджменту в держуправління є одним з найбільш важливих завдань, які стоять як перед ученими, так і перед самими держупралінцями, тому дослідження розвитку бюрократії в сучасному суспільстві дасть нам можливість відповідати на питання, що конкретно важливо змінити в її функціонуванні і якими мають бути завдання, покладені на неї.

Характеризуючи рівень розробки проблеми, слід відзначити роботи таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як Бітем Д., Горлач М. І., Щокін Г. В., Цветаєв В. М., які в своїх роботах приділяють особливу увагу розвитку та функціонуванню бюрократії.

Відповіді на питання, як нині відбувається розвиток бюрократії, а також що необхідно зробити для подальшого покращення функцій держави, щоб вона виконувала свої завдання найбільш продуктивно і допомагала суспільству вирішувати соціально значущі питання, є метою даної статті та її проблематикою.

У сучасних демократичних суспільствах основні функції бюрократії зводяться до того, що, по-перше, бюрократична система забезпечує функціонування політичної системи, політичних і соціальних інститутів. По-друге, бюрократична система сприяє дотриманню відповідних інтересів народу, демократичних концепцій і механізмів їх реалізації практично. По-третє, здійснення контрольних функцій за діяльністю окремих елементів бюрократичної системи з метою відведення їх можливого відходу від де-

мократичних принципів політичного і суспільного управління, закритості і недоступності для будь-якого громадянина суспільства. По-четверте, керівництво діяльністю спеціальних інститутів з вивчення політичних процесів, які відбуваються в суспільстві, узагальнення досвіду та вироблення рекомендацій поглиблення демократизації політичного життя [1, с. 224].

Але поряд з цим існують і «азіатські форми» бюрократії, що увійшли в ХХІ століття в дещо модифікованому варіанті. У цих формах основним принципом є «раціонально-рутинно-бюрократичний». У тих сучасних суспільствах, де в системі державного управління панують вольовий і рутинно-бюрократичний принципи, бюрократія діє своєрідно: існують свого роду закони і регламентуючі інструкції, але їх не дотримуються або дотримуються в такому обсязі, в якому вони відповідають певній ідеологічній установці, заснованій не на тому, що є, а на тому, що нібито повинно бути. Конституційні норми регулюють не організаційно-правові питання діяльності держави, а політико-ідеологічні відносини в суспільстві. При такій постановці справи державне управління, як і колись, не має більш-менш чітко обмежених завдань і функцій. Управління майже не обмежено — йому підлягає все: економіка, наука, культура, мистецтво, релігія, смаки людей тощо. Управління організацією переростає в управління суспільством на основі інструкцій і законів [2, с. 173–174].

У сучасних умовах глобалізації економічного розвитку і вирішення екологічних, соціальних та інших проблем розвинуті країни приділяють велику увагу вдосконаленню системи державного управління, визначальними складовими якої є державний апарат і державна служба.

Переконливим доказом цього висновку є те, що, починаючи з 1993 р., в США наполегливо і послідовно здійснювалася чергова (одинадцята в минулому столітті) адміністративна реформа. Головна мета перебудови державного апарату полягає в тому, що «уряд повинен працювати краще, а коштувати менше». Її основою є вдосконалення організації діяльності органів влади та її змісту, спрямованих на досягнення певних цілей. У деяких штатах приймаються аналогічні за змістом акти, які певним чином перебудовують діяльність місцевих органів.

Для досягнення основної ідеї реформування державного управління в США та контролю за реалізацією цього акта було створено спеціальний офіс на чолі з віце-президентом А. Гором, який розробив 384 рекомендації і 1250 конкретних пропозицій, спрямованих на поліпшення функціонування державного механізму на всіх рівнях.

Перебудова державної служби як у США, так і в інших розвинених країнах світу була викликана зростанням невдоволення населення щодо змісту та якості діяльності державних установ. Вона здійснюється сьогодні за допомогою провідних фахівців у сфері менеджменту на основі новітніх досягнень науково-технологічної та інформаційної революцій, з урахуванням кращих моделей в цій галузі у світовому масштабі. Виходячи з цього, дослідження, вивчення, узагальнення та впровадження в життя позитивного міжнародного досвіду у сфері державної служби набуває сьогодні особливо актуального значення.

У сфері державної служби реформування спрямоване на забезпечення її результативного, економічного та ефективного функціонування. Це означає необхідність функціонування державної служби в режимі досягнення поставлених цілей з мінімальними витратами. Більшість адміністративних реформ у розвинених країнах у даному напрямі були підпорядковані вирішенню саме цього важливого завдання. Незважаючи на зростаючу зацікавленість суспільства в інших цінностях державної служби, таких як чутливість до суспільних потреб, рівність і справедливість для всіх громадян, включення громадян у процес прийняття рішень і т. п., результативність та ефективність залишаються головною метою і критеріями оцінки функціонування державної служби.

Проблема підвищення результативності та ефективності державної служби традиційно вирішується за допомогою вдосконалення формальної організації. Основні організаційні принципи в цьому відношенні такі:

- цільова організація функціонування і відповідна їй структура міністерств, департаментів, агентств та інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- поєднання однотипної діяльності в єдиних підрозділах органу;
- відповідність і поєднання влади (повноважень) та власності;
- забезпечення єдиначальності в тому сенсі, що кожна група підлеглих має одного керівника;
- обмеження кількості підлеглих, які підпорядковуються одному керівнику;
- використання принципу управління по відхиленнях, тобто дії керівництва повинні мати випереджаючий характер і бути спрямовані на відновлення нормального протікання управлінського процесу у разі появи відхилень;
- забезпечення ланцюга команд зверху вниз і відповідальності знизу доверху [3].

Особливо важливими питаннями управління персоналом, зайнятим на державній службі, є методи відбору і призначення працівників, критерії їх просування по службі, методи організації їх праці та робочого часу. Дані методи здатні суттєво вплинути на умови найму та кваліфікацію державних службовців, а отже, на якість, ефективність і престиж їхньої праці.

У більшості країн держава — найбільший наймач кваліфікованого персоналу. Майже у всіх країнах умовою прийому на державну службу кваліфікованих працівників є наявність певних професійних даних і, як правило, визнаного диплома або університетського ступеня. Але держава наймає також велику кількість менш кваліфікованих працівників (наприклад, конторський персонал, стенографісток, водіїв тощо), вимоги до яких можуть істотно відрізнятись від вимог до фахівців. Тут більш важливим може виявитися профнавчання після вступу на роботу.

В принципі прийом на державну службу проводять на основі відкритого конкурсу та з урахуванням кваліфікації. Відбирають зазвичай на основі письмових іспитів або тестів, у ряді випадків їх доповнюють співбесідою

або психологічними випробуваннями. Знову прийняті на роботу зазвичай проходять випробувальний термін.

Нині більшість країн дотримуються двох основних підходів до прийому на державну службу. Перший полягає в наймі порівняно молодих людей — зі шкіл або університетів. Просування по службі в цьому випадку ґрунтується або на стажі чи особистих достоїнствах, або на їх поєднанні. Другий підхід передбачає залучення осіб, які мають досвід роботи за фахом у приватному секторі. Він базується на тестах, що мають певне відношення до роду занять людини, і використовується для найму осіб певних професій, яких зазвичай у державному секторі не вистачає.

У більшості країн при прийомі на державну службу діють особливі критерії, наприклад, громадянство, наявність громадянських прав (право голосу), мінімальний і максимальний вік, стан здоров'я, моральний вигляд і відповідність вимогам, що пред'являються до державних службовців. У ряді країн в якості загальної умови передбачена також лояльність до країни, конституції і існуючого політичного режиму.

У більшості систем державної служби діє внутрішній порядок посадового просування з урахуванням здібностей працівника, отриманої ним підготовки, стажу та інших факторів. Порядок і критерії просування різні залежно від умов найму, виду робіт і займаної посади. Головними критеріями служать стаж і якість роботи. Враховуються також здатності виконувати більш відповідальну роботу, ефективність праці, а в ряді країн — і стан здоров'я. Переваги працівника зазвичай оцінюють на основі результативності виконання роботи, а іноді шляхом співбесіди або іспиту.

Оцінка, або атестація працівника, — це головний аспект управління персоналом і важливе джерело інформації як для керівництва, так і для працівників. Вона дозволяє отримати необхідну інформацію про особисті якості, здібності керувати людьми і розпоряджатися ресурсами, про поліпшення якості праці, про заробітну плату, переміщення, про подальше професійне навчання, а також про звільнення. Атестація також може допомогти працівникам у продовженні кар'єри, забезпечуючи їх інформацією про їх сильні і слабкі сторони, про потреби у підвищенні кваліфікації та професійному вдосконаленні. Оцінка роботи, кваліфікації та здібностей службовця зазвичай міститься у щорічних звітах, які, як правило, складає безпосередній начальник і які носять або конфіденційний, або відкритий характер.

Все більше країн прагнуть стимулювати мобільність всередині державної служби і між нею і іншими секторами економіки; для цього розроблені спеціальні програми, розраховані головним чином на керівних та висококваліфікованих співробітників. Метою підвищення мобільності є:

- придбання нових навичок;
- подолання опору змінам;
- посилення взаємодії всередині уряду;
- гнучка розстановка керівних кадрів;
- поліпшення зв'язків і взаєморозуміння між урядом і громадськістю;
- вирішення проблем просування, мотивації та збереження кадрів;

- заохочення до ефективного застосування нових інформаційних технологій;
- створення організаційних структур, орієнтованих на більш якісні послуги.

Рекомендації Міжнародної організації праці про скорочення робочого часу, що поширюються на всіх найманих працівників, визначили 40-годинний робочий тиждень в якості соціальної мети. Ця мета досягнута або майже досягнута в більшості країн. Збільшена також тривалість оплачуваної відпустки. Розподіл робочого часу протягом дня, тижня, року і навіть усього трудового життя стає більш різноманітним і гнучким з урахуванням таких факторів, як технічний прогрес, структура населення та побажання працюючих, а також економічних міркувань щодо ефективності та конкурентоспроможності.

Понаднормова робота і робота за межами графіку, чергування, нічна і змінна робота (де це передбачено) оплачуються додатково і, як правило, компенсуються скороченням нормального робочого часу.

У більшості країн державні службовці, крім базового окладу за відповідною посадою, отримують надбавки за стаж та (або) у вигляді винагороди за якість праці. Оптимальна кількість посадових рівнів визначається правилами і процедурами підвищення по службі. Список додаткових виплат, особливо в країнах, що розвиваються, досить великий: доплати у зв'язку зі зміною вартості життя; компенсація житлових витрат; надання транспорту; доплати за складність умов роботи; доплати за покриття представницьких витрат; сімейні надбавки; оплачені подорожі під час відпусток; доплати за високу кваліфікацію. Нині доплати складають значну частину загального заробітку державних службовців в багатьох країнах.

Розмір пенсій державних службовців залежить від поєднання декількох чинників: заробітку, на основі якого вони нараховуються, методу розрахунку та механізму коригування раніше розрахованих пенсій. По всіх названих параметрах пенсійне забезпечення державних службовців краще, ніж працівників приватного сектора.

У цілому ефективність і результативність діяльності у сфері державної служби можна підвищити різними шляхами, основними з яких є:

- відкритість процедур найму та просування по службі;
- політика заробітної плати, стимулююча якісну роботу;
- поліпшення методів всього соціального управління і, зокрема, методів управління персоналом;
- поліпшення професійної підготовки кадрів державного управління.

Також важливим є вирішення питання впливу політики на державну службу. У цьому відношенні існують два протилежні підходи. При першому підході акцент роблять на політичну природу державної служби як інструмента державної політики. При другому підході державну службу розглядають як нейтральний технічний інструмент управління, позбавлений політичного змісту. Проте останнім часом підкреслюють взаємодоповнюючий характер політики та державної служби. Різноманіття функцій державної служби вимагає певного розмежування не тільки між політикою і

управлінням, але й між прийняттям рішення і здійсненням політики. Система державного управління повинна захищати погляди і дії державних службовців від суб'єктивних політичних маніпуляцій [4].

Необхідно відзначити, враховуючи розвиток інформаційних технологій, їх широке розповсюдження, яке якісно змінює суспільне життя і призводить до революційних зрушень у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах, що зростає така тенденція в розвитку державної служби, як впровадження в неї методів і технологій інформаційного суспільства, що дозволяють якісно поліпшити її роботу, а також справлятися з широким колом проблем і задовольняти різноманітні очікування суспільства.

Висновки: У сучасному розвитку бюрократії спостерігаються такі загальні тенденції, як спрощення структури державного апарату, а також його скорочення, введення єдиноначальності на всіх рівнях, чітке окреслення функцій і обов'язків держслужбовця, а також його соціальних прав і гарантій, здійснення прозорих методів відбору для роботи в держустановах, виплата доплат до заробітної плати, стимулюючих якісну роботу. Також важливо відзначити тенденцію, що намітилася відносно розмежування і відділення державної служби від політики, яке допоможе бюрократії здійснювати свої функції найбільш неупереджено і об'єктивно, незалежно від політичних партій та їх лідерів, а також буде захищати державний апарат від різного виду маніпуляцій і популістських рішень. Всі ці тенденції в розвитку бюрократії допоможуть як її реформуванню (спростити і впорядкувати її функції, а також поліпшити їх якість та своєчасність надання), так і подальшому розвитку держслужби.

Список використаної літератури

1. Горлач М. И. Политология / М. И. Горлач, В. Г. Кремень. — Харьков: Печатный центр «Единорог», 2002.
2. Антонова Н. Б. Теория и методология государственного управления: курс лекций / Н. Б. Антонова, Л. М. Захарова, Л. С. Вечерн — 4-е изд., стер. — Мн.: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2007.
3. Оболенський О. Ю. Основні концепції бюрократії та сучасні тенденції розвитку державної служби / О. Ю. Оболенський // Державна служба. — Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1220/76/1/1/#1886>. — Дата доступу: 24.03.13. — Назва з титул. екрану.
4. Щёкин Г. В. Мировые тенденции в управлении персоналом государственной службы / Г. В. Щёкин // Социальная теория и кадровая политика. — Режим доступа: http://pidruchniki.ws/1656092436119/sotsiologiya/mirovye_tendentsii_upravlenii_personalom_gosudarstvennoy_sluzhby#495. — Дата доступа: 24.03.13. — Название с титул. экрана.

Стаття постуила до редакції 01.04.2013

С. Г. Савельев

кафедра политологии Института социологических наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
к. 35, 24/26, Французский бул., Одесса, 65058, Украина

ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БЮРОКРАТИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Резюме

В статье идет речь о функциях бюрократии в современном обществе, о ее существующих формах, характерных для глобализированного мира, а также тенденциях развития и перспективах госслужбы на современном этапе. Основной целью данной статьи стал ответ на вопрос, как в данный момент происходит развитие бюрократии, а также что необходимо сделать для дальнейшего улучшения функций государства, чтобы оно выполняло свои задачи наиболее продуктивно и помогало обществу решать социально значимые вопросы.

Ключевые слова: бюрократия, госслужащие, бюрократическая система, глобализация, государственная служба.

S. G. Savelyev

Political Department of Social Sciences Institute
of Odessa Mechnikov National University
r. 35, 24/26, Frantsuzsky Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

PROBLEMS AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF BUREAUCRACY IN MODERN SOCIETY REALITY

Summary

The article is about the functions of bureaucracy in modern society, its existing forms, which are characteristic of the globalized world and about the tendencies of development and prospects of the public service today. The main purpose of this article is a response to a question about the development of the bureaucracy at the moment and what should be done to improve the further functions of the state, in order to perform its tasks more productive and help society to solve socially significant issues.

Key words: bureaucracy, public offices, bureaucratic system, globalization, public service.

УДК [323:351.746.1](477)

М. Г. Сіменіхіна

аспірант кафедри історії та світової політики Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ауд. 37, 24/26, Французький бульвар, Одеса, 65058, Україна
тел.: (050) 91–80–993
e-mail: marinushka13@ukr.net

СУЧАСНИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ ЩОДО КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС»

Національний інтерес розглядається як основна категорія національної безпеки. У статті визначаються особливості українських досліджень щодо проблеми національних інтересів.

Ключові слова: національний інтерес, цінності, національна безпека.

Визначення та доктринальне закріплення предмету національного інтересу постає найголовнішим завданням будь-якої держави. Тактичні форми та об'єктивні умови реалізації національного інтересу обумовлюють суть проблеми забезпечення державою національної безпеки. Україна як новітня держава природньо вибудовує власні уявлення щодо національного інтересу та форм їх практичної реалізації. Проблема коливання політичних сил щодо основних національних інтересів на практиці призводить до актуалізації реальних загроз національній безпеці України. Постійний пошук у визначенні напрямів стратегічного партнерства обумовлює низку протиріч у системі забезпечення зовнішньополітичних інтересів та гарантування внутрішньої безпеки. Взагалі розмаїття тлумачень категорії «національний інтерес» ускладнює процес формування державної політики з питань національної безпеки. Ця ситуація впливає як на наукову перспективу питання, так і на політичну ситуацію в країні.

Поняття «національний інтерес» можна зустріти в роботах істориків, правознавців, геополітиків, політологів, етнологів, економістів, воєнних науковців сучасності та минулого. Категорія «національний інтерес» цікава сучасним українським дослідникам. Про це свідчить велика кількість робіт, присвячених цій тематиці. Це напрацювання О. Дергачова, І. Дудко, В. Ліпкана, О. Лісничука, М. Литвина, Ю. Макара, О. Маначинського, Ф. Медведя, В. Ковальського, Б. Парахонського, С. Пирожкова, Є. Пронкіна, Ю. Римаренка та ін.

У даній статті ми намагатимемось проаналізувати основні тлумачення щодо співвідношення категорій «національний інтерес» і «національна безпека» українськими дослідниками.

Поняття «національний інтерес» офіційно представлено в таких документах України: Конституція України, «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» (Указ Президента України від 11 червня 1998 р.); «Про основи національної безпеки України» (Закон України від 19 червня

2003 р.); «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи» (Постанова Верховної Ради України від 19 лютого 2004 р.); «Стратегія національної безпеки України» (Указ Президента України від 12 лютого 2007 р.); «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (Закон України від 1 липня 2010 р.).

Так, у ст. 18 Конституції України вказано, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права» [1].

Частина друга статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» зазначає, що «національні інтереси — це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу... визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток». Також у цьому законі конкретно визначено пріоритети національних інтересів (стаття 6) [3].

Законодавці України реалізацію національних інтересів вбачають через необхідність повномасштабної європейської та євроатлантичної інтеграції (Постанова Верховної Ради від 2004 року) [4]. В «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» знаходимо: «Національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС». Дана стратегія визначає основні напрями інтеграційного процесу і сфери співробітництва. Хоча в самому документі не зафіксовано тлумачення «національних інтересів», проте він спрямований на їх реалізацію та безпосередньо є важливим документом у вивченні питання про особливості національних інтересів України [2].

«Стратегія національної безпеки України» спрямована на формування безпечних умов для реалізації національних інтересів України з огляду на тенденції, що відбуваються у світі. В пункті 2.2 даного документу здійснено перелік життєво важливих національних інтересів: утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного розвитку людини, реалізації її творчого потенціалу через різноманітні форми суспільної організації; захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканості державного кордону; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення; гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього природного середовища; збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності [5].

Таке усвідомлення національних інтересів надзвичайно важливе не лише для вироблення стратегії розвитку своєї державності, а й для цілеспрямованої політики у відносинах з іншими країнами, що є запорукою стабільності системи міжнародного регіонального співробітництва.

У словнику за редакцією М. Василика ми знаходимо, що національний інтерес — це система стосунків, що поєднує в собі потреби функціонування і розвитку нації-народу як єдиного організму. Основу національного інтересу складають потреби суспільства, необхідні для його розвитку і функціонування, захист народу від погроз з боку інших держав і природно-кліматичних чинників, а також підтримка соціального спокою і порядку усередині країни [19].

Отже, в основі стабільності держави лежить певна система інтересів, які доповнюють один одного. Зрозуміло, що система ця унікальна для кожної країни, адже умови, в яких вона складалася, були притаманні лише конкретним державним утворенням. Проте з цього визначення незрозуміло, як формується ця система. Основний фактор це, звісно, соціально-економічні умови, в яких перебуває суспільство, проте, як видно з політичного досвіду нашої країни, кожна владна еліта може поступатися певними інтересами, чого б не допустила інша, і навпаки. Тому потрібно розібратися в значенні кожного системного елементу, аби зрозуміти, які національні інтереси є життєво важливими, базовими.

«Мала енциклопедія етнодержавознавства» дає таке визначення національних інтересів — «це реальна причина дій нації й держави, спрямованих на своє виживання, функціонування й розвиток або сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль в стратегії і тактиці в галузі національної безпеки» [14, с. 116].

Тобто, коли політика не відповідає критеріям розвитку, прогресу в певних питаннях, що є важливими для існування суспільства, то ми можемо говорити, що національні інтереси не реалізуються, а отже стан національної безпеки є хитким.

Система національних інтересів, незважаючи на їх відносну стабільність, історичні й етнополітичні особливості, має зберігати динамізм, який забезпечує її адаптацію до змін у міжнародному середовищі, масовій свідомості.

Різні дослідники мають різні погляди на природу національного інтересу, а також на важливість цієї категорії, проте більшість визнають це поняття та намагаються його зафіксувати тією чи іншою теорією.

На вітчизняному просторі це питання постало не так давно, адже термін незалежності держави ще зовсім малий, проте вже зроблено достатньо спроб визначити значення та суть національних українських інтересів.

Український науковець Ф. Медвідь висловлює позицію, що про національні інтереси варто говорити як про внутрішні, тоді як зовнішніми інтересами будуть національно-державні. Автор акцентує, що найголовнішим національним інтересом для нації як політичного суб'єкта є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності. Структурними елементами національного інтересу автор називає зміцнення економічної могутності на основі своїх внутрішніх ресурсів, примноження і раціональне використання національних багатств, гармонійний розвиток продуктивних сил, що функціонують на національній території, захист територіальної цілісності, а також розвиток культури і мови. А національно-державний інте-

рес передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки [15, с. 52–53]. Ф. Медвідь визначив 9 основних позицій, на яких має будуватися концепція національних інтересів: 1) геополітичне становище; 2) населення; 3) природні ресурси; 4) індустріальний розвиток держави; 5) військова могутність; 6) воля; 7) політичне керівництво і внутрішня організація влади; 8) дипломатія; 9) міжнародний імідж. Втім, на думку автора, головною проблемою України є забезпечення внутрішньої консолідації. Це той інтерес, без реалізації якого країна залишиться нездатною відстоювати зовнішній інтерес і буде сприйматися як об'єкт чужоземного впливу, а не повноцінний суб'єкт регіональної політики.

До такої думки наближується Т. Запорожець, який визначає, що національні інтереси України в першу чергу полягають у вибудовуванні її соціального життя. А відтак — відстоювати національні інтереси України треба насамперед усередині країни [9]. Розвиваючи цю позицію, інші автори вказують на доцільність політики мультикультуралізму (С. Дрожжина), політики соціально-культурного розвитку через затвердження загальнолюдських цінностей та визнання міжнародно-правових актів пріоритетними у сфері культури (О. Копієвська) [8; 10].

Інший український дослідник В. Веремчук вказує, що національні інтереси визначаються балансами сил на різних рівнях. Отже, інтереси є нестабільними та ситуативними. На них впливають пануюча еліта, конфігурація політичних та соціальних сил, регіональні та глобальні процеси. Але в той же час автор вважає, що кожна держава мріє визначити такий національний інтерес, який буде актуальним на тривалу історичну перспективу, життєво важливим для цієї держави, незалежно від поточних форм державного правління і шляхів їхньої реалізації. У сучасному світі, на думку В. Веремчука, інтерес може бути відкритий і прихований, корінний і другорядний. Привертає увагу, що другорядний національний інтерес тлумачиться як такий, що можна проігнорувати в критичний для спільноти час [7, с. 196]. Отже, виникає питання, хто і як може визначити перелік «другорядних» національних інтересів, які можна «ігнорувати». Така та близькі до неї позиції лише є віддзеркаленням відсутності розуміння процесу формування національних інтересів.

Проблему національних інтересів не можна розглядати окремо від поняття «національної безпеки». Так, Ф. М. Медвідь, В. Х. Дієго Доносо та І. С. Рзаєв у своїй статті вважають, що національна безпека є своєрідним синтезом інтересів та потреб всіх соціальних суб'єктів [16, с. 43]. Автори розуміють національний інтерес як право народу на гідне існування; вважають, що структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня її консолідованості; акцентують, що національний інтерес звернений усередину спільноти і виступає мотивацією до зовнішньополітичної діяльності держави. Дослідники виходять з того, що національний інтерес — це забезпечення внутрішньої стабільності як територіальної недоторканності. Вирішення цього питання для України вони

бачать в інтеграції з НАТО, а не у позаблоковому стані який, за думкою авторів, не відповідає національному інтересу забезпечення захищеності українського суспільства.

Найбільш широко поняття «національний інтерес» тлумачить Ю. Макар, який називає основними групами національних інтересів України такі:

- стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичних інтересів;
- економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство;
- регіональні, субрегіональні та локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України [13, с. 193].

Звертаючи увагу на існуючу в Україні риторику щодо визначення національних інтересів як результату національної консолідації, автор зауважує, що Україна має чітко та постійно переслідувати лише власні інтереси, а не відстоювати інтереси сусідів, аби не порушити балансу добросусідських відносин. Отже, Ю. Макар демонструє типову прагматичну позицію, уславлену історією Великобританії починаючи з виступу прем'єр-міністра Генрі Пальмерстона у 1848 р., де він висловився так: «У Англії немає вічних союзників та постійних ворогів — вічними та постійними є її інтереси».

За визначенням відомого українського дослідника Бориса Парахонського, національний інтерес ґрунтується на історичному досвіді народу, традиціях його державного будівництва, а також на розумінні процесу розвитку суспільства, формується за зробленим історичним вибором та ідеалами бажаного майбутнього [17]. Структурно, за думкою Б. Парахонського, національні інтереси діляться на 3 рівні: життєві, стратегічні і тактичні. Життєві він визначає як збереження та закріплення національної ідентичності, яка визначається в територіальній цілісності, формуванні життєвого простору, створенні умов економічного добробуту та забезпеченні конституційного ладу. Стратегічні інтереси формуються на довготривалій період, але можуть змінюватись в контексті історії. Тактично-операційні — слугують для втілення в життя стратегічних інтересів, розраховані на короткий часовий проміжок та зникають з досягненням цілі. Визначення національних інтересів відбувається з урахуванням ситуації в світі, а помилки у визначенні пріоритетів можуть призвести до загрози існуванню нації.

Українських дослідників цікавить не лише об'єкт та предмет національного інтересу та тактика забезпечення національної безпеки, але і проблема визначення «суб'єктів», які впливають на визначення національних інтересів. Так, О. Лісничук висловлює думку, що представники українського політичного класу є найбільш активними інтерпретаторами національних інтересів України, і сумнівається, що науковий підхід щодо цього питання може отримати широкий загал в дискурсі національних інтересів. Він звертає увагу на те, що внаслідок факторів, притаманних українському політичному процесу та його учасникам — вкрай низької культури дотримання Конституції та законодавства; тяжіння до закритості, неpubлічності

прийняття рішень, а також до використання інформаційного простору для маніпулятивних впливів на громадську думку, дискурс національних інтересів стає інструментом боротьби за владу між носіями публічної влади. О. Лісничук стверджує, що поза цим дискурсом втрачено значення дійсного «суб'єкта» національних інтересів України, немає ніяких акторів, які би незалежно від дискурсу виявляли активність щодо національних інтересів [11, с. 39].

Деякою мірою схожою є позиція Е. Лисицина та А. Лобанова, які вважають, що формулюванню українських інтересів заважають дві проблеми: розкол української національної ментальності по багатьох ракурсах: етнічному, релігійному, політичному, економічному, соціальному, а друга полягає в суб'єктивному прагненні політичних лідерів і правлячих еліт презентувати власні корпоративні інтереси як «життєво важливі інтереси» нації [12, с. 31].

С. Пирожков вважає, що при визначення національних інтересів потрібно враховувати так звану широку та вузьку трактовку української нації (поліетнічну спільноту як усіх громадян української держави, а також як етнічно однорідну спільноту людей української національності) і лише такий підхід створить необхідні умови для консолідації українського суспільства навколо ідеї національної держави, в якій поважатимуться права людини незалежно від її етнічної належності [18, с. 46].

Весь дискурс національних інтересів України, що існує в науковому колі, спрямований на те, щоб стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в країні та ефективно досягати національних інтересів в нестабільній системі міжнародних відносин. Українські дослідники роблять акценти на різних сферах державного управління щодо забезпечення ефективної системи захисту національної безпеки. Але суперечливі підходи щодо стратегії національної безпеки та спрямованості національних інтересів вочевидь є результатом підміни національних інтересів інтересами окремих груп, колективів, суб'єктів, які беруть на себе право виступати від імені всієї «української нації».

Список використаної літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
4. Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи: Постанова Верховної Ради від 19 лютого 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1531-iv>
5. Стратегія національної безпеки України: Затверджено Указом Президента від 12 лютого 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>
6. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2411-17

7. Веремчук В. Суть, структура та ознаки національного інтересу/ В. Веремчук // Вісник Львівського університету. Філософські науки. — 2004. — Вип. 6. — С. 192–200.
8. Дрожжина С. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: [монографія] / С. Дрожжина. — Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. — 151 с.
9. Запорожець Т. Національні інтереси та безпека України в контексті геополітики / Т. Запорожець [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../43.pdf
10. Копієвська О. Проблеми реалізації культурної функції держави в контексті національних інтересів України / О. Копієвська // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / Одес. нац. юрид. акад.; Південноукр. центр гендер. пробл. ; [редкол. : С. В. Ківалов (кер.) та ін.]. — Одеса : Фенікс. — 2010. — Вип. 39. — С. 37–46.
11. Лісничук О. Проблема ідентифікації суб'єкта національних інтересів України: дискусійна інтерпретація / О. Лісничук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса. — 2011. — Вип. 5 (55). — С. 29–40.
12. Лисицин Е. Щодо проблеми визначення національних інтересів і цілей державної політики у сфері воєнної безпеки України / Е. Лисицин, А. Лобанов // Наука і оборона. — 2010. — № 1. — С. 29–33.
13. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри і реалії / Ю. Макар // Україна — Європа — Світ: Збірник наукових праць. — 2008. — С. 191–198.
14. Мала енциклопедія етнодержавознавства/ НАН України. Ін-т держави і права імені В. М. Корецького; ред. кол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. — К.: Довіра; Генеза, 1996. — 942 с.
15. Медвідь Ф. Національно-державні інтереси та геополітичні пріоритети України в контексті глобалізації та євроінтеграції /Ф. Медвідь // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Філософія. Політологія. — 2005. — Вип. 70–72. — С. 52–54
16. Медвідь Ф. Національна безпека і національні інтереси України у світі, що змінюється / Ф. Медвідь, В. Х. Дієго Доносо, Рзаєв Ільхам Сагіб Огли // Наукові праці МАУП. — 2011. — Вип. 3 (30). — С. 42–45.
17. Парахонський Б. Стратегічне мислення як основа прийняття соціально-політичних рішень / Б. Парахонський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Ostrog/009.htm>
18. Пирожков С. Українські пріоритети в геополітиці/ С. Пирожков// Віче. — 2000. — Вип. № 5 (98). — С. 45–51.
19. Политология: словарь-справочник / [под ред. М. А. Василик, М. С. Вершинин. — М.: Гардарики, 2001. — 328 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Dict/index.php

Стаття поступила до редакції 20.03.2013

М. Г. Сименихина

кафедра мировой истории и политики Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ауд. 37, 24/26, Французский бульвар, Одесса, 65058, Украина

СОВРЕМЕННЫЙ ДИСКУРС УКРАИНСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ ОТНОСИТЕЛЬНО КАТЕГОРИИ «НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС»

Резюме

Национальный интерес рассматривается как основная категория национальной безопасности. В статье определяются особенности украинских исследований относительно проблемы национальных интересов.

Ключевые слова: национальный интерес, ценности, национальная безопасность.

M. G. Simenikhina

Odessa National University

Institute of Social Sciences, Department of History and World Politics

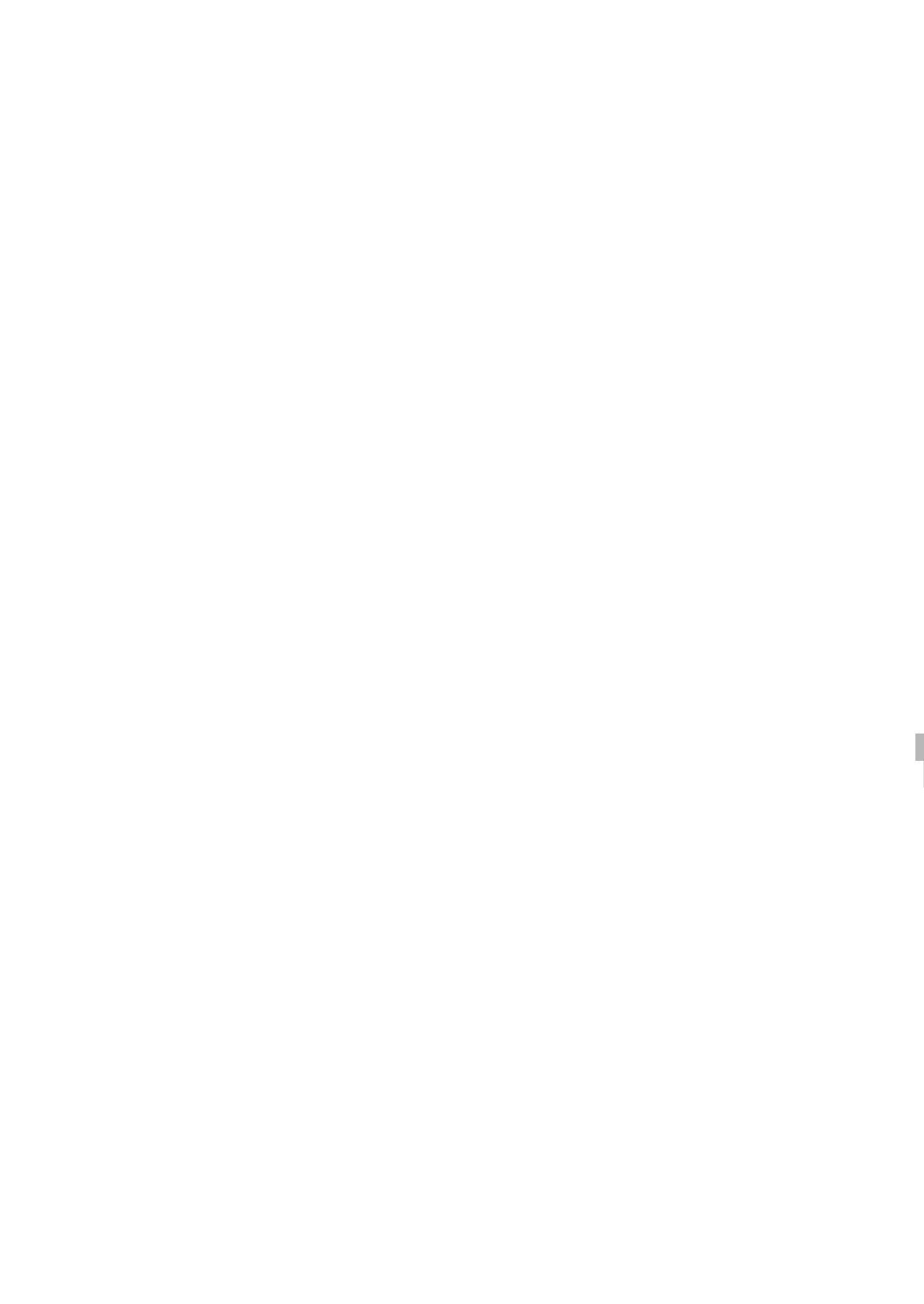
r. 37, 24/26, Frantsuzsky Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

**UKRAINIAN RESEARCHERS' MODERN DISCOURSE
OF THE CATEGORY «THE NATIONAL INTEREST»**

Summary

The nation interest is considered as the main category of the national security. In the article the peculiarities of Ukrainian researches on the problem of national interests are determined.

Key words: national interest, values, national security.

УКРАЇНА І СВІТ
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 327.01:[141:061.1(100)]

О. Кучик

кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка,
19, вул. Січових стрільців, Львів, 79000, Україна
тел.: 032-239-41-32
e-mail: ol_kuchyk@ukr.net

І. Червінка

аспірантка кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка,
19, вул. Січових стрільців, Львів, 79000, Україна
тел.: 032-239-41-32
e-mail: ol_kuchyk@ukr.net

**ПОГЛЯДИ РЕАЛІСТІВ ТА НЕОРЕАЛІСТІВ НА ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ
МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Розглядаються концепції реалістів та неореалістів. Здійснено аналіз та порівняння їхніх поглядів на функції та роль у світовій політиці міжнародних організацій.

Ключові слова: міжнародна організація, світова політика, реалізм, неореалізм.

Міжнародні організації були і залишаються важливим об'єктом дослідження для вчених різних галузей науки: політології, конфліктології, історії, геополітики, теорії та історії міжнародних відносин тощо. Проте варто зазначити, що в той час як одні дослідники вважають міжнародні організації всього лише сателітами навколо могутніх держав, які потребують лише дотичного вивчення в рамках дослідження політики самих держав, інші сприймають їх як сильних та впливових суб'єктів міжнародних відносин, надаючи великого значення вивченню їхньої діяльності, специфіки функціонування та ролі у світовій політиці.

На нашу думку, значення міжнародних організацій із плином часу не зменшується, а, навпаки, зростає. Це пов'язано з багатьма чинниками, серед яких важливе місце займає наростання глобальних проблем, їхнє загострення та нагальна потреба вирішення. Особливо це стосується проблеми забезпечення безпеки, врегулювання конфліктів, зменшення кількості воєн та виявлення потенційних вогнищ небезпеки, які можуть становити серйозну загрозу миру і стабільності у світі. Оскільки ці проблеми потребують об'єднаних зусиль великої кількості держав, саме міжнародні організації повинні бути ефективним інструментом для їх вирішення. А це, в свою чергу зумовлює необхідність вивчення діяльності міжнародних організацій та пошук шляхів оптимізації тих механізмів та засобів, які забезпечують цю діяльність.

Метою даної статті є дослідження концепцій політичного реалізму та неореалізму, аналіз поглядів вчених на міжнародні організації та особливості їхньої діяльності з метою визначення можливості розширення компетенції міжнародних організацій у сфері врегулювання конфліктів та розширення їхніх функцій на міжнародній арені.

Реалізм — класична теорія міжнародних відносин. В її основу покладено державоцентризм, тобто державу визнано головним суб'єктом міжнародних відносин, визначальним чинником, який впливає на перебіг усіх процесів, на виникнення і зміну явищ на міжнародній арені. Для реалізму характерним є зведення цілей та інтересів суб'єктів до боротьби за владу. Якими б не були кінцеві цілі міжнародної політики, писав Моргентгау, влада є її безпосередньою метою [1, с. 83].

Проте не всі реалісти дотримуються цієї точки зору. Раймон Арон доволі критично ставився до ідеї сформулювати ключову концепцію міжнародних відносин на основі єдиного критерію — сили. Він писав: «Відносини між державами не варто порівнювати з поведінкою тварин в джунглях. Політична історія не є такою самою, як природна». Арон визнавав, що міць, або сила, є одним з головних елементів у міжнародних відносинах, однак стверджував, що «дипломатична поведінка ніколи не диктується одним лише співвідношенням сил» [2, с. 128–135].

Якщо головною метою держав є влада і сила (могутність), то отримати владу вони можуть шляхом боротьби. Саме тут в теорії реалістів і з'являється міжнародна організація. Реалісти не визнають її важливим (у значенні могутнім) суб'єктом міжнародних відносин. Проте у своїй боротьбі держави використовують міжнародні організації для досягнення своїх цілей. Як і у випадку з нормами права та моралі, які реалісти вважають суб'єктивними, тобто такими, що виражають інтереси певних суб'єктів міжнародних відносин, міжнародні організації, на їхню думку, створюють лише з певною метою — забезпечити контроль сильних держав над слабкими, нав'язати їм чужу волю, змусити їх діяти відповідно до цілей і інтересів могутніх держав. Тобто реалісти не визнають міжнародні організації незалежним суб'єктом міжнародних відносин, який є необхідним і важливим чинником у врегулюванні ситуації на міжнародній арені, а лише інструментом у руках могутніх держав, які з його допомогою втілюють в життя власні цілі, прикриваючись при цьому колективними інтересами і спільним волевиявленням.

Нікколо Макіавеллі, відомий представник політичного реалізму, вважав, що об'єднання держав є ненадійними, тому державі не слід розраховувати на них у здійсненні своїх цілей. Опираючись лише на власні сили, держава повинна пам'ятати, що кожне таке об'єднання насправді створюють не для допомоги слабким державам з боку сильніших, а, навпаки, для підпорядкування могутніми державами слабших акторів.

У своїй праці «Державець» Н. Макіавеллі дає негативну оцінку державним союзам. Звичайно, на час написання книги поняття «міжнародна організація» ще не існувало, проте держави часто зверталися за військовою допомогою до інших країн, адже довготривалі війни були звичним

явищем, і для їхнього ведення необхідно було мати значні сили та ресурси. Союзником, звичайно, обирали сильну державу. Саме це Макіавеллі і вважав небезпечним, адже після здобуття перемоги держава ставала повністю залежною від свого союзника: «у випадку невдачі ти зазнаєш поразки, а внаслідок перемоги опиняєшся під їхньою владою» [3, с. 53]. Тобто, перемагаючи одного ворога, держава отримувала іншого, ще сильнішого.

Однак серед реалістів існує інша точка зору. Наприклад, Томас Гоббс — яскравий представник політичного реалізму, який вважав, що відносини між людьми ґрунтуються на страху і недовірі, суперництві і війні всіх проти всіх, який порівнював державу з чудовиськом Левіафаном, — стверджував, що «особи, наділені верховною владою, внаслідок своєї незалежності завжди перебувають у стані безперервної заздрості і в положенні гладіаторів, що направляють зброю один на одного... Вони мають форти, гарнізони і гармати на кордонах своїх королівств і постійних шпигунів у своїх сусідів, що є станом війни» [4, с. 97]. Тобто Гоббс дійшов висновку, що «при відсутності громадянського суспільства завжди є війна всіх проти всіх» [4, с. 95]. Звідси можна вивести твердження: якщо державу створено на основі договору між людьми для регулювання відносин між ними, так і для регуляції міждержавних стосунків потрібна вища інституція, створена за допомогою укладення договору між державами, тобто об'єднання держав (наприклад, міжнародні організації) є необхідними для дотримання порядку на міжнародній арені, де панує анархія, для врегулювання відносин між державами та зменшення кількості воєн, які виникають через недовіру, суперництво і прагнення престижу.

Його теорію про анархічне міжнародне середовище підтримав і Ганс Моргентау, який вважав, що причина світової нестабільності криється у відсутності верховного арбітра. Якщо в політичних відносинах кожної країни присутня ієрархічність, субординація, правова регламентація, то в міжнародному середовищі відсутня будь-яка правляча структура, здатна підтримувати порядок.

Моргентау, який перетворив розрізнені теорії на єдину систему поглядів, сформулювавши принципи політичного реалізму, у своїй праці «Політика держав» значну увагу приділяє умовам, що забезпечують мир, розглядає такі міжнародні організації, як Ліга Націй, ООН, НАТО (в наступних виданнях). Ганс Моргентау висловлює думку, що міжнародні організації зазвичай створюють для підтримки миру після великої міжнародної війни [5].

Важливу роль відводили міжнародним організаціям і в теорії балансу сил. Згідно з нею рівновага сил між державами зумовлює стабільність на міжнародній арені. Порушення рівноваги (балансу) сил зумовлює війну, оскільки держава, що має більше сили, прагне диктувати свою волю іншим акторам і стає агресивною стосовно них. У такій ситуації для відновлення рівноваги слабші держави об'єднуються, утворюючи коаліції. У такий спосіб стабільність відновлюється. Як бачимо, об'єднання держав відіграють провідну роль у відновленні стабільності, а, отже, миру і безпеки на міжнародній арені.

Проте погляди дослідників на функції балансу сил значно різняться. Зокрема, відомий представник британської школи міжнародних відносин Хедлі Булл у своїй праці «Баланс сил і міжнародний порядок» стверджує, що, «намагаючись створити систему рівноваги сил, держави не завжди в результаті отримують мир». Головною функцією балансу сил Х. Булл називає «не забезпечення миру, а збереження систем самих держав» [6, р. 116].

Генрі Кіссінджер писав, що «за своєю суттю система рівноваги сил не в змозі повністю задовольнити кожного члена міжнародного співтовариства; найкращим чином вона спрацьовує тоді, коли здатна знизити рівень незадоволення до такої міри, при якій ображена сторона не намагається зруйнувати міжнародний порядок» [7, с. 12].

Отже, в теорії політичного реалізму погляди на міжнародні організації значно різняться: від уявлення про міжнародні організації як про інституції, що не мають жодної здатності діяти як самостійні суб'єкти, а є лише засобом для досягнення цілей могутніх держав і повністю залежать від їхньої волі, до розуміння міжнародних організацій як важливого чинника у підтримці порядку на міжнародній арені, врегулюванні суперечностей, забезпеченні безпеки шляхом підтримки балансу сил між державами.

Реалізм, як і ідеалізм, розвивався протягом тривалого часу. Проте розквіт його розпочався після занепаду ідеалізму, що стало об'єктивною реакцією світової наукової думки на його крах. Проте точка зору реалістів щодо міжнародних організацій, на нашу думку, має певні слабкі сторони, зокрема, занадто крайня позиція, відсутність гнучкості та нездатність задовольнити вимоги сучасної науки. Цілком природною відповіддю реалізму на зміну ситуації у світовій політиці стало виникнення неореалізму.

Позиція неореалістів дещо різниться від концепцій класичного реалізму, хоча він, звичайно, став основою для їхньої теорії. Крім класичних понять реалізму — сила, влада, конфлікт тощо — неореалісти значну увагу приділяють міжнародній системі — сукупності держав, інших акторів у міжнародному середовищі, відносин між ними, які регулюють певними правилами і нормами, мають певну ієрархічність і постійно змінюються. Система зазвичай є динамічною, хоча зберігає певний рівень стабільності.

З точки зору неореалістів, структура міжнародної політики характеризується трьома основними властивостями: відсутність верховної влади (анархічність); захист кожною державою свого суверенітету; нерівномірний розподіл сили між державами.

Крім того, в неореалізмі спостерігається дещо інше, відмінне від реалістичного, розуміння поняття сили. Альтернативою політиці з позиції сили вважається політика забезпечення безпеки. На відміну від класичного реалізму, неореалісти не бачать потреби у нарощенні сили, оскільки її надлишок, так само як і нестача, може мати наслідком втягування у небажаний конфлікт. Тому неореалісти говорять про достатній рівень сили, який необхідний для виживання держави й захисту національних інтересів [8, с. 183].

Відомий теоретик неореалізму Кеннет Волтц, розглядаючи державу з її «раціональним егоїзмом», війну як засіб досягнення державою своїх цілей — могутності і влади, міжнародне середовище з його залежними і не-

залежними змінними як важливий чинник у вивченні світової політики і міжнародних відносин, все ж, як і всі неореалісти, був прихильником етатизму, визнаючи державу основним суб'єктом міжнародних відносин та не вірячи у можливості міжнародних організацій. Проте вважаючи, що теорія міжнародних відносин повинна ґрунтуватися на цілісності світу та розумінні існування глобальної системи, елементами якої є держави, К. Волтц зробив крок до зближення з транснаціоналістами.

Волтц доволі песимістично ставився до можливостей врегулювання відносин між державами. Він вважав, що «анархічність міжнародних відносин, відсутність верховної влади, а також правових і моральних норм, здатних на основі загальної згоди ефективно регулювати взаємодії основних акторів, запобігаючи руйнівним для них і для світу загалом конфліктам і війнам, збереглися без істотних змін з часів Фукідіда. Тому не варто сподіватися на реформування даної сфери, на побудову міжнародного порядку, заснованого на правових нормах, колективній безпеці і вирішальній ролі наднаціональних організацій» [1, с. 90]. В той час, як всередині держави відносини між громадянами регулює уряд, анархія міжнародної політики — це нестача центрального двигуна, через що держави повинні діяти так, щоб гарантувати насамперед свою безпеку.

Таким чином, К. Волтц сформулював 3 основних принципи структури міжнародних відносин: держави в міжнародних відносинах керуються мотивом виживання; основними учасниками міжнародних відносин залишаються держави; всі держави не однорідні, а мають різні можливості або потенціал [9, с. 25–32].

Інший дослідник — Роберт Гілпін, хоч і визнавав найважливішим суб'єктом міжнародних відносин державу, все ж поряд з нею вирізняв і інших акторів, у тім числі і міжнародні організації. Проте, на його думку, міжнародні організації не можуть бути самостійними суб'єктами міжнародних відносин, оскільки є лише інструментами для здійснення політики держав і повністю від них залежать.

Отже, значною заслугою неореалістів можна вважати те, що вони вперше почали ґрунтовно вивчати міжнародне середовище, міжнародну систему як важливий чинник міжнародних відносин, тобто поряд з державою, її інтересами і цілями постав новий об'єкт дослідження — оточення держав, складна сукупність їхніх взаємовідносин і норм, що їх регулюють, а також безліч інших чинників, що впливають на формування міжнародних систем. Оскільки міжнародна організація є одним з елементів міжнародної системи, то увагу було акцентовано і на неї як на автономну одиницю, хоча, на думку неореалістів, серйозних наслідків її дії мати не могли, адже значною мірою залежали від держав.

На нашу думку, концепція неореалізму є доволі ґрунтовною, проте головним її недоліком є те, що держава все ж залишається провідним суб'єктом міжнародних відносин, не поступаючись місцем іншим акторам у жодній сфері. Це, як нам здається, не зовсім відповідає реальній ситуації у міжнародних відносинах, хоча у таких важливих сферах, як політична та безпекова, держава продовжує утримувати свої позиції.

З викладеного вище можна зробити висновок, що представники політичного реалізму різних періодів так чи інакше торкалися міжнародних організацій чи хоча б питання об'єднання держав. Очевидним є факт, що часто думки вчених стосовно ролі міжнародних організацій є діаметрально протилежними: від їхнього розуміння як маргінальних додатків зовнішньої політики держав до надання їм важливого значення у вирішенні проблем та врегулюванні процесів на міжнародній арені.

Проаналізувавши погляди реалістів на міжнародні організації, отримуємо не зовсім оптимістичну картину, адже більшість реалістів все ж не вірять у можливості міжнародних організацій значним чином впливати на перебіг міжнародних процесів, на зміну ситуації на міжнародній арені та поведінку тих чи інших суб'єктів. Проте реалістам все ж не вдається повністю ігнорувати діяльність міжнародних організацій, і вони змушені відзначати важливість взаємодій між державами (наприклад, для підтримки рівноваги сил), тим самим визнаючи необхідність існування та ефективного функціонування міжнародних організацій для забезпечення таких взаємодій.

Тому незважаючи на скептичні зауваження критиків міжнародним організаціям, на нашу думку, варто претендувати на більш вагому роль у світовій політиці, зокрема у сфері врегулювання конфліктів, зменшуючи поступово вплив окремих держав, котрі не є безпосередніми учасниками конфлікту, але зацікавлені у створенні сприятливої для себе ситуації у певному регіоні світу.

Список використаної літератури

1. Теория международных отношений : хрестоматия / Сост., науч. ред. и коммент. П. А. Цыганкова. — М. : Гардарики, 2002. — 400 с.
2. Новиков Г. Теории международных отношений / Г. Новиков. — Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1996. — 298 с.
3. Макиавелли Н. Государь. Искусство стратегии / Никколо Макиавелли ; [пер. с итал.]. — М. : Эксмо; СПб. : Мидгард, 2008. — 672 с.
4. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского / Т. Гоббс // Сочинения : в 2 т. — М. : Мысль, 1991. — Т. 2. — 643 с.
5. Morgentau G. Politics among Nations / G. Morgentau. — New York, 1966.
6. Bull H. The balance of power and international order / H. Bull // Perspectives of World Politics: a Reader / Edited by Richard Little and Michael Smith. — 2nd ed. — Routledge; London, 1991. — 496 p.
7. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер ; пер. с англ. В. В. Львова ; послесл. Г. А. Арбатова. — М. : Ладомир, 1997. — 848 с.
8. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: підручник. — 4-те вид., перероб. і доп. / М. З. Мальський, М. М. Мацях. — К. : Знання, 2011. — 406 с.
9. Історія розвитку політичної думки. Курс лекцій : навч. посібник / В. Маддіссон, Л. Ларченко, В. Степко, Л. Діденко. — К. : Либідь, 1996. — 176 с.
10. Коньшев В. Н. О неореализме Кеннета Уолтса / В. Н. Коньшев // Полис. — 2004. — № 2. — С. 146–155.

Стаття постуила до редакції 21.12.12

А. Кучик

кафедра международных отношений и дипломатической службы
Львовского национального университета имени Ивана Франко
19, ул. Сечевых стрельцов, Львов, 79000, Украина

И. Червинка

кафедра международных отношений и дипломатической службы
Львовского национального университета имени Ивана Франко
19, ул. Сечевых стрельцов, Львов, 79000, Украина

**ВЗГЛЯДЫ РЕАЛИСТОВ И НЕОРЕАЛИСТОВ НА ФУНКЦИИ И РОЛЬ
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ**

Резюме

Рассмотрены концепции реалистов и неореалистов. Осуществлен анализ и сравнение их взглядов на функции и роль в мировой политике международных организаций.

Ключевые слова: международная организация, мировая политика, реализм, неореализм.

О. Kuchyk

The Department of International Relations and Diplomatic service
of Ivan Franko National University of Lviv
19, Sichovych Stril'tsiv St., Lviv, 79000, Ukraine

I. Chervinka

The Department of International Relations and Diplomatic service
of Ivan Franko National University of Lviv
19, Sichovych Stril'tsiv St., Lviv, 79000, Ukraine

**REALISTS AND NEOREALISTS VIEWS ON THE FUNCTIONS
AND THE ROLE OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS**

Summary

Concepts of realists and neorealists are considered. The analysis and comparison of their views on the functions and the role of international organizations in world politics are made.

Key words: international organization, world politics, realism, neorealism.

УДК 327(53)

Ж. Б. Игошина

канд. полит. наук, преподаватель кафедры международных отношений
Института социальных наук

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
каб. 35, 24/26, Французский бульвар, Одесса, 65058, Украина
тел.: (0482) 63 32 59
e-mail: Zhanna Igoshyna <joannai@ukr.net>

РИСКИ «АРАБСКОЙ ВЕСНЫ» И ИХ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ БЛИЖНЕВОСТОЧНОГО КУРСА УКРАИНЫ

В статье рассматриваются политические и экономические риски «арабской весны» и их значение для ближневосточного вектора внешней политики Украины. Особое внимание уделено смещению регионального баланса сил, влиянию суннитско-шиитских противоречий на усиление социально-политических рисков, а также сравнительному анализу положения арабских стран в контексте изменений, вызванных «арабской весной». Выделены ключевые страны, развитие отношений с которыми представляется наиболее перспективным для ближневосточного курса Украины.

Ключевые слова: риски «арабской весны», региональный баланс сил, суннитско-шиитские противоречия, ближневосточный курс Украины.

Ближний Восток сегодня остается ареной наибольшей политической активности как вследствие своего исключительного стратегического, энергетического, торгово-экономического и культурно-религиозного значения, так и по причине продолжающейся «арабской весны», вспыхнувшей в декабре 2010 года. Ввиду того, что развитие отношений со странами Арабского Востока является для Украины одним из внешнеполитических приоритетов, исследование основных социально-политических и экономических рисков, вызванных «арабской весной» и могущих оказать долгосрочное влияние на ситуацию в регионе, представляет несомненный интерес и актуальность.

Стремительное развитие событий на Ближнем Востоке после начала массовых народных протестов и демонстраций в ряде арабских стран, приведших к свержению режимов Бен Али в Тунисе и Хосни Мубарака в Египте, войне в Ливии и глубокому сирийскому кризису, сохранение крайне нестабильной и неопределенной ситуации при участии международных акторов в процессе смены арабских политических элит, требуют от Украины серьезного пересмотра и выработки новой внешнеполитической ближневосточной стратегии, учитывающей последние реалии и риски, а также сохранения взвешенной и сбалансированной позиции, основанной на понимании особенностей процессов, которые происходят в регионе.

Положение арабских стран в контексте «арабской весны»

Согласно результатам Индекса политических рисков (Political Risk Atlas) компании Maplecroft за 2012 год, из десяти государств, характеризующихся наиболее быстрыми темпами увеличения политических рисков, девять государств находятся на Арабском Востоке. Речь идет об Алжире, Бахрейне, Египте, Кувейте, Ливии, Марокко, Омане, Сирии и Тунисе. В данных странах политическая нестабильность, коррупция и нарушение прав человека сочетаются с довольно высоким уровнем доступа населения к цифровым технологиям, что сыграло не последнюю роль в ходе массовых протестов в этих странах, способствовало консолидации молодежи из разных социальных слоев. Примечательно, что в группу стран «высокого риска», по мнению экспертов Maplecroft, входит и Саудовская Аравия, претендующая на роль регионального лидера, по причине отсутствия демократии, угнетения прав человека и партнерских отношений между ваххабитским духовенством и династией Ас-Сауд [1].

Значительно возросли и экономические риски для арабских стран. Так, согласно оценкам экономистов, перспективы неоднозначны даже для стран — экспортеров нефти. В то время как, например, Марокко и Иордания продолжают получать прибыль из-за роста цен на фосфаты и железо, в странах, оказавшихся в центре «арабской весны», беспорядки и смена политических элит привели к резкому падению темпов роста экономики вследствие снижения экономической деятельности во время протестов, сокращения прибыли туристического сектора и уменьшения объемов прямых иностранных инвестиций. В связи с ростом цен на нефть и на продукты питания прогнозируется дальнейший рост инфляционного давления и ослабление национальных валют. Ожидается также и усиление фискального давления, поскольку постреволюционные арабские правительства в ответ на политические требования населения вынуждены будут пойти на расширение субсидий на топливо и продовольствие, увеличение заработной платы и пенсий [2].

По данным Отчета о глобальной конкурентоспособности (The Global Competitiveness Report) за 2011–2012 гг. Всемирного экономического форума (World Economic Forum), изменения, вызванные «арабской весной», будут оказывать серьезное влияние на национальную конкурентоспособность арабских государств, что может привести к усугублению разрыва в конкурентоспособности экономик между нефтяными монархиями Персидского залива и остальными странами арабского мира. Данная тенденция нашла свое отражение в показателях за 2011 год, согласно которым большинство стран Персидского залива продолжают двигаться вперед в рейтинге конкурентоспособности, в то время как экономические показатели многих стран Северной Африки и Леванта находятся в состоянии застоя или ухудшаются [3].

Впрочем, согласно рейтингу Индекса экономической свободы (Index of Economic Freedom) за 2012 год американского исследовательского центра «Фонд наследия» («Heritage Foundation»), Саудовская Аравия, например,

заняла 74 место в мировом рейтинге и 8 место среди 17 представленных в рейтинге стран Ближнего Востока и Северной Африки, что на 3,7 пункта хуже по сравнению с показателем за тот же период 2011 года. Основной причиной данного снижения эксперты центра называют значительное увеличение государственных расходов, направленное на предотвращение возможных общественных беспорядков. Кроме того, восприимчивость правовой системы к политическим веяниям, отсутствие прозрачности, низкий уровень валютной стабильности и инвестиционной свободы оказывают неблагоприятное воздействие на развитие экономики [4].

Пожалуй, Катар — единственное арабское государство, которое в политическом и экономическом плане усилило свои позиции в регионе после начала «арабской весны». Согласно рейтингу Индекса экономической свободы за 2012 год, Катар занял 25 место в мире и 2 место среди 17 представленных в рейтинге стран Ближнего Востока и Северной Африки. При этом отмечаются значительные улучшения в области борьбы с коррупцией и денежно-кредитной свободы, существенный прогресс в создании институциональной основы для устойчивого и диверсифицированного экономического роста, что способствует закреплению за Катаром статуса регионального финансового центра. Вместе с тем, колебания цен, существующие ограничения на объемы иностранных инвестиций и государственный контроль над экономикой стоят на пути более динамичного развития экономики эмирата [5].

Смещение регионального баланса сил

Политические потрясения, затронувшие в большей или меньшей степени практически все арабские страны, оказали значительное воздействие как на региональный баланс сил, так и на внутривосточную ситуацию, став причиной беспрецедентных изменений.

Прежде всего, следует отметить тот факт, что «арабская весна» положила конец существовавшему региональному статус-кво, создав благоприятные условия для включения Турции в процесс формирования нового баланса сил и сместив центр регионального влияния в субрегион Персидского залива, в частности в Саудовскую Аравию и Катар.

В свете выпадения Египта из орбиты региональных лидеров после свержения Хосни Мубарака, особый интерес представляет инициатива Саудовской Аравии по расширению и объединению Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива (ССАГПЗ) в некое подобие конфедерации. Идея создания объединения наподобие ЕС давно витала в арабском мире. Долгое время она не давала покоя сторонникам реформирования Лиги арабских государств (ЛАГ), превратившейся в малоэффективный совещательный форум, а с началом «арабской весны» и вовсе дезориентировавшейся. И вот в декабре 2011 г. мысль о создании союзного образования посетила короля Саудовской Аравии Абдаллу, положив начало многочисленным диспутам относительно жизнеспособности подобного проекта [6].

Амбициозные планы короля Абдаллы касательно «нового союза стран Персидского залива» попытался обозначить в своей презентации саудовский политолог Наваф Обаид (Nawaf Obaid) из Центра исламских исследований имени короля Фейсала (the King Faisal Center for Research and Islamic Studies). По мнению Обаида, Саудовская Аравия имеет все шансы для того, чтобы успешно возглавить блок государств Персидского залива, которые, в отличие от пестрого состава ЛАГ, связаны достаточно прочными узами и более склонны к интеграционным преобразованиям. Взяв за модель Европейский союз, «Конфедерация стран Персидского залива» (the «Gulf Confederation») вполне может стать прочным политическим, экономическим и военным союзом со столицей в Эр-Рияде. Обаид также не исключает возможности того, что помимо настоящих членов ССАГПЗ — Саудовской Аравии, Бахрейна, Катара, Кувейта, Омана и ОАЭ, в состав конфедерации через некоторое время войдут Иордания и Марокко [7]. Оптимистического настроения относительно оформления ССАГПЗ в конфедерацию придерживаются многие арабские эксперты и за пределами Саудовской Аравии. В то же время результаты консультативной встречи лидеров стран Совета сотрудничества, прошедшей 14 мая 2012 г., отодвинувшие принятие окончательного решения о создании союза стран Персидского залива, свидетельствуют о том, что претворение в жизнь планов короля Абдаллы наткнулось на ряд серьезных препятствий. Свое согласие на объединение дали только Катар и Бахрейн, в то время как ОАЭ и Оман заявили о том, что по ряду причин смогут присоединиться к конфедерации на более позднем этапе.

Непростой остается ситуация и вокруг возможного присоединения Бахрейна к союзу стран Персидского залива, несмотря на предварительное согласие правящей династии Аль-Халифа. Дело в том, что подобному сценарию всячески противится оппозиционная партия «Аль-Вифак», которая требует проведения референдума по данному вопросу. Учитывая негативную реакцию со стороны Ирана относительно планируемого возникновения конфедеративного образования, а также тот факт, что подавляющее большинство населения Бахрейна составляют шииты, то вполне вероятно, что, в случае подписания декларации о намерении создания подобного союза, Бахрейн накроет новая волна демонстраций и беспорядков. Данный тезис подкрепляется еще и тем, что многими противниками объединения Бахрейна и Саудовской Аравии стремление короля Абдаллы создать союзное образование рассматривается как попытка поглощения Бахрейна и закрепления в нем оккупационного режима.

Одной из главных причин необходимости создания союза стран Персидского залива называется противодействие иранской угрозе, но и здесь ситуация не столь проста, как может показаться на первый взгляд. Дело в том, что страны-члены ССАГПЗ так до сих пор и не договорились относительно единой позиции по иранской угрозе. Так, Саудовская Аравия склонна придерживаться более жесткой линии, чем Оман и Катар. По мнению некоторых аналитиков, Саудовская Аравия использует инициативу о создании союза, чтобы создать видимость сплоченности и единства между странами ССАГПЗ не только для Ирана, но и для США.

Таким образом, очевидно стремление Саудовской Аравии подняться на следующую ступень, ведущую к региональному лидерству, путем объединения вокруг себя остальных стран-членов ССАГПЗ в качестве сателлитов, а не наличие сплоченного блока аравийских монархий, готовых к объединению. Скорее, наоборот, переговоры по созданию конфедерации стран Персидского залива вскрыли давние противоречия между ними, требующие значительных усилий для преодоления, а потому способные существенно замедлить процесс становления союзного образования.

Влияние суннитско-шиитских противоречий на усиление социально-политических рисков

Вместе с тем, обострившееся в ходе «арабской весны» суннитско-шиитское противостояние может стать катализатором для процесса объединения аравийских монархий. Противостояние между арабами-суннитами и арабами-шиитами состоит не только и не столько из конфессиональной составляющей. Это противостояние имеет отчетливые признаки борьбы за региональное лидерство между консервативно-либеральным суннитским режимом Саудовской Аравии с панарабскими амбициями и консервативно-революционным шиитским режимом Ирана с претензиями на региональную гегемонию и экспорт исламской революции. Руководствуясь собственной стратегией, направленной на консолидацию шиитской общины во всем регионе, Иран оказывает активную поддержку шиитским организациям, фондам и партиям Ливана, Ирака, Йемена, Кувейта, ОАЭ, Бахрейна и Восточной провинции Саудовской Аравии. Представляют интерес и особые отношения, существующие между правящими кругами Ирана и алавитским руководством Сирии в рамках стратегического союза, о котором Сирия заявила еще накануне Второй ливанской войны в июле-августе 2006 г. [8].

Наиболее многочисленные шиитские общины представлены в Ираке, Ливане и Бахрейне. Вмешательство США во внутренние дела Ирака, в котором с момента провозглашения его независимости в 1932 г. и до американской оккупации 2003 г. власть была сосредоточена в руках суннитов, с целью формирования новой политической системы на принципах западной демократии коренным образом изменило положение шиитов. В результате парламентских выборов 2005 г. Объединенный иракский альянс, большинство которого составляют шиитские партии, получил 140 мест в парламенте из возможных 275 [9]. События в Ираке вызвали вполне обоснованное беспокойство в Саудовской Аравии, где шииты составляют 10 % населения. Восстание шиитов-зейдитов Аль-Хути («хауси») в Йемене стало еще одним доказательством роста «шиитской угрозы». Группировка Аль-Хути, имея тесные связи с Ираном, рассматривается как действующий инструмент «экспорта исламской революции» и серьезная угроза внутривнутриполитической стабильности как Саудовской Аравии, так и остальных стран Персидского залива. Тем более что главной целью хутистов является реставрация свергнутого в 1962 г. религиозно-монархического имамата. Учи-

тывая тот факт, что шииты компактно проживают в нефтяных районах вдоль побережья Персидского залива в Саудовской Аравии, ОАЭ, Бахрейне, Омане и Катаре, превращение Йемена в шиитское государство создаст постоянный источник религиозного сепаратизма, что в свою очередь может способствовать реализации геополитического сценария по созданию «шиитского пояса» под эгидой Ирана. Мятёжные северные провинции Йемена Саада и Гауф уже перешли под полный контроль «хауси» [10].

Очаг шиитского недовольства, тлевший десятилетиями в Бахрейне, поставил и эту арабскую страну на грань революции. По разным статистическим данным, шииты составляют от 60 до 75 % населения Бахрейна. При этом у власти находится королевская семья Аль-Халифа, которая исповедует ислам суннитского толка. Конфессиональная вражда между суннитами и шиитами Бахрейна не раз приводила к открытым столкновениям и кровопролитию. На сегодняшний день главной оппозиционной силой, удерживающей Бахрейн на грани революции, является шиитское движение «Аль-Вифак», которое выступает за расширение прав шиитов, составляющих не менее 70 % населения Бахрейна. С восхождением на трон в 1999 г. шейха Хамада бин Исы Аль-Халифы, политическим заключенным была объявлена амнистия, а ссыльным политикам даровано право вернуться в Бахрейн. Милостивым жестом нового короля не преминули воспользоваться опальные шиитские активисты, что привело к всплеску политического самосознания шиитов и созданию в 2001 г. ассоциации «Аль-Вифак», от которой позже отпочковались движения «Аль-Хак» во главе с Хассаном Мушаимой и «Аль-Вафа», основанное Абдул Ваххабом Хуссейном [11, р. 238]. На волне «арабской весны» 8 марта 2011 г. «Аль-Вафа», «Аль-Хак» и «Освободительное движение Бахрейна» создали «Республиканскую коалицию», основной целью которой было свержение монархии и установление республиканского строя. Арестованные в марте 2011 г. Хассан Мушаима и Абдул Ваххаб Хуссейн были приговорены к пожизненному заключению [12]. Как долго правящая династия Бахрейна сможет подавлять внутренние импульсы шиитских оппозиционеров в одиночку — сказать сложно, в то время как все более очевидной становится неизбежность глубокого раскола и так разобщенного бахрейнского общества по религиозному признаку.

Перспективы развития ближневосточного вектора внешней политики Украины

Несмотря на обозначенные выше риски и некоторое замедление политических контактов с регионом, Украина продолжает реализацию одного из важнейших направлений внешнеполитической стратегии, основанного на поступательном развитии отношений со странами Ближнего Востока и Африки. Следует отметить активизацию политического диалога с арабскими государствами с целью создания необходимой базы договоренностей, направленных на привлечение инвестиций, в частности, из монархий Персидского залива в Украину.

При этом развитие сотрудничества с Саудовской Аравией остается наиболее привлекательной возможностью для дальнейшего вхождения Украины на арабские рынки. Занимая первое место среди экспортеров нефти в мире, Королевство Саудовская Аравия имеет на своей территории более 25 % подтвержденных нефтяных ресурсов планеты. Нефтедобывающая отрасль промышленности обеспечивает более 75 % дохода в бюджет страны, 45 % ВВП и 90 % доходов от экспорта. Около 45 % ВВП поступает из частного сектора, в то время как основные секторы экономики находятся под контролем государства, хотя в последние годы наблюдается тенденция роста частного сектора в целях снижения зависимости от нефти. Немалый интерес для Украины представляет тот факт, что власти Саудовской Аравии допускают возможность совместного участия частных и иностранных инвесторов в энергетических и телекоммуникационных проектах [13].

Наиболее перспективными направлениями сотрудничества между Украиной и КСА на сегодняшний день являются агропромышленный комплекс, нефтедобывающая и строительная отрасли. Открытие посольства Королевства Саудовской Аравии в Украине в 2010 году способствовало интенсификации двусторонних торгово-экономических отношений. Так, по данным Госкомстата Украины, объем торговли товарами за период с января по сентябрь 2010 года составил 526 млн 855 тыс. дол. США, на 36,8 % превысив показатели за аналогичный период 2009 года [14].

Несомненный интерес для Украины представляет и развитие двусторонних отношений с Катаром, особенно в газовой отрасли. Занимая 3 место в мире после России и Ирана по запасам природного газа (896 трлн куб. футов по состоянию на 1 января 2011 г., согласно Oil & Gas Journal), Катар семимильными шагами расширяет рынки сбыта по всем ключевым направлениям, все настойчивее вытесняя Россию из Европы и Азии [15].

Ключевое значение для Катара имеет «Северное» шельфовое месторождение, находящееся к северо-востоку от Катара и входящее в иранский Южный Парс, крупнейшее нефтегазовое месторождение в мире. Развитие газового сектора в основном связано с крупномасштабными проектами по экспорту сжиженного природного газа (СПГ), при этом доминирующими компаниями в этой отрасли являются Qatargas Operating Company Limited (Qatargas) и Ras Laffan Company Limited (RasGas). Большая часть акций Qatargas и RasGas принадлежит Qatar Petroleum (не менее 65 % акций каждого предприятия), хотя без присутствия американских, европейских и японских нефтегазовых компаний не обошлось: 30 % акций RasGas принадлежит ExxonMobil, в то время как совладельцами Qatargas в разных долях являются все та же ExxonMobil, Total, Mitsui, Marubeni, Idemitsu Kosan, Cosmo Oil, ConocoPhillips и Shell [16].

Традиционно поставляя газ в Великобританию, Японию, Южную Корею, Таиланд, Индию и Сингапур, в последнее время Катар ведет активные переговоры с Украиной и Литвой относительно поставок СПГ. В ходе украинско-катарских переговоров премьер-министр Украины Николай Азаров предложил Катару рассмотреть также и возможность участия Дохи в строительстве СПГ-терминала в Одесской области [17]. Предполагается,

что терминал будет построен к 2015 г., мощность его составит 10 млрд кубометров газа в год [18].

В конце мая 2012 года в Стамбуле при участии министра энергетики и природных ресурсов Турции Танера Йылдыза, министра энергетики и промышленности Катара Мухаммеда бин Салеха Ас-Сад и председателя Госинвестпроекта Украины Владислава Каськива состоялась встреча делегаций относительно альтернативных источников поставки газа в Украину, после которой были проведены отдельные украинско-катарские, украинско-турецкие и турецко-катарские переговоры. Они касались проблемы прохода танкеров с СПГ через Босфорский пролив и использования украинских газохранилищ [19].

К слову, учитывая все возрастающее влияние Турции в регионе, а также традиционно добрососедские и динамичные украинско-турецкие отношения, дальнейшее развитие политического и экономического сотрудничества с Турецкой Республикой в фокусе «арабской весны» представляется особенно актуальным. Укрепление двусторонних отношений с Турецкой Республикой может привести к выходу Украины на новый уровень отношений с постреволюционными арабскими государствами, в частности с Тунисом и Египтом, с которыми у Анкары после прихода к власти исламистских «Ан-Нахды» и «Партии свободы и справедливости» сложились достаточно теплые отношения. Следует отметить также и имеющуюся ориентацию данных стран на заимствование политического опыта и отдельных элементов модели развития Турецкой Республики в процессе формирования контуров собственного политического транзита.

Заключение

«Арабская весна» запустила необратимые трансформационные процессы, которые с разной долей интенсивности будут изменять обстановку как внутри арабских государств, так и на региональном и глобальном уровнях. Переходный период в арабских странах только начался, поэтому при рассмотрении основных составляющих ближневосточного вектора внешней политики Украины следует учитывать тот факт, что потребуется, по меньшей мере, несколько лет для того, чтобы новообразованные арабские правительства сумели воплотить в жизнь экономические и политические реформы. При этом на формирование как внутри-, так и внешнеполитических курсов таких стран как Тунис, Египет и Ливия будут оказывать влияние исламистские силы, получившие весомую поддержку населения в ходе событий «арабской весны». Обретающий новые контуры региональный баланс сил и растущее воздействие суннитско-шиитского противостояния на ситуацию в странах Персидского залива, особенно в Бахрейне, также в значительной степени будут влиять на дальнейшую трансформацию арабских стран.

В условиях политической, социальной и экономической неопределенности вызовы и риски, стоящие перед руководством арабских государств, требуют незамедлительного и продуманного отклика. Незавершенность политических и социально-экономических реформ, неготовность как но-

воизбранных, так и устоявших перед натиском «арабской весны», арабских лидеров к их полной имплементации, рост конфликтного потенциала ближневосточного региона, активизация исламского фактора в политических процессах, высокий уровень безработицы среди арабского населения, большую часть которого составляет образованная молодежь, имеющая доступ к информационным технологиям, по-прежнему стоят на повестке дня арабского общества, с каждым днем все сильнее замедляя процессы демократического транзита.

Безусловно, дальнейшая динамика развития отношений между Украиной и арабскими странами в значительной мере будет зависеть от того, какой путь выберут арабские государства в качестве ответа на риски «арабской весны».

Список использованной литературы

1. Maplecroft's Political Risk Atlas 2012 Identifies Next Political Risk Hotspots and Potential Investment Opportunities in Growth Economies// Maplecroft Global Risk Analytics. — Режим доступа: http://www.maplecroft.com/about/news/pr_2012.html — Дата доступа: 19.11.2012. — Название с экрана.
2. Charafeddine R. H. The Economic and Financial Impacts of the Arab Awakening// Raed H. Charafeddine// The Belfer Center for Science and International Affairs at Harvard University. — Режим доступа: [http://www.belfercenter.ksg.harvard.edu/files/The %20Economic %20and %20Financial %20Impacts %20of %20the %20Arab %20Awakening %20- %20Raed %20H %20 %20Charafeddine %20- %20Sep %20 %202011.pdf](http://www.belfercenter.ksg.harvard.edu/files/The%20Economic%20and%20Financial%20Impacts%20of%20the%20Arab%20Awakening%20-%20Raed%20H%20%20Charafeddine%20-%20Sep%20%202011.pdf). — Дата доступа: 19.11.2012. — The Belfer Center for Science and International Affairs at Harvard University.
3. The Global Competitiveness Report 2011–2012// The World Economic Forum. — Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf. — Дата доступа: 19.11.2012. — The World Economic Forum.
4. Saudi Arabia. Economic Freedom Score//The Heritage Foundation. — Режим доступа: <http://www.heritage.org/index/pdf/2012/countries/saudi-arabia.pdf>. — Дата доступа: 19.11.2012. — The Heritage Foundation.
5. Qatar. Economic freedom Score// The Heritage Foundation. — Режим доступа: <http://www.heritage.org/index/pdf/2012/countries/qatar.pdf>. — Дата доступа: 19.11.2012. — The Heritage Foundation.
6. Saudi King Abdullah Urges GCC 'to Move from Phase of Cooperation to Phase of Union'// Al Arabiya News. — Режим доступа: <http://www.alarabiya.net/articles/2011/12/20/183512.html>. — Дата доступа: 19.11.2012. — Название с экрана.
7. Saudi Arabia in a Post «Arab Spring» Environment: Obaid//Saudi-US Relations Information Service. — Режим доступа: <http://www.susris.com/2012/02/14/saudi-arabia-in-a-post-arab-spring-environment-obaid/> — Дата доступа: 19.11.2012. — Название с экрана.
8. Mansharof Y., Winter O. The Strategic Alliance Between Iran and Syria — Military and Economic Aspects./Y. Mansharof, O. Winter//The Middle East Media Research Institute. — Режим доступа: <http://www.memri.org/report/en/print2345.htm>. — Дата доступа: 19.11.2012. — Название с экрана.
9. Подцероб А. Б. Шиитско-суннитское противостояние в Ираке//Институт Ближнего Востока. — Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/11-01-07.htm>. — Дата доступа: 19.11.2012. — Институт Ближнего Востока.
10. Кирсанов Е. Е. Йемен и Саудовская Аравия: заклятые друзья// Институт Ближнего Востока. — Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/06-01-09.htm>. — Дата доступа: 19.11.2012. — Институт Ближнего Востока.
11. Louer L. Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf/Laurence Louer. — New York: Columbia University Press, 2008. — 256 p.

12. Bahrain's still stuck//Foreign Policy. — Режим доступу: http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/08/15/bahrains_still_stuck. — Дата доступу: 19.11.2012. — Названіє с екрана.
13. Saudi Arabia// The Heritage Foundation. — Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/country/saudiarabia>. — Дата доступу: 19.11.2012. — The Heritage Foundation.
14. Двостороння торгівля товарами між Україною та Королівством Саудівська Аравія (січ. — вер. 2010 р.)//Державна підтримка українського експорту. — Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_za_kab_stat/sau/4716.html. — Дата доступу: 19.11.2012. — Названіє с екрана.
15. Qatar//U. S. Energy Information Administration. — Режим доступу: <http://www.eia.gov/EMEU/cabs/Qatar/pdf.pdf>. — Дата доступу: 19.11.2012. — U. S. Energy Information Administration.
16. Qatar Petroleum. Corporate Profile //Qatar Petroleum. — Режим доступу: [http://www.qp.com.qa/Files/QP %20Profile/QP %20Corporate %20Brochure %202011 %20-%20 English.pdf](http://www.qp.com.qa/Files/QP%20Profile/QP%20Corporate%20Brochure%202011%20-%20English.pdf). — Дата доступу: 19.11.2012. — Qatar Petroleum.
17. Україна запропонувала Катару взяти участь у будівництві LNG-терміналу // Урядовий портал. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245193494. — Дата доступу: 19.11.2012. — Названіє с екрана.
18. Практична реалізація національного проекту «LNG-термінал» почнеться 26 листопада// Урядовий портал. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245797852. — Дата доступу: 19.11.2012. — Названіє с екрана.
19. Теперь и Катар поможет Украине с энергетикой//Инвест Україне. — Режим доступу: <http://investukr.com.ua/get-news/1254/> — Дата доступу: 19.11.2012. — Названіє с екрана.

Стаття поступила в редакцію 22.03.2013

Ж. Б. Ігошина

кафедра міжнародних відносин

Інститут соціальних наук

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

каб. 35, 24/26, Французький бульвар, Одеса, 65058, Україна

РИЗИКИ «АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ» ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ БЛИЗЬКОСХІДНОГО КУРСУ УКРАЇНИ

Резюме

У статті розглядаються політичні та економічні ризики «арабської весни» та їх значення для близькосхідного вектора зовнішньої політики України. Особливу увагу приділено зміщенню регіонального балансу сил, впливу сунітсько-шіїтських протиріч на посилення соціально-політичних ризиків, а також порівняльному аналізу положення арабських країн у контексті змін, викликаних «арабською весною». Виділено ключові країни, розвиток відносин з якими виглядає найбільш перспективним для близькосхідного курсу України.

Ключові слова: ризики «арабської весни», регіональний баланс сил, сунітсько-шіїтські протиріччя, близькосхідний курс України.

Z. Igoshyna

International Relations Department

Institute of Social Sciences

Odessa Mechnikov National University

r. 35, 24/26, Frantsuzsky boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

**THE «ARAB SPRING» RISKS AND THEIR IMPLICATIONS
FOR THE MIDDLE EASTERN VECTOR OF UKRAINE'S
FOREIGN POLICY**

Summary

The article focuses on the political and economic risks of the «Arab Spring» and their implications for the Middle Eastern vector of Ukraine's foreign policy. Particular attention is paid to offset the regional balance of power, the influence of the Sunnis-Shiites conflict on the increasing social and political risks, as well as a comparative analysis of the situation in the Arab countries in the context of changes brought about by the «Arab Spring».

Key words: the 'Arab spring' risks, regional balance of power, the Sunnis-Shiites contradictions, the Middle Eastern vector of Ukraine's foreign policy.

УДК 327(477:52):35.075.31

В. В. Удовік

аспірант кафедри історії та світової політики Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
24/26, Французький б-р, Одеса, 65026, Україна
Тел.: 8 (048) 798-36-62
e-mail: violetta_udovik@mail.ru

**УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ (У КОНТЕКСТІ ВІЗИТУ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЯНУКОВИЧА ДО ЯПОНІЇ)**

У цій статті автор аналізує погляди стосовно сучасної України, які домінують у засобах масової інформації та наукових колах Японії, надає інформацію щодо українсько-японського співробітництва в економічній та політичній сферах у 2000-х рр., а також підводить підсумки візиту Президента України В. Януковича до Японії у 2011 р. Особливість цієї статті полягає в тому, що при її написанні були здебільшого використані японські джерела.

Ключові слова: українсько-японські відносини, Японія.

Ця стаття розглядає українсько-японське співробітництво у контексті візиту Президента України Віктора Януковича до Японії, який відбувся з 18 по 20 січня 2011 р. Її мета — простежити якісні зміни в українсько-японських відносинах після візиту Президента та виділити нерозв'язані питання, на які слід звернути увагу українському уряду. У статті також приділяється увага реагуванню уряду, ЗМІ та дослідників Японії на політичні події в Україні останніх років та їх оцінкам нової влади в Україні. При написанні даної праці було використано матеріали таких японських газет, як «Майнічі шимбун» та «Йоміурі шимбун», економічних видань «Рошиа юразія кейзай» («Російсько-євразійська економіка») та «Рошиа NIS кейзай хококу» («Доповідь щодо економіки Росії та СНД»), офіційні матеріали МЗС Японії, Адміністрації Президента України, презентаційні матеріали із заходів, проведених у ході візиту В. Януковича до Японії, а також матеріали інтерв'ю автора з Надзвичайним і Повноважним Послом України в Японії М. Куліничем.

Насамперед, зауважимо, які погляди домінують у Японії стосовно сучасної України. Японці з інтересом спостерігали за президентськими виборами в Україні на початку 2010 р. Після публікації доповіді місії ОБСЄ щодо президентських виборів в Україні, до якої входили також і японські представники, Міністерство закордонних справ Японії зробило заяву щодо позитивного стану демократизму президентських виборів в Україні та їх відповідності стандартам ОБСЄ та Ради Європи. Було висловлено сподівання, що український народ об'єднається задля подальшої стабілізації та розвитку України під керівництвом новообраного президента [10].

У засобах масової інформації Японії з цього приводу було порушено тему політичного розколу в українських масах. У ліберальній газеті «Майнічі сімбун», одразу після виборів в Україні, було надруковано передову статтю під назвою «Конфронтація між сходом та заходом викликає стурбованість». В ній автор виділив два типи конфронтації: 1) між населенням сходу та заходу України та 2) між блоками «Росія — Україна» та «США — Європа». Зазначалось, що швидке просування проросійської політики України та надання російській мові статусу державної можуть привести до сильної опозиції з боку прозахідних сил. Також в статі було висловлено сподівання на збалансовану політику уряду Президента В. Януковича. Що стосується глобальних міжнародних відносин, то автор вказаної статті висловив думку, що можлива відмова України від вступу в НАТО може посилити конкуренцію навколо України між Росією та США, тому ключем до стабільності у регіоні слід вважати американсько-російське співробітництво [11].

Японські дослідники не тільки приділили увагу питанню політичних поглядів українського народу та їх впливу на президентські вибори, а й дали свою оцінку політичним подіям в Україні останніх років. К. Ісігоока, автор статті «Кінець помаранчевої революції: аналіз президентських виборів в Україні 2010 р.», проаналізувавши всі президентські вибори незалежної України, зробив висновок, що у суспільстві на зміну ідеологічному протистоянню прийшло протистояння навколо питання національної ідентифікації України. Відображенням його стала конфронтація населення заходу та сходу України на виборах у 2004 р. та 2010 р. К. Ісігоока виділив загальну необхідну тенденцію для України — рухатись на Захід. По-перше, автор вказує, що Л. Кучма та В. Янукович, які отримали більшу частку голосів на сході, після свого обрання президентами України намагалися заручитись підтримкою населення заходу України. По-друге, автор висловив думку, що політичний рух до Європи є історичною тенденцією України та означає постійні проблеми у відносинах з Росією [3, с. 48–49].

Торкаючись долі помаранчевої революції, автор статті «Президентські вибори в Україні 2010 р. та нова влада» М. Хатторі зауважив, що, не дивлячись на певну дискредитацію політиків революційної хвилі, вона залишила в сучасній історії України поняття справедливих виборів та свободи слова. На його думку, ці демократичні цінності повністю закріпились в українському суспільстві. Водночас пан Хатторі розглядає відмову таких політиків, як Юлія Тимошенко, визнати результати виборів спробою ухилення від демократичних цінностей. Що стосується нової адміністрації Президента В. Януковича, то, хоч М. Хатторі й вважає міцний президентсько-прем'єрський тандем та майже одностороннє правління коаліції у парламенті плюсом для стабілізації країни, він висловив прогноз щодо подальшого скорочення її електоральної бази та загострення відносин з опозицією [15, с.13–14].

Протягом 18–20 січня 2011 р. президент України В. Янукович здійснив візит до Японії. Незважаючи на різноманітність заходів, проведених під час візиту — зустрічі з імператором Японії Акіхіто, прем'єр-міністром Н. Ка-

ном, представниками парламенту Японії, керівництвом провідних бізнес-корпорацій та відвідування міст Кіото та Осака, — економічна складова стала найважливішою частиною порядку денного у ході візиту В. Януковича до Японії.

Слід зазначити, що Японія вже до цього часу зарекомендувала себе в якості надійного партнера нашої країни. Ще з часів набуття Україною незалежності Японія у рамках Офіційної допомоги розвитку почала надавати Україні грантову допомогу, а починаючи з 2000-х рр. — і кредитну. Найяскравішим прикладом залучення японських кредитів став проект розвитку аеропорту «Бориспіль». У 2005 р. між Кабінетом Міністрів України та Японським банком міжнародного співробітництва було підписано Угоду про надання кредиту для фінансування проекту розвитку ДМА «Бориспіль», відповідно до якої Україні було надано кредит на суму близько 19 млрд 92 млн ієн під 1,5 % річних на 30 років з 10-річним пільговим періодом [6]. Результатом цього проекту стала реалізація будівництва пасажирського терміналу «Д» в аеропорту «Бориспіль», що дозволить суттєво збільшити його пасажиропотік. Велику увагу Японією було також приділено розвитку торгівлі з Україною. Так, у 2005 р. Японським банком міжнародного співробітництва було надано Укрексімбанку кредит на суму 28,5 млн доларів США для закупівлі японського машинного обладнання [12]. Крім того, Японія доклала значних зусиль для подолання наслідків всесвітньої економічної кризи в Україні. У лютому 2009 р. вона надала Міжнародному валютному фонду кредит на суму 100 млрд доларів США в якості резерву для своєчасної та ефективної допомоги державам-членам МВФ, який було, між іншим, використано і для надання допомоги Україні [16].

Найважливішими заходами у сфері економіки під час візиту президента В. Януковича до Японії стали українсько-японський бізнес-форум, що відбувся в Японській федерації бізнесу «Кейданрен», перший українсько-японський форум «Інвестиційні можливості України» та зустріч з Головою та членами японсько-української економічної ради у м. Кіото. Під час українсько-японського бізнес-форуму В. Янукович представив Україну як «одну із найбільших європейських країн, яка з одного боку межує з Росією, з іншого — з Європейським Союзом», «виготовляє сучасні космічні кораблі, літаки та іншу новітню продукцію машинобудування» та має «практично необмежений» потенціал сільського господарства. Президент зазначив, що Україна вийшла на етап стабільного розвитку та спрогнозував, що у 2011 р. вона «матиме одні з найкращих показників зростання ВВП на континенті». Крім того, він заявив про створення Ради вітчизняних та іноземних інвесторів та підкреслив високу зацікавленість України у присутності японського бізнесу в усіх сферах української економіки та освоєнні японським капіталом перспективного українського ринку [7].

Висока зацікавленість України у торгівлі та залученні інвестицій з Японії обумовлена, перш за все, їх невисоким рівнем. Незважаючи на те, що протягом 9 місяців 2010 р. спостерігалось збільшення обсягів двосторонньої українсько-японської торгівлі (загальний товарообіг склав 627,47 млн доларів США, що на 42,5 % більше, ніж за аналогічний період 2009 р. [8]),

на думку В. Януковича та голови «Кейданрен» Х. Йонекури, потенціал торговельно-економічних відносин між Україною та Японією «використовується не повністю» [1]. У результаті цього з метою сприяння експорту товарів і послуг з Японії та підтримки економічного розвитку України 18 січня у Токіо було підписано Кредитну угоду між Укрексімбанком та Японським банком міжнародного співробітництва щодо відкриття другої кредитної лінії на суму 8 млрд ієн, яка складає приблизно 100 млн доларів США [13]. Слід зазначити, що ця сума перевищує першу кредитну лінію 2005 р. у три рази, що може свідчити про зростаючий інтерес Японії у відкритті та розширенні іноземних ринків збуту в умовах погіршення стану її економіки та зростання національного зовнішнього боргу.

Водночас, необхідно зважати й на те, що підписання даної угоди забезпечить імпорт із Японії, що переважним чином формується на основі продукції високотехнологічних виробництв, але не вплине на експорт із України, що здебільшого складається із сільськогосподарської та металургійної продукції. В умовах глобальної продовольчої кризи та неспроможності Японії забезпечити себе продуктами харчування сільське господарство вважається одним із пріоритетних напрямків двостороннього економічного співробітництва між Україною та Японією. Впродовж 2009–2010 рр. японські компанії імпортували близько 500 тис. т фуражної кукурудзи, а також пшеницю та ячмінь [5], що є позитивною тенденцією. З введенням обмежень на експорт зернових з України в 2010 р., торгівля між Україною та Японією зменшилась, але відміна цих обмежень у 2011 р. дає надію на подальше зростання українського експорту до Японії.

Що стосується японських інвестицій до України, то у 2010 р. обсяг прямих японських інвестицій в Україну зріс до 130,74 млн доларів США або на 10,4 % у порівнянні з показником 2009 р., який становив 117,14 млн дол. США [9]. Але, незважаючи на кредитний потенціал Японії, вона не входить до десятки головних інвесторів України. Головними причинами такого положення можна назвати недостатню стабільність законодавчої та фінансової систем України, а також необхідність підвищення привабливості її інвестиційного клімату. У додаток до цього, на думку голови Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України В. Каськіва, однією з проблем України є необхідність створення системи інвестиційних пропозицій.

Українську відповідь щодо способів подолання цих складнощів було представлено у ході українсько-японського форуму «Інвестиційні можливості України», який проводився 18 січня 2010 р. за участю В. Януковича, К. Грищенка, української бізнес-делегації, а також Міністра економіки, торгівлі та промисловості Японії Б. Каіеда та близько 170 представників японських корпорацій та організацій. Так, по-перше, українською делегацією було представлено плани Президента розпочати у 2011 р. інвестиційну реформу, направлену на поліпшення інвестиційного клімату та законодавства України.

По-друге, головою Національного агентства з інвестицій було презентовано 11 інвестиційних проектів, пріоритетними напрямками яких є «нова

енергія», «нова якість життя», «Олімпійська надія 2022» та «нова інфраструктура». Прикладами проектів є будівництво терміналу для скрапленого газу на узбережжі Чорного моря, сонячних, повітряних та гідроелектростанцій («нова енергія»); будівництво доступного житла та системи переробки сміття («нова якість життя»); спорудження спортивної та туристичної інфраструктури («Олімпійська надія 2022»), Дунайського коридору («нова інфраструктура») тощо. Підвищений інтерес Японії до інфраструктурних та енергетичних проектів дає надію на успішне залучення японських інвестицій до цих проектів. Так, наприклад, за інформацією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії М. Кулініча, з японською стороною вже опрацьовується питання започаткування інфраструктурного проекту зі спорудження мостового переходу через р. Південний Буг у м. Миколаєві [5].

По-третє, важливою подією у цьому контексті стало включення представника Японії до Ради вітчизняних та іноземних інвесторів: 26 січня 2011 р. Президентом України було затверджено склад ради, до якої увійшов і Х. Ватанабе — президент та генеральний директор Японського банку міжнародного співробітництва.

По-четверте, важливим результатом візиту Януковича стала домовленість з прем'єр-міністром Японії Н. Каном щодо підписання у майбутньому Угоди про сприяння та захист інвестицій, що стимулюватиме надходження інвестицій із Японії до України.

Крім того, у Кіото відбулася зустріч В. Януковича з головою японсько-української економічної ради Х. Янагісавою, у ході якої були обговорені питання розширення торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, зокрема, за рахунок використання фінансових інструментів японського Банку міжнародного співробітництва та японської Агенції міжнародного співробітництва. Було також підтверджено бажання сторін активізувати ділові відносини між Україною та регіоном Кансай.

Відносно новою, але дуже перспективною сферою двостороннього співробітництва між Україною та Японією є енергозбереження та охорона навколишнього середовища. Це співробітництво здійснюється у рамках Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та є дуже затребуваним як для Японії, що приділяє багато уваги проблемам глобального потепління, так і для України, яка зацікавлена у підвищенні енергоефективності та модернізації своєї промисловості. Конкретним прикладом співробітництва у цій сфері є укладення Договору про купівлю одиниць встановленої кількості (карбонові викиди) за схемою «зелених інвестицій» у 2009 р. та отримання Україною від Японії інвестиційних коштів на суму 440 млн євро упродовж 2009–2010 рр. на реалізацію енергозберігаючих проектів. Станом на першу половину 2010 р. між Японією та Україною існує 202 проекти спільного впровадження, згідно з якими інвестор отримує право на реалізацію усіх знижених квот карбонових викидів. Розподілення цих проектів по секторам є наступним: 54 % — енергетика, 24 % — промисловість, 20 % — переробка твердих побутових відходів та 2 % — сільське господарство. Прикладами зареєстрованих проектів з

участю японських компаній є модернізація Алчевського металургійного комбінату та монтаж нового обладнання на Алчевському коксохімічному заводі за участю корпорації Сумітомо, а також утилізація шахтного метану на вугільній шахті імені А. Ф. Засядька за участю корпорації Марубені. Реалізація цих проектів є дуже важливою для нашої країни, тому що допоможе здобути японські екологічні технології.

Проте, слід зазначити, що упродовж 2009–2010 р. існували певні складнощі щодо використання коштів, виділених Японією для реалізації екологічних проектів. Екс-прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко було звинувачено у недоцільному використанні отриманих коштів, які, згідно з заявою Президента В. Януковича, у травні 2010 р. було повернено до відповідних фондів [2]. Цікаво, що, незважаючи на увагу до цього питання японських ЗМІ, в усіх статтях лише цитувалися заяви В. Януковича та Ю. Тимошенко без будь-якої оцінки цим подіям. Крім того, через існування в Японії принципу невтручання у внутрішні справи інших країн під час візиту В. Януковича до Японії це питання не було піднято на офіційному рівні. Є надія, що нинішнім та подальшими урядами буде винесено урок з цього негативного досвіду та буде приділятися достатньо уваги необхідності прозорості у використанні отриманих коштів, тому що це впливає не тільки на двостороннє співробітництво між Україною та Японією, а й на загальний імідж України у світі.

Водночас важливою складовою візиту Януковича до Японії став політичний діалог з керівництвом Японії. Так, у Токіо було проведено переговори між Президентом України В. Януковичем та Прем'єр-міністром Японії Н. Каном, а також зустріч Міністра закордонних справ України К. Грищенка з Міністром закордонних справ Японії С. Маехарою. Під час цих зустрічей сторони обговорили широке коло питань двостороннього співробітництва, зокрема, його політичний та економічний аспекти, а також подальшу взаємодію обох країн у рамках міжнародних організацій, у тому числі, з питань ядерного роззброєння, нерозповсюдження ядерної зброї та реформування Ради Безпеки ООН. Крім того, В. Янукович зустрівся з Імператором Японії Акіхіто, який висловив радість щодо того, що візит Президента «сприятиме зміцненню відносин України та Японії» [14].

На думку Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії М. Кулінича, «офіційний візит Президента України В. Януковича заклав якісно нові передумови для активізації та розширення двосторонньої співпраці, яка була окреслена двома сторонами в підсумковому спільному документі» — Спільній заяві щодо українсько-японського глобального партнерства, яку було підписано за підсумками зустрічі лідерів у Токіо. Посол також зазначив, що це перший в історії української дипломатії документ, який окреслює рівень українсько-японського співробітництва як глобальне партнерство [5].

Спільна заява розпочинається із тез щодо економічного співробітництва, а саме спільного привітання щодо обміну бізнес-місіями у 2011 р., української подяки стосовно виділення Японією 100 млн доларів США МВФ та надання другої кредитної лінії Україні, успіху у здійсненні проекту «Бо-

риспіль», необхідності «удосконалення» механізму отримання Україною грошей та домовленості щодо початку переговорів стосовно укладання угоди про інвестиції у 2011 р., а також заяви щодо необхідності інвестування сільського господарства України (п. 1–6).

Після економічних питань у Спільній заяві порушено питання охорони навколишнього середовища та науково-технічного співробітництва. В. Януковичем виражено подяку за японські екологічні інвестиції та підтверджено обов'язок українського уряду забезпечити прозоре використання коштів, отриманих від Японії у рамках схеми зелених інвестицій. Крім того лідерами обох країн відмічено прогрес у спільному освоєнні космосу (п. 7–9).

Щодо політичної тематики, у заяві не приділено достатньо уваги питанню демократичного розвитку України. Японський уряд, на відміну від лідерів європейських держав, які висловлюють відверті думки щодо цього приводу, обмежився підтвердженням свого наміру підтримувати зусилля В. Януковича, направлені на зміцнення демократії в Україні, наприклад, через відправлення спостерігачів на вибори (п.10). На відміну від спільної заяви Д. Коїдзумі та В. Ющенка 2005 р., в якій питання демократії було об'єднано в окремий блок під назвою «Нове партнерство» [18], у 2011 р. цьому пункту було присвячено тільки декілька рядків. У Спільній заяві Януковича — Кана також зазначається про проведення у найближчому майбутньому третього засідання Українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні Міністрів закордонних справ обох країн (п. 11), що є показником стабільного розвитку цієї форми політичного діалогу між двома країнами із часів її заснування у ході візиту В. Ющенка до Японії у 2005 р.

Наступні пункти Спільної заяви 2011 р. стосуються діяльності Українсько-японського центру, японського внеску до ліквідації наслідків Чорнобильської аварії, проведення конференції «25 років після Чорнобильської катастрофи: безпека для майбутнього», організації Євро-2012, культурних заходів, початку авіасполучення між Токіо та Києвом та рішення розглянути шляхи спрощення візового режиму для українців (п. 12–18), а її остання частина — співробітництву на міжнародному рівні, а саме питанням ядерної зброї, співробітництва в ООН, тероризму та Північної Кореї та механізму «ГУАМ плюс Японія». Що стосується ГУАМ, прем'єр-міністр Японії Н. Кан зазначив, що ця структура є «важливим регіональним механізмом зміцнення демократії та економічного розвитку», у той час як Президент В. Янукович виразив подяку японській стороні за проведення семінарів із туризму у рамках ГУАМ, які «зробили внесок до поглиблення співробітництва» між його членами [19].

Важливо нагадати, що механізм «ГУАМ плюс Японія» було засновано у 2007 р. після того, як прем'єр-міністр Японії Т. Асо від Ліберально-демократичної партії проголосив так звану «Арку свободи та процвітання», націлену на зміцнення демократії та економічне процвітання у країнах Євразії. Після проведення щорічних зустрічей у рамках діалогу ГУАМ — Японія у 2007–2009 рр. протягом майже трьох років, а саме до грудня

2011 р., зустрічі не проводилися, що пов'язується зі зміною влади як в Японії, так і в Україні, а також переосмисленням цілей самої організації.

Останнім пунктом спільної заяви стало запрошення В. Януковичем прем'єр-міністра Н. Кана до України. Слід зазначити, що, незважаючи на три офіційних візити українських президентів до Японії, голова японської держави ще не приїжджав до нашої країни. Попри специфіку графіку японських прем'єрів, політичну нестабільність останніх років в Японії та напругу у відносинах із такими головними японськими партнерами, як Китай та Росія, з кожним роком зростає необхідність відвідування України. За словами Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії, під час візиту В. Януковича до Японії японська сторона підтвердила високу зацікавленість у майбутньому візиті Глави японського уряду в Україну, що дає надію на його реалізацію.

На останок вважається необхідним зазначити про потенціальний вплив землетрусу, що стався в Японії 11 березня 2011 р., та ситуації на атомній станції «Фукусіма-1» на українсько-японські відносини. Через збиток від землетрусу, що оцінюється приблизно у 295 мільярдів доларів США [17], японський уряд прийняв додатковий бюджет 2011 р. на суму 4 трильярди ен (приблизно 40 мільярдів доларів США), націлений на відновлення країни. Для забезпечення цих грошей, серед інших скорочень, розглядалася і можливість зменшення Офіційної допомоги розвитку (ОДР) Японії на 20 % [4]. Проте ці події не мають значного впливу на здійснення проектів ОДР в Україні. Проект «Бориспіль» здійснюється, як було заплановано, а проект будівлі моста через р. Південний Буг знаходиться на стадії розгляду між двома урядами.

Також, зважаючи на серйозність ситуації на АЕС «Фукусіма-1», яка стала остаточно ясною після присвоєння їй 7 рівня небезпеки, аналогічного аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 р., не викликає сумнівів необхідність плідної співпраці України та Японії у цій сфері. Для Японії може бути корисним досвід ліквідаторів аварії на ЧАЕС, побудови саркофагу над станцією та рекультивация земель, у той час, як Україна може запозичити у Японії елементи нових стандартів у сфері безпеки на АЕС, якщо такі будуть розроблені.

Таким чином, візит В. Януковича до Японії пройшов у достатньо дружній атмосфері без порушення таких чутливих питань, як розвиток демократії в Україні, або прозорість використання отриманих від Японії фінансів. Є підстави вважати, що, хоч візит Президента до Японії був важливим як в економічному, так і в політичному плані, В. Януковичу вдалося досягти більш вагомих результатів у економічному співробітництві. Конкретними прикладами цього є наведені у тексті статті факти. Слід зазначити, що на досягнення цих результатів вплинув взаємний економічний інтерес, як з боку України, що потребує модернізації своєї промисловості, так і з боку Японії, яка відчуває зараз фінансові складнощі.

У політичній сфері В. Януковичу вдалося розширити діалог у рамках вже дійсних механізмів співробітництва, а українсько-японське партнерство було вперше в дипломатичній історії України назване «глобаль-

ним», що є важливою подією для подальшої розбудови двосторонніх відносин.

Щодо потенційного впливу трагічних подій у Японії 11 березня 2011 р., то вони не мали негативного впливу на українсько-японські відносини. Проекти допомоги Японії в Україні продовжують здійснюватися, у той час як співробітництво у сфері подолання наслідків аварій на АЕС набуває все більшої актуальності.

Список використаної літератури

1. Віктор Янукович: Україна надає пріоритетного значення розвитку економічних відносин з Японією, і створить всі умови для успішної співпраці ділових кіл обох держав / Прес-служба Президента України Віктора Януковича. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19135.html>
2. Заява Уряду України «Щодо виконання Україною зобов'язань відповідно до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та «Киотського протоколу» / Кабінет Міністрів України. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243935009&cat_id=243311332
3. Ісігоока К. Кінець помаранчевої революції: аналіз президентських виборів в Україні 2010 р. / К. Ісігоока // Рошиа юразія кейзай. — 2010. — № 935. — С. 35–49.
4. Забезпечення одного трильйону двохсот дев'яноста мільярдів єн на комунальні послуги ... проєкт першого додаткового бюджету. — Режим доступу: <http://www.yomiuri.co.jp/politics/news/20110411OYT1T01169.htm?from=top>
5. Кулінич М. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія / М. Кулінич. — Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=590>
6. Довідка щодо двосторонніх відносин між Японією та Україною / 2011.04, Посольство Японії в Україні — Режим доступу: http://www.ua.emb-japan.go.jp/jpn/bi_ua/bilateral/4assist.html
7. Президент підкреслює високу зацікавленість України у присутності японського бізнесу в усіх сферах нашої економіки / Прес-служба Президента України Віктора Януковича. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19147.html>
8. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності / Посольство України в Японії. — Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/japan/ua/25585.htm>
9. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності / Посольство України в Японії; Міністерство Закордонних Справ України. — Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/japan/ua/publication/content/40242.htm>
10. Про президентські вибори (другий раунд) в Україні / Міністерство закордонних справ Японії. — Режим доступу: http://www.mofa.go.jp/mofaj/press/danwa/22/dga_0212b.html
11. Конфронтація між Сходом та Заходом визиває стурбованість // Майнічі шимбун. — 2010. — 15.02.
12. Надання банківського кредиту Укрексімбанку. — Режим доступу: <http://www.jbic.go.jp/ja/about/press/2005/1111-01/index.html>
13. Встановлення кредитної лінії для Укрексімбанку. — Режим доступу: <http://www.jbic.go.jp/ja/about/press/2010/0119-01/>
14. У Токіо відбулася зустріч Президента України Віктора Януковича та Імператора Японії Акіхіто / Прес-служба Президента України Віктора Януковича. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19148.html>
15. Хатторі М. Президентські вибори в Україні 2010 р. та нова влада / М. Хатторі // Рошиа НІС кейзай хококу. — 2010. — № 149. — С. 1–14.
16. IMF Signs \$100 Billion Borrowing Agreement With Japan. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/new021309a.htm>
17. Japan's Economic Fallout Worse than First Thought. — Режим доступу: <http://www.voanews.com/english/news/asia/east-pacific/Japans-Economic-Fallout-Worse-than-First-Thought---119694024.html>

18. Joint Statement on a New Partnership in the 21st Century between Japan and Ukraine. — Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/joint0507.html>
19. Joint Statement on Japan-Ukraine Global Partnership. — Режим доступу: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/visit1101/joint1101.html>

Стаття поступила до редакції 08.04.2013

В. В. Удовик

кафедра истории и мировой политики Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
24/26, Французский бульвар, Одесса, 65026, Украина

**УКРАИНСКО-ЯПОНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ (В КОНТЕКСТЕ ВИЗИТА
ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ В. ЯНУКОВИЧА В ЯПОНИЮ)**

Резюме

В данной статье автор анализирует взгляды относительно современной Украины, которые доминируют в средствах массовой информации и научных кругах Японии, предоставляет информацию относительно украинско-японского сотрудничества в экономической и политической сферах в 2000-е гг., а также подводит итоги визита Президента Украины В. Януковича в Японию в 2011 г.

Ключевые слова: украинско-японские отношения, Япония.

V. Udovik

Odessa National University named after I. I. Mechnikov
Institute of Social Sciences, Department of History and World Politics
24/26, Frantsuzskiy blv., Odessa, 65026, Ukraine

**UKRAINE- JAPAN RELATIONS (IN THE CONTEXT OF THE VISIT
OF THE PRESIDENT OF UKRAINE V. YANUKOVICH TO JAPAN)**

Summary

In this article the author analyses opinions regarding modern Ukraine that dominate Japan's mass media and research circles, provides information about Ukraine-Japan relations in the economic and political spheres in the 2000-s and summarizes results of the visit of the President of Ukraine V. Yanukovich to Japan in 2011.

Key words: Ukraine-Japan relations, Japan.

УДК 327.5

О. В. Белова

аспирант кафедры международных отношений Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
к. 32, 24/26, Французский бул., Одесса, 65058, Украина
тел.: 8(063)0615110
e-mail: dragonpython@gmail.com

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ ОСТРОВОВ СЕНКАКУ/ ДЯОЮЙДАО: ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ И ПЕРИОДИЗАЦИЯ КОНФЛИКТА

В статье анализируются исторические обстоятельства, сделавшие возможным современный территориальный спор между Японией и Китаем вокруг островов Сенкаку/Дяоюйдао. Автор предлагает рассмотреть международные договоры между Японией и Китаем как источник информации о территориальной принадлежности островов. Основной целью данной статьи стало исследование аргументов, которые Япония и Китай используют для обоснования своих «исконных прав» на Сенкаку/Дяоюйдао, а также периодизация конфликта.

Ключевые слова: Япония, Китай, Сенкаку/Дяоюйдао, территориальный спор.

Вопрос территориальной принадлежности островов Сенкаку/Дяоюйдао является одним из источников напряженности между Японией и Китаем. Как показали события сентября 2012 года, трения вокруг этой проблемы оказывают свое негативное влияние не только на политический диалог между двумя странами, который хронически осложняется еще целым рядом взаимных претензий, но и на экономическое сотрудничество, которое до сих пор отличалось стабильностью; можно также опасаться, что эта проблема в будущем приобретет потенциал «горячего» конфликта.

В более широкой перспективе вопрос принадлежности островов Сенкаку/Дяоюйдао является частью целого комплекса территориальных споров Японии с другими странами в регионе (Россией, Тайванем, Южной Кореей). Также необходимо упомянуть, что без решения этой проблемы невозможно разрешить другую, более комплексную — осуществить делимитацию границ исключительных экономических зон в Восточно-Китайском море.

В полемике вокруг суверенитета над Сенкаку/Дяоюйдао в аргументах обеих стран доминируют апелляции к «историческим правам», «исконным правам» на эти территории, причем обе стороны предлагают различную интерпретацию одних и тех же исторических документов, фактов. Такая же ситуация наблюдается в работах японских и китайских исследователей. В качестве примера можно привести работу японского исследователя Хиромити Мотеки от 2010 года — «Острова Сенкаку как неотъемлемая часть Японии» [1], выводы которого прямо противоположны выводам его

коллеги из Китая, но при этом полностью отражают позицию министерства иностранных дел Японии [2]. В статье анализируются исторические обстоятельства, сделавшие возможным современный территориальный спор между Японией и Китаем вокруг островов Сенкаку/Дяоюйдао. Автор предлагает рассмотреть международные договоры между Японией и Китаем как источник информации о правовом статусе островов. Основной целью данной статьи стало исследование аргументов, которые Япония и Китай используют для обоснования своих «исконных прав» на Сенкаку/Дяоюйдао, а также выделение основных вех конфликта.

И Япония, и Китай, заявляя о своем «бесспорном» и «несомненном» суверенитете над спорными территориями в Восточно-Китайском море, апеллируют к тому, что «испокон веков» ими владели. Поскольку обе стороны отсылают друг друга к истории, необходимо сделать краткий обзор известных нам правовых документов, которые определяли бы международный статус Сенкаку/Дяоюйдао.

В XIV веке острова Сенкаку/Дяоюйдао, вероятнее всего, входили в состав королевства Рюкю, под управлением которого находился весь архипелаг Рюкю (Нансэй) от 13 островов Амами на севере до островов Яэяма (островная группа в составе островов Сакисима) [3, р. 1]. Долгое время политический статус королевства Рюкю имел двойкий характер. В 1372 году китайский император сделал королевство Рюкю своим вассальным государством. Это означало, что королевство обладало лишь частичным суверенитетом; каждый новый монарх должен был принести клятву верности китайскому императору и получить его согласие на коронацию (ярлык на правление). В то же время с 1609 года государство Рюкю находится под непосредственным контролем японского княжества Сацума; его даннические отношения с Китаем и эксклюзивное право на торговлю с ним, тем не менее, сохраняются [3, р. 5]. В отдельных источниках упоминается, что с XVII века государство Рюкю платит дань и Японии, и Китаю [4, р. 45].

В конце XIX века произошел постепенный переход государства Рюкю от номинального вассалитета по отношению к Китаю к официальному подчинению Японии. В 1872 году управление королевством Рюкю вошло в круг обязанностей министерства иностранных дел Японии. В 1876 году была учреждена административная единица для бывшего королевства Рюкю, и уже как новая административная единица эти территории перешли в юрисдикцию министра внутренних дел Японии [4, р. 45]. В 1879 году острова были официально аннексированы Японией [5], а в 1881 году при посредничестве США было подписано соглашение с Китаем, по которому все территории королевства Рюкю от окинавских островов и дальше к северу отошли Японии, а остальные, т. е. острова Мияко — Яэяма остались под контролем Китая [4, р. 50].

Однако же острова Сенкаку/Дяоюйдао непосредственно в договоре не упоминались, либо потому что тогда они не рассматривались как часть королевства Рюкю, либо в силу своей малозначимости. Более того, еще в 1884 году территориальная принадлежность островов Сенкаку была «неясна». Именно такой ответ получил японский бизнесмен Кога от правитель-

ства местной префектуры, когда выразил желание арендовать эти острова под сельскохозяйственную деятельность. Он также получил отказ от министерства внутренних дел, министерства сельского хозяйства и торговли. Основанием для отказа послужило то, что «территориальная принадлежность островов Японской империи не бесспорна» [4, р. 58]. Однако в 1885 году правитель префектуры Окинава отправил запрос центральному правительству, в котором говорилось, что острова Сенкаку должны быть частью его префектуры. Прошение подавалось еще два раза, в 1890 и в 1893. Как реакция на третье прошение в 1894 году было решено считать Сенкаку частью префектуры Окинава. Датой окончательной инкорпорации Сенкаку/Дяюйдао в состав Японии считается 1895 год, когда по секретному решению кабинета министров острова Сенкаку были включены в состав Японии [6]. Однако эти решения: а) являются результатом внутривнутриполитической жизни Японии и не имеют международно-правовой силы, б) долгое время оставались секретными и не были открыты не только для публики, но даже для заинтересованной стороны — Китая.

Первым же международным договором, который может иметь отношение к исторической судьбе Сенкаку/Дяюйдао стал договор в Симоносеки от 17 апреля 1895 года, подписанный между Японией и Китаем по итогам японо-китайской войны 1894–1895 гг. [7]. По статье 2 данного договора Китай отдавал «навечно в полное суверенное владение Японии (...) остров Формоза (Тайвань) вместе со всеми островами, относящимися к и принадлежащими вышеупомянутому острову Формоза» [8, р. 175]. Однако роль этого договора неоднозначна по следующим причинам. Во-первых, это — односторонний неравноправный договор, который продиктовала Япония побежденному в войне Китаю. Во-вторых, в тексте договора обсуждаемые острова не были непосредственно упомянуты; наконец, выражение «острова, принадлежащие о. Формоза» можно интерпретировать как подтверждение того, что эти острова относятся к Тайваню и неразрывно с ним связаны, а может этого и не означать. Тем не менее, в 1896 году четыре острова Сенкаку (Уоцури, Хуангвэй Дао, Бей Ксяодао и Нан Ксяодао) были сданы в аренду бизнесмену Кога сроком на 30 лет. По истечению срока аренды его сын приобрел эти острова, и с тех пор они находятся в частной собственности семьи.

В годы Второй мировой войны союзники подписали ряд ключевых документов, которые сегодня используются в правовой полемике вокруг Сенкаку/Дяюйдао как одной, так и другой стороной конфликта.

В Каирской декларации от 1943 года союзники заявили, что их цель в войне против Японии «заключается в том, чтобы лишить Японию всех островов на Тихом океане, которые она захватила или оккупировала с начала первой мировой войны 1914 года, и в том, чтобы все территории, которые Япония отторгла у китайцев, как, например, Маньчжурия, Формоза и Пескадорские острова, были возвращены Китайской республике» [4, р. 68]. Там же было указано, что «Япония должна быть также изгнана со всех других территорий, захваченных ею благодаря насилию и алчности». И хотя, с одной стороны, острова Сенкаку и были присоединены к Япо-

нии по результатам ее захватнической деятельности в 1895 году, наравне с Тайванем, с другой — в отличие от других оккупированных Японией территорий, острова Сенкаку/Дяюйдао не были непосредственной частью это заявления.

В ходе Потсдамской конференции 1945 года союзники подписали декларацию, определяющую условия капитуляции Японии. В ст. 8 Потсдамской Декларации говорилось, что условия Каирской Декларации будут выполнены, и суверенитет Японии будет ограничен островами Хонсю, Хоккайдо, Кюсю, Сикоку, а также теми малыми островами, которые определяют союзники [9, р. 105–106]. Подписав безоговорочную капитуляцию, Япония тем самым приняла условия Потсдамской и, соответственно, Каирской Деклараций. 29 января 1946 года по указу ООН № 667 территория Японии ограничивалась пятью основными островами, включая Рюкю. И в этом документе также не было никаких уточнений относительно того, относятся ли Сенкаку/Дяюйдао к островной цепи Рюкю.

В Сан-Францисском мирном договоре 1951 года вопрос принадлежности Сенкаку/Дяюйдао также не был выражено решен. Согласно статье 2b договора Япония отказывается от всех прав, правооснований и претензий на Формозу и Пескадорские острова.

Также в контексте нашей темы нас интересует 3 статья договора, где говорится, что «Япония согласится с любым предложением Соединенных Штатов в Организации Объединенных Наций о передаче под систему опеки ООН, с Соединенными Штатами в качестве единственной управляющей власти, островов Нансей Сёто, расположенных к югу от 29 градуса северной широты (включая острова Рюкю и Дайто), Нампо Сёто к югу от Софу Ган (включая острова Бонин, остров Розарио и острова Волкано) и островов Парес Вела и Маркус». До внесения такого предложения и принятия по нему положительного решения Соединенные Штаты будут иметь право осуществлять всю административную, законодательную и судебную власть над территорией и жителями этих островов, включая их территориальные воды». Поскольку речь здесь идет о характере временной опеки над японскими территориями, можно сделать обратный вывод о том, что все перечисленные в статье территории признавались собственностью Японии. И снова составители договора обошли стороной проблему принадлежности Сенкаку/Дяюйдао. С другой стороны, островная цепь Нансэй включает в себя острова между южной оконечностью Кюсю и Формозой; будучи частью префектуры Окинавы острова Сенкаку рассматривались как юго-западные острова Японии, а значит, могут считаться составной частью Сан-Францисского договора.

Впервые интерес к статусу островов Сенкаку/Дяюйдао возник в 1969 году. При поддержке Экономической Комиссии ООН для стран Азии и Дальнего Востока (ECAFE) был сформирован Комитет по координации совместных исследований минеральных ресурсов на Азиатском шельфе (ССОР); в 1969 году геологи, проводившие исследования под эгидой этой организации, опубликовали отчет, согласно которому «существует высокая вероятность того, что континентальный шельф между Японией и Тайванем

содержит самые богатые залежи нефти и газа в мире» [10, р. 14]; причем, согласно сделанной оценке, самую большую потенциальную ценность представляет регион в пределах 200 тыс. кв. км от Сенкаку/Дяюйдао. 29 мая 1969 года префектура Окинава разместила национальные символы на главном острове островной гряды Сенкаку/Дяюйдао; 17 июня 1970 года в дипломатической ноте к правительству Тайваня Япония дополнительно заявила о своих правах на Сенкаку. В сентябре 1970 года после протестов со стороны Тайваня министерство иностранных дел Японии опубликовало заявление, в котором сообщалось, что территориальные права Японии (на Сенкаку) бесспорны, и что нет необходимости обсуждать их территориальный статус с другими странами. КНР впервые выразила свои территориальные притязания в 1971 году, когда в силу вступил японо-американский договор о возврате Окинавы, и Япония восстановила там полный суверенитет. Поскольку формулировка договора позволяла применить его и к островам Сенкаку/Дяюйдао, Китай посчитал необходимым сделать официальное заявление о том, что Сенкаку/Дяюйдао принадлежали Китаю еще до его поражения в войне с Японией в 1895 году; и что, таким образом, Китай полагает, что упомянутые острова должны были быть возвращены ему по Сан-Францисскому договору 1951 года как насильно отторгнутые территории [11, р. 96]. Поскольку Китай не подписывал Сан-Францисский договор, он соответственно не давал своего согласия ни на переход островов под юрисдикцию американской администрации, ни на их возврат Японии. В свою очередь, официальная позиция Японии заключается в том, что она инкорпорировала острова в свой состав в 1895 году после того, как экспедиции показали, что они необитаемые и не находятся в сфере контроля Китая. Япония утверждает также, что Сенкаку/Дяюйдао не были ни частью Тайваня, ни частью Пескадорских островов, переданных Японии по Симоносекскому договору [12], а значит, нет причин считать их насильно отторгнутыми у Китая.

С 1969 года и до сих пор страны не продвинулись на пути решения проблемы суверенитета над островами. Ситуация вокруг островов и вообще проблемы Восточно-Китайского моря в двусторонних отношениях часто меняется, быстро переходя от тупика к диалогу и обратно. История развития этого территориального спора может быть условно разделена на 2 периода: с 1969 по 2003, и с 2003 до настоящего момента.

Первый период характеризуется относительным спокойствием. Правда, в это время произошло новое столкновение 1973 году, когда Япония и КНР вели переговоры о заключении мирного договора. В ответ на предложения японской стороны закрепить Сенкаку за Японией КНР 13 апреля 1973 года санкционировала высадку на спорных островах сотни рыболовецких судов с оружием на борту. Однако в целях подписания мирного договора КНР пожертвовала агрессивной позицией по этому вопросу, признала инцидент случайным; Япония отстояла фактический контроль над Сенкаку. Более того, в 1978 году Китай предложил «оставить проблему островов для будущих поколений» [13]. И хотя в 1992 году в Китае в силу вошел национальный закон «О территориальных морских водах в котором», были

отражены его территориальные притязания на Сенкаку/Дяоюйдао, так же как и на спорные территории в Восточно-Китайском море, в целом создается впечатление, что страны отложили решение территориальных разногласий, чтобы не повредить экономическому сотрудничеству. Та же ситуация наблюдается в сфере разработки ресурсов в районе спорных территорий. Так, например, в 1999 году китайский СНООС начал разработку газового поля Пингу всего в 70 км от равноудаленной линии, которую японцы считают границей между исключительными экономическими зонами двух стран. Как позже оказалось, финансовую поддержку деятельности Китая по разработке этого участка оказало само японское правительство.

Окончанием затишья вокруг проблемы островов можно считать 2003 год, когда происходит смена руководства в Китае. С этого времени Китай активизирует свои территориальные требования.

В качестве индикатора перемен в политике Китая после 2003 года можно считать изменение отношения к активистам, которые высаживаются на спорных островах: после 2004 года китайская полиция перестала им препятствовать при попытке отплыть в направлении Сенкаку/Дяоюйдао, их перестали подвергать задержаниям и арестам. Комментируя эти перемены, один из участников акции 2004 года предположил, что Пекин «молчаливо одобряет» их действия [13].

Характерной чертой всплеск напряженности между странами вокруг спорных островов является большая вовлеченность общественности обеих стран в конфликт. Показательным примером в этом отношении служит ситуация вокруг маяка, который был установлен на одном из спорных островов по инициативе японской частной молодежной организации «Nihon-no Qingnianshi». В 1978 году, после очередного столкновения, члены той же организации отремонтировали этот маяк и провозгласили от лица Японии суверенитет над этими островами. В 1990 японское государственное агентство по безопасности на море приняло официальное решение использовать этот маяк. В июле 1996 года правое крыло этой же организации открыло на островах два мемориальных памятника, а также установило новую временно конструкцию, выполняющую функцию маяка. Наконец, в 2005 году японская администрация выпустила морские карты, на которых этот маяк был официально обозначен. В свою очередь, китайские активисты выполняют нелегальные высадки на спорные острова. После 1996 года, когда трагически погиб китайский активист, пытавшийся совершить такую высадку в штормовую погоду, гражданские и политические группы обеих стран регулярно посещают спорные территории с целью продемонстрировать суверенитет своих национальных правительств. В 2004 году высадившийся на спорном острове гражданин Китая был арестован и немедленно депортирован. Однако в этот раз события послужили поводом для 9 официальных протестов со стороны министерства иностранных дел Китая, а членов экипажа на родине встречали как национальных героев [13]. Сами участники «экспедиции» полагали, что их правительство «молчаливо одобряет» их действия. Следует упомянуть также 2008 год, когда китайское судно зашло в территориальные воды Японии в районе Сенкаку/Дяоюйдао

за день до начала исторической саммита в Фукуока, где Китай, Корея и Япония впервые встретились без других участников. Очередной конфликт вокруг островов Сенкаку/Дяоюйдао произошел в сентябре 2010 года, когда корабли японской береговой охраны предприняли попытку помешать китайскому рыболовецкому судну зайти в японские воды вокруг Сенкаку, оно пошло сходящимся курсом и «атаковало» их с фланга. Судно было временно задержано, против капитана судна был начат судебный процесс по обвинению в оказании помех береговой охране при исполнении обязанностей. Реакцией со стороны японского правительства стал арест четырех бизнесменов в Китае; Китай также бойкотировал торговлю с Японией, в том числе, был приостановлен экспорт в Японию редкоземельных элементов, которые не добываются в Японии и используются в электронной промышленности; были приостановлены все программы по обмену, действовавшие между Китаем и Японией, начиная с правительственного уровня, и заканчивая студенческими стажировками. Существуют расхождения во мнениях относительно того, организывает ли китайское правительство эти «экспедиции» своих граждан или речь идет о независимой инициативе активистов. Однако очевидно, что после смены руководства в Китае правительство оказывает «носителям частной инициативы» больше по블ажек.

Тенденцию на обострение конфликта также отражают и инциденты, связанные с разведыванием /разработкой природных ресурсов в районе спорных территорий. Крупное столкновение имело место в 2003 году, когда Китай установил морскую платформу по добыче природного газа непосредственно возле равноудаленной линии, которую Япония считает границей исключительных экономических зон двух стран [11, р. 93]. Япония, опасаясь, что Китай откачивает газ с японской стороны равноудаленной линии, дала права на бурение японской нефтяной компании Teikoku Oil.

Выводы: Таким образом, появление островов Сенкаку в составе Японии относится к тому периоду в ее истории, когда, после революции Мейдзи, страна начала расширять свое влияние в регионе. В этот период зародился целый клубок неясностей и неточностей, которые сделали возможным современные территориальные противоречия Японии не только с Китаем, но также с Южной Кореей, Тайванем, Индией, Россией. Причина неопределенности территориального статуса, которая сегодня позволяет трем странам — Японии, Китаю и Тайваню — претендовать на Сенкаку/Дяоюйдао, вероятно, заключается в том, что долгое время эти острова не имели никакого стратегического или экономического значения из-за своей малой площади и отсутствия жителей. Именно в силу своей малозначимости эти острова не упоминались в важных международных договорах по имени; по этой же причине сложно уточнить, к какому региону их следует относить, с каким географическим объектом (Формозой, Окинавой) ассоциировать. Поскольку острова не были напрямую упомянуты ни в одном из основных международных договоров вплоть до 70-х гг. XX в. Сегодня допустимы различные интерпретации их территориальной принадлежности; более того, можно предположить, что имеющихся в нашем распоряжении фактов недостаточно для вынесения вердикта в пользу одной или другой

стороны, и решение конфликта следует искать в другой плоскости. Непосредственное зарождение конфликта относится к 1969 году и связано с появлением нового фактора — обнаружением стратегических залежей нефти и газа в Восточно-Китайском море. Значимость спора вокруг островов для двусторонних отношений по линии Япония — Китай а также для региональной безопасности резко выросла с 2003 года, когда обе страны взяли курс на обострение противостояния. В своей текущей стадии вопрос Сенкаку/Дяоюйдао является важной точкой напряженности в отношениях между Японией и Китаем и может считаться одним из факторов их экономического и политического сотрудничества/противостояния.

Список использованной литературы

1. Moteki H. The Senkaku Islands Constitute an Intristic Part of Japan//Society for Dissemination of Historical Fact. — Режим доступа: www.sdh-fact.com. — Дата доступа: 01.12.12. — The Senkaku Islands Constitute an Intristic Part of Japan.
2. Fact Sheet on the Senkaku Islands. — November, 2012. — Режим доступа: http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/fact_sheet.html. — Дата доступа: 17.11.12. — Ministry of Foreign Affairs of Japan.
3. Okamoto H. Structural Transformation of Ryukyu Kingdom in the 17th and Early 18th Centuries: As an Intersection of Cultural Interaction//Cultural Reproduction on its interface / Kansai University Institutional Repository. — 2010. — March 31. — P.1–17. — Режим доступа: kuir.jm.kansai-u.ac.jp. — Дата доступа: 05.12.12. — Kansai University Institutional Repository.
4. Lohmeyer M. The Diaoyu/Senkaku Islands Dispute. Questions of Sovereignty and Suggestions for Resolving the Dispute: dissert. ... Doctor of Philosophy Law/ Martin Lohmeyer. — University of Canterbury, 2008. — 247 p.
5. Yokota R. M. A Brief History of the Uchinanchu (okinawans). — 2001. — Режим доступа: http://uchinanchu.org/uchinanchu/history_of_uchinanchu.htm. — Дата доступа: 15.11.12. — A Brief History of the Uchinanchu.
6. Cabinet Decision made on January 14, 1895, to incorporate the Senkaku Islands into the territory of Japan. — Режим доступа: http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/pdfs/fact_sheet_02.pdf. — Дата доступа: 18.11.12. — Ministry of Foreign Affairs of Japan.
7. Mee A. Harmsworth History of the World in 3 vol. Vol.1. Japan, Siberia, China. — London: Carmelite House, 1907. — 799p.
8. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925) / под ред. Э. Гримма. — М.: Изд-во Ин-та Востоковедения им. Нариманова, 1927. — 218 с.
9. Потсдамская Декларация, 1945 г: сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными державами. — 1955. — Вып. 11. — С. 104–106.
10. Report of the Fifth Session of the CCOP and Report of the Fourth Session of Its Technical Advisory Group: 5th session of Committee for Co-ordination of Joint Prospecting for Mineral Resources in Asian Offshore Areas, 1969. — 2008. — 150 p.
11. Minoura H. Energy Security and Japan-China Relations: Competition and Cooperation: dissert. ... Doctor of Philosophy International Affairs. — George Washington University, 2011. — 223 p.
12. The Basic View of the Sovereignty over the Senkaku Islands; April, 2010. — Режим доступа: <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/senkaku.html>. — Дата доступа: 17.11.12. — Ministry of Foreign Affairs of Japan.
13. Lam W. Beijing's Energy Obsession//The Asian Wall Street Journal. — 2004. — Режим доступа: http://politicalresearch.blogspot.com/2004_04_02_archive.html. — Дата доступа: 15.11.12. — Beijing's Energy Obsession.

Статья поступила в редакцию 11.02.2013

О. В. Бєлова

кафедра міжнародних відносин Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 32, 24/26, Французький бул., Одеса, 65058, Україна

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ОСТРОВІВ СЕНКАКУ/
ДЯОЮЙДАО: ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ
КОНФЛІКТУ**

Резюме

У статті аналізуються історичні обставини, що зробили можливим сучасний територіальний спір між Японією і Китаєм навколо островів Сенкаку / Дяюйдао. Автор пропонує розглянути міжнародні договори між Японією і Китаєм як джерело інформації про територіальну приналежність островів. Основною метою даної статті стало дослідження аргументів, які Японія і Китай використовують для обґрунтування своїх «споконвічних прав» на Сенкаку / Дяюйдао, а також надання періодизації конфлікту.

Ключові слова: Японія, Китай, Сенкаку/Дяюйдао, територіальний спір.

O. V. Byelova

International Relations Department of Social Sciences Institute
of Odessa Mechnikov National University
r. 32, 24/26, Frantsuzsky Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

**ISSUES OF TERRITORIAL SOVEREIGNTY OVER SENKAKU/
DYAOYU ISLANDS: LEGAL BACKGROUND AND CONFLICT
CHRONOLOGY**

Summary

The article addresses those circumstances in history of Japan and China that contributed to the ongoing territorial dispute over Senkaku/Dyaoyu islands between the two countries. The author suggests to look into the international treaties between the two sides as a source of information on the legal status of the islands. The principal objective of the present article has been the research of those arguments which Japan and China use to justify their claims on the disputed territories, as well as defining the chronological milestones of the conflict.

Key words: Japan, China, Senkaku/Dyaoyu, territorial dispute.

УДК 327.8

Н. І. Крук

студентка 4 курсу відділення міжнародних відносин
Інституту міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
36/1, вул. Мельникова, Київ, 04119, Україна
тел.: + 38 093 347 66 07
e-mail: natali.private@gmail.com

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ: ФАКТОРИ ВПЛИВУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню українсько-польських відносин на сучасному етапі. Розглянуто фактори, що впливають на перебіг відносин між двома країнами, визначено найважливіші позитивні та негативні чинники впливу. Розглянуто перспективи подальшого розвитку двосторонніх відносин між стратегічними партнерами. Надано позитивний прогноз сталого розвитку та укріплення українсько-польських відносин, незважаючи на негативні впливи ззовні.

Ключові слова: українсько-польські відносини, ЄС, Росія, стратегічне партнерство.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Республіка Польща є наразі найпопулярнішим і самим дієвим прихильником інтеграції України до європейської спільноти. Ця країна має з Україною протяжний спільний кордон, багату спільну культурну та історичну спадщину, близькі гео економічні інтереси. Історія відносин Польщі та України містить дуже трагічні сторінки, які ще не стерлися з пам'яті народів цих країн. Проте не ці події мають визначати майбутнє українсько-польських відносин, а спільні інтереси народів обох країн, які нині стають все більш прозорими та ґрунтовними. Як відомо, друг пізнається в біді, а саме в нинішні тяжкі для України часи Польща залишається для неї найближчим та вірним другом.

Отже, дослідження українсько-польських відносин є наразі конче актуальним, незважаючи на наявність таких публікацій в українських та польських наукових виданнях. Ця тема має безліч аспектів, кожний з яких є важливим для дослідників.

Аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі. Перебіг польсько-українських відносин вже досить ретельно проаналізували українські й польські науковці: В. Балюк, В. Будкін, В. Гевко, О. Гоцур, А. Задорожня, Т. Зарецька, Г. Зеленько, В. Каспрук, А. Киридон, Я. Матійчик, Т. Ольшанський, Е. Орлоф, В. Осадчий, С. Павленко, С. Стоєцький, Є. Тихомирова, Л. Чекаленко, Г. Щерба, О. Яніна та ін. Проте наразі залишаються певні аспекти цих відносин, що потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Завданням даної статті є визначення сучасного стану українсько-польських відносин, факторів, що суттєво впливають на подальший їх розвиток та перспектив розвитку цих відносин в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Польща відрізняється від інших нових країн ЄС своєю активністю у відносинах з Україною з різних причин. По-перше, Польща — найбільша країна в регіоні. По-друге, вона традиційно прагне мати самостійну зовнішню політику й грати роль регіонального лідера. Тому після вступу до ЄС Польща зайняла місце головного захисника інтересів України в Європейському Союзі. З 1996 р. Польща почала наполягати на необхідності для ЄС будувати особливі відносини з Україною, яку слід оцінювати окремо від політики ЄС щодо Росії. Крім того, Польща розглядала себе як «першоджерело політичної експертизи щодо Східної Європи». В цей же час Польща оголосила свою готовність формувати «Східний вимір» зовнішньої політики ЄС, але ця пропозиція не викликала схвалення старих членів організації [14, с. 685]. Отже, практично з перших років незалежності України Польща стала найбільшим прихильником та партнером її європейської інтеграції.

З усіх держав, з якими незалежна Україна має дипломатичні, політичні, економічні зв'язки, завжди виділяються такі, що мають для України найважливіше значення. Україна піднесла двосторонні відносини з найважливішими для її інтересів державами до рівня стратегічного партнерства. Особливе місце тут належить Польщі [9, с. 139].

Стратегічне партнерство — це не просто союзницькі, а особливі відносини між державами, які охоплюють кілька важливих сфер співробітництва і носять довготривалий характер. Визначення поняття стратегічного партнерства у політичній площині можна проводити за такими показниками: наявність у держав — стратегічних партнерів спільної стратегічної мети, внутрішньо- і зовнішньополітичних життєво важливих інтересів, для досягнення яких вони обирають однаковий підхід та обопільні шляхи реалізації; юридичне закріплення особливих відносин між партнерами та наявність дієвих механізмів реалізації стратегічного партнерства; дисциплінованість відносин, узгодження своїх позицій, врахування обопільних інтересів та взаємопідтримка в найважливіших політичних і економічних питаннях на шляху досягнення спільної стратегічної мети [3, с. 141].

За обсягом і потужністю усіх двосторонніх контактів України українсько-польські відносини — визначально стратегічні. Польща — першопрохідник економічних реформ, відтак її досвід як у реформуванні економіки, так і в залученні іноземних інвестицій є вельми корисним та актуальним для України. У розбудові відносин з Польщею у найближчій і подальшій перспективі Україна виходитиме з необхідності поглиблення стратегічного партнерства, що сприятиме формуванню системи європейської безпеки. Об'єктивні реалії вимагають від обох країн тісної взаємодії, яка гарантуватиме їм безпеку у регіональному й субрегіональному просторі [9, с. 145].

Нині є усі підстави вважати, що українсько-польське стратегічне партнерство в головних рисах вже формалізувалось інституційно і функціональ-

но. Правову базу українсько-польських відносин складають вже близько 200 угод, які забезпечують ефективне функціонування двосторонніх механізмів співпраці. Україна прагне використовувати досвід Польщі на шляху європейської інтеграції, а Варшава намагається активно допомогти Києву в процесі адаптації до імперативних вимог інтеграційного процесу. З цією метою створена Постійна українсько-польська конференція з питань європейської інтеграції, роботою якої керують заступники міністрів закордонних справ України і Польщі. Патронат над конференцією здійснюють прем'єр-міністри України і Польщі. Цей координаційний орган є формою передачі українським партнерам польського інтеграційного досвіду, знань про процес входження в ЄС, дає можливість здійснювати широкий аналіз українсько-польських відносин [2, с. 159].

Ключовими напрямками нинішнього етапу співпраці для двох країн є реформування, розширення економічних контактів, інвестиційна співпраця, підтримка й допомога Польщі у питаннях інтеграції України в європейську спільноту та скасування візового режиму для українців з країнами ЄС, посилення захисту їх прав та інтересів. Вихідним пунктом співпраці є визначення взаємних зацікавлень — політичних, економічних, культурних. Україні потрібна підтримка у наблизенні до Євросоюзу та інвестиції. Натомість, в інтересах Польщі — дотримання й захист прав польського бізнесу в Україні [7, с. 132].

Економічна співпраця наразі є головним чинником, що визначає та визначатиме в подальшому магістральний напрям розвитку українсько-польських відносин. Проте в економічній сфері перед Україною стоять набагато серйозніші завдання, ніж перед Польщею. Україні довелося не тільки оновлювати економіку, а й водночас створювати політичні й економічні інститути незалежної держави. Перебіг економічних реформ, які й досі наштовхуються на впертий опір політиків і бюрократів, значно відстає від перебігу реформ у Польщі. Народне господарство досі ще не ґрунтується на ринкових засадах партнерства. Найвагомішими чинниками в економічних відносинах Польщі і України є прикордонна торгівля і трудова міграція. Прикордонні з Україною і Білоруссю воєводства («Східний мур») слабо розвинуті економічно, там немає сучасних технологій. Підприємці, які працюють у східних воєводствах, виживають, головним чином, за рахунок торгівлі з Україною. Малий польський бізнес усвідомлює, що йому буде дуже важко виходити на західні ринки: знадобиться набагато більше капіталовкладень і значне підвищення якості продукції [13, с. 158].

Структурна несумісність економік на сьогодні спричиняє безліч проблем у контактах України із Польщею, однак незважаючи на це даний напрям співпраці слід трактувати як стратегічний та перспективний. Основними перешкодами є невеликі фінансові можливості обох країн, велика питома вага сировини в торгівлі між ними і незначна частка високотехнологічного співробітництва, недостатній рівень взаємних інвестицій, недостатня кооперація і стимуляція співпраці між представниками ділових кіл обох країн.

Але, перш за все, економічні взаємини утруднює відсутність в Україні правових підстав для довгострокових іноземних інвестицій, майже повна відсутність приватної власності на землю, брак механізму платежів, нелегальна міграція. Серйозними бар'єрами в розбудові українсько-польських відносин є бюрократизм, хабарництво і криміногенна обстановка, відсутність відповідної інфраструктури. Саме через це й досі не було реалізовано жодного значного спільного проекту [12, с. 161–162].

Наразі дуже важливим напрямком економічного співробітництва України та Польщі більшість дослідників вважають транскордонне регіональне співробітництво в прикордонних регіонах. Єврорегіоналізація, українсько-польська зокрема, є важливим попереднім доповнювальним етапом на шляху до євроінтеграції України. Першочерговими завданнями на цьому напрямку є нівелювання наявності кордону, використання нових можливостей для вирішення проблем територіального розвитку прикордоння, забезпечення зростання життєвого рівня населення є метою транскордонного співробітництва. Через єврорегіоналізацію до ЄС прийшли майже всі посткомуністичні країни. Сьогодні Європа стала по суті Європою регіонів.

Для України основною метою єврорегіоналізації взагалі, і польсько-української зокрема, є прискорення процесів вирівнювання якості життя населення прикордонних територій, приведення її до середньоевропейського рівня. Транскордонне співробітництво, спільна діяльність в українсько-польських єврорегіонах, спеціальних економічних зонах втілюється через покращення прикордонної торгівлі, формування спільного ринку, родинних зв'язків, інвестиційного клімату, зайнятості і ринку праці, розвиток агробізнесу та міжнародного туризму [10, с. 18].

Головна практична цінність єврорегіонального співробітництва — це зростання життєвого рівня населення та підвищення економічної потужності прикордонних територій через створення транскордонного інтегрованого економічного регіону, зміцнення економічного потенціалу, зниження рівня бідності та безробіття, розвиток добросусідських відносин. Все це можна здійснити через: розвиток економічної кооперації; розбудову інфраструктури; охорону довкілля; комунальний та регіональний розвиток; розвиток туризму; підвищення рівня регіональної самоідентичності; впровадження євроінтеграційних ідей. Завдання полягає в тому, щоб перевести функціонування кожного єврорегіону на рівень співробітництва територіальних громад. Йдеться про органи самоврядування, громадські організації, інформаційні центри тощо [10, с. 25–26].

Одеський регіон також має значні історичні та культурні зв'язки з Польщею. Поляки зробили значний внесок у розвиток міста Одеси з часів його заснування до наших днів. За даними перепису населення 2001 р. чисельність представників польської національності в області становила 3247 осіб [5, с. 160–163].

Сьогодні Україна та Польща не лише сусіди, але й партнери, що спільно працюють в євроінтеграційному напрямку, обмінюючись досвідом та знаннями. В рамках такої співпраці розроблені й реалізуються численні проекти співробітництва, які, зокрема, дають змогу: вивчити досвід поль-

ських колег щодо підготовки до вступу у Європейський Союз, сприяти передачі Україні найкращих зразків проведення проєвропейських перетворень, здійснювати співпрацю між українськими інституціями з питань європейської інтеграції відповідними структурами Польщі, відстоювати Польщею інтереси України перед Європейським Союзом, розвивати польсько-українську співпрацю в контексті європейської інтеграції на різних рівнях співробітництва політичної системи та громадянського суспільства. Спільні проєкти польсько-української співпраці в контексті європейської інтеграції спрямовані на співробітництво, по-перше, у різних галузях соціально-економічного та політичного співробітництва (транскордонне співробітництво, діяльність місцевих органів влади та органів самоврядування, соціальна політика, інформаційне забезпечення євроінтеграційних прагнень тощо), по-друге, вони спрямовані на різні цільові групи (держслужбовців, молодь, працівників сільського господарства тощо), по-третє, охоплюють громадськість різних регіонів України партнерства [8, с. 129–130].

Проте не тільки економічні чинники визначають шляхи розвитку українсько-польських відносин. Важливим є також соціально-культурні чинники. Так, більшість науковців та публіцистів схиляється до думки, що Польща підтримує Україну на шляху до Європейського Союзу через причину, яку влучно окреслив політолог В. Каспрук — Україну ніхто так не розуміє, як Польща [6, с. 27–29]. Адже вона перебувала в подібних з українськими соціально-економічних умовах і зробила важливий прорив, який і став основною передумовою до набуття членства у ЄС. Такий досвід Польщі сьогодні є важливим для України, яка може багато моментів із нього перейняти й послуговуватися, реалізуючи власний шлях до ЄС [4, с. 49].

Опитування показують, що експерти вважають Польщу та Росію найважливішими партнерами України серед країн-сусідів. Ці дві країни значно випереджають інших і ділять перше та друге місце симпатій експертів. Причому за 7-бальною шкалою середнє значення для Польщі — 1,45, а для Росії — 1,95, тобто Польщу на першу позицію поставила більшість експертів [11, с. 897]. В населення України наразі склалося досить позитивне ставлення до польського народу. На думку респондентів, у Польщі мешкають культурні та розумні люди. Разом з тим вони є доволі дружніми та добрими, хоча і занадто гордими [1, с. 698].

Але перелік факторів, що суттєво впливають на відносини Польщі та України, цим не вичерпується. Стабілізація та інтенсифікація польсько-українських стосунків була спричинена багатьма факторами, в тому числі й іноді прямим, а іноді опосередкованим, але не менш важливим, російським фактором [14, с. 684].

Вивчаючи вплив зовнішніх чинників на розвиток польсько-українських стосунків, не можна не брати до уваги Росію як державу, до складу якої довгий час входила й Україна і Польща. В першу чергу треба враховувати потужний потенціал Росії, яка, навіть після розпаду СРСР намагається проводити «політику збирання земель» та прагне зберегти позицію лідера

як на території колишнього СРСР, так і загалом в світі. Саме побоювання реакції з боку Росії та прагнення не загострювати стосунки з цією державою змушували польське керівництво дотримуватися обережної і навіть нейтральної позиції щодо втручання у вирішення українсько-російських суперечок [14, с. 682].

Всі міжнародні актори мають свої особисті плани щодо розвитку польсько-українських стосунків. Росія виступає проти розвитку такого партнерства тому, що не хоче втрачати контроль над Україною й прагне розробити власну систему безпеки в регіоні, опираючись розширенню НАТО на Схід. Європейській Союз зацікавлений в розвитку польсько-українських відносин заради безпеки, позбавлення від таких проблем, як незаконна міграція, контрабанда та ін. В цілому під впливом ЄС польсько-українські стосунки значно розвинулися за останні роки і, хоча Україна поки що й не стала навіть асоційованим членом ЄС, варто зазначити, що прагнення до євроінтеграції змусило Польщу та Україну об'єднати зусилля й вийти на якісно новий рівень стратегічного партнерства [13, с. 158].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Польща та Україна мають давні історичні, культурні та економічні зв'язки. В історії українсько-польських відносин переважають трагічні події, але сучасні Україна та Польща мають значно більше спільного, ніж того, що роз'єднує. Поступово народи обох сусідніх країн наближуються до розуміння того, що вони є найближчими один для одного в світі.

Наразі Україна та Польща є стратегічними партнерами. Обидві країни мають спільні економічні, політичні, соціально-культурні інтереси. Але головним об'єднуючим чинником є, перш за все, економічні інтереси, особливо — в галузі транскордонного співробітництва в прикордонних євро-регіонах. Цей аспект є наразі найважливішим у економічних відносинах обох країн. Поступово розвиваються культурні зв'язки, особливо через особисті контакти людей, туризм, прикордонні стосунки місцевого населення.

Польща більше за всі країни ЄС підтримує Україну у її євроінтеграційних прагненнях. Вона надає Україні максимально можливу допомогу на шляху до ЄС. Отже, українсько-польські відносини не мають іншої альтернативи, як сталий розвиток та укріплення. Проте, є й негативні чинники, що заважають розвитку відносин між двома країнами. Серед них головним є російський чинник, який спрямований на недопущення інтеграції України до ЄС. Це суперечить імперським амбіціям Росії, але цей чинник не має завадити євроінтеграційним процесам в Україні. І допомога, дружня підтримка Польщі тут має, можливо, саме вирішальне значення.

Список використаної літератури

1. Балюк С. В. Образи сусідніх країн: погляд з України [Текст] / С. В. Балюк // Вісник Одеського нац. ун-ту. Соціологія і політичні науки. — 2009. — Т. 14, вип. 13. — С. 694–700.
2. Гевко В. Україна і Польща: до двадцятиліття співпраці [Текст] / В. Гевко // Україна — Європа — Світ.: Міжнародний зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. — 2011. — Вип. 6–7. — С. 151–160.

3. Гевко В. Україна і республіка Польща: від багатосторонньої співпраці до стратегічного партнерства [Текст] / В. Гевко // Україна — Європа — Світ: Міжнародний зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. — 2010. — Вип. 5, ч. 1. — С. 140–152.
4. Гоцур О. І. Українсько-польські відносини в контексті геостратегічного визначення місця України у ХХІ столітті (за матеріалами сучасної української преси 2000–2009 років) [Текст] / О. Гоцур // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство. — 2009. — № 25. — С. 47–50.
5. Задорожня А. Г. Гуманітарний аспект польсько-українських відносин (на прикладі Одеської області): історія та сучасність [Текст] / А. Задорожня // Вісник Одеського нац. ун-ту. Соціологія і політичні науки. — 2009. — Т. 14, вип. 2. — С. 160–164.
6. Каспрук В. Україну ніхто так не розуміє, як Польща [Текст] / В. Каспрук // Сучасність. — 2008. — № 7. — С. 27–29.
7. Киридон А. Українсько-польські відносини: «нова ера» співпраці [Текст] / А. Киридон // Україна — Європа — Світ: Міжнародний зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. — 2011. — Вип. 5, ч. 2. — С. 128–135.
8. Тихомирова Є. Українсько-польські проекти співробітництва у контексті європейської інтеграції [Текст] / Є. Тихомирова // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. — Житомир — Київ — Краків: Вид-во Євєнка О., 2011. — Вип. 1. — С. 129–135.
9. Чекаленко Л. Д. Без незалежної України не було б незалежної Польщі [Текст] / Л. Чекаленко // Науковий вісник дипломатичної академії України. — 2009. — Вип. 15. — С. 139–146.
10. Щерба Г. І. Розвиток транскордонного співробітництва в українсько-польських єврорегіонах [Текст] / Г. Щерба // Вісник Одеського нац. ун-ту. Соціологія і політичні науки. — 2009. — Т. 14, вип. 2. — С. 18–27.
11. Щерба Г. І. Транскордонне співробітництво — інноваційний інструмент регіональної політики України в регіонах [Текст] / Г. Щерба // Вісник Одеського нац. ун-ту. Соціологія і політичні науки. — 2011. — Т. 16, вип. 10. — С. 894–904.
12. Яніна О. Внутрішні чинники політики Польщі щодо незалежної України [Текст] / О. Яніна // Вісник Одеського нац. ун-ту. Соціологія і політичні науки. — 2010. — Т. 15, вип. 14. — С. 156–163.
13. Яніна О. Вплив ЄС на польсько-українські стосунки в постбіполярну епоху [Текст] / О. Яніна // Вісник Одеського нац. ун-ту. Соціологія і політичні науки. — 2010. — Т. 15, вип. 7. — С. 155–159.
14. Яніна О. Російський чинник в україно-польських відносинах у контексті нестаціонарної системи міжнародних відносин України [Текст] / О. Яніна // Вісник Одеського нац. ун-ту. Соціологія і політичні науки. — 2009. — Т. 14, вип. 13. — С. 682–686.

Стаття постуила до редакції 27.02.13

Н. И. Крук

Отделение международных отношений
Института международных отношений
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
36/1, ул. Мельникова, г. Київ, 04119, Україна

СОВРЕМЕННЫЕ УКРАИНСКО-ПОЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Резюме

Статья посвящена исследованию украинско-польских отношений на современном этапе. Рассмотрены факторы, которые влияют на ход отношений между двумя странами, определены важнейшие положительные и отрицательные факторы влияния. Рассмотрены перспективы дальнейшего развития двусторонних отношений между стратегическими партнерами. Предоставлен положительный прогноз постоянного развития и укрепления украинско-польских отношений, несмотря на негативные влияния извне.

Ключевые слова: украинско-польские отношения, ЕС, Россия, стратегическое партнерство.

N. I. Kruk

International relations
Institute of international relations, Kyiv National Taras Shevchenko University
36/1, Melnikova str., 04119, Kyiv, Ukraine

MODERN UKRAINIAN-POLISH RELATIONS: FACTORS INFLUENCES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Summary

Article is devoted research of the Ukrainian-Polish relations at the present stage. Factors which influence a course of relations between two countries are considered, the major positive and negative factors of influence are defined. Prospects of the further development of mutual relations between strategic partners are considered. The positive forecast of constant development and strengthening of the Ukrainian-Polish relations, despite negative outside influences is given.

Key words: the Ukrainian-Polish relations, EU, Russia, strategic partnership.

Українською та російською мовами

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11464–337Р від 07.07.2006 р.

Вища атестаційна комісія України визнала журнал
фаховим виданням з соціологічних і політичних наук.
Постанова Президії ВАК України № 1–05/1 від 10 лютого 2010 р.

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 7 від 26.03.2013 р.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тираж 50 прим. Зам. № 362.

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbum-odessa.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.